

‘On ne tombe pas amoureux d’un grand marché’
*Over Commissie-Delors en haar rol in de totstandkoming van het
Sociaal Protocol in 1992*

Sanne Nagelhout

3845281

Masterscriptie Internationale betrekkingen in historisch perspectief

27 oktober 2016

dr. M.C. Beers

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
	Ontwikkeling probleemstelling	4
	Operationalisering	9
	Bronnen	12
2	Europees sociaal beleid tot 1985	14
	De EC en sociaal beleid in de beginjaren van de EEG	14
	Eerste successen	15
	Vervolmaking, verbreding, verdieping: startsein voor samenwerking	16
	Concrete doelstellingen en veranderingen	18
	Sociale partners	19
	Economische crises en sociale harmonisatie	20
	1979 – 1984: Thatcher drukt haar stempel	22
	Conclusie	22
3	Val Duchesse en de Europese Akte	24
	Reactie op doelstelling ‘1992’ en aanleiding voor de sociale dimensie	24
	Sociale dialoog	25
	Het sociale component in de Europese Akte	28
	Invloed van Brusselse actoren	30
	Conclusie	33
4	Het Sociaal Handvest	34
	Reactie op de Europese Akte en aanleiding voor de sociale dimensie	34
	Frère Jacques en zijn verkeerde systeem	36
	Besluitvorming en legitimiteit van het Handvest	37
	Conclusie	39
5	Het oktoberakkoord in het Sociaal Protocol	40
	‘Negotiate or we’ll legislate’	40
	De ondergang van Thatcher	41
	Realpolitik van UNICE	43
	De EPU-IGC	45
	Maastricht	47
	Het Sociaal Protocol	49
	Conclusie	50
6	Conclusie	52
	De EC en de sociale dialoog	52
	Timing van het Sociaal Protocol	54
	Europees sociaal beleid en de toekomst	55
	Bibliografie	58

1 Inleiding

In mei 2016 zijn er in Frankrijk stakingen geweest vanwege een omstreden arbeidswet die ervoor moet zorgen dat de grote werkloosheid omlaag gaat. In de wet wordt onder andere het ontslagrecht versoepeld en worden onderhandelingen tussen werknemers en werkgevers over werkuren niet meer collectief per sector gedaan, maar per bedrijf.¹ Dit gaat in tegen het gelijkheidsprincipe – iemand met dezelfde functie bij een ander bedrijf zou dan minder uren kunnen maken en andere sociale voorwaarden hebben. Op deze manier kunnen er meer parttime banen worden gecreëerd. Volgens Patricia Barbazange, secretaris-generaal van de meest kritische vakbond *Confédération générale du travail* (CGT), zal de wet vooral leiden tot oneerlijke concurrentie. Dit omdat het bedrijf waar de werknemers het meeste moeten inleveren, meer winst kan behalen vanwege lagere loonkosten. Als gevolg zullen andere bedrijven waarschijnlijk snel die verlaging volgen om nog in dezelfde sector te kunnen blijven concurreren.² De wet zal volgens deze beredenering dus niet alleen slechtere voorwaarden creëren voor werknemers, maar per saldo ook weinig uithalen omdat elk bedrijf in dezelfde sector uiteindelijk toch identieke regelingen zal treffen.

Omdat het vliegverkeer door deze stakingen ernstig dreigde te ontregelen, riepen vliegtuigmaatschappijen de Europese Commissie (EC) op om met een oplossing te komen. Iets wat ze een paar maanden geleden daarvoor ook al eisten toen vliegtuigverkeersleiders in Frankrijk staakten.³ Behalve het verzoek aan de EC om maatregelen te treffen, wordt er gesuggereerd dat de bedachte arbeidswet voortkomt uit de eis van de EC aan de Franse regering om hun begrotingstekort en werkloosheidscijfers terug te dringen.⁴ Oftewel, het is de schuld van de EC en die moet het oplossen ook. De vraag is echter of de EC bij machte is om dergelijke problemen op te lossen, of dat ze een gemakkelijke zondebok is. Deze kwestie leidt tot de volgende onderzoeksvraag: in hoeverre kan de EC invloed uitoefenen op de totstandkoming van sociaal beleid?

---

¹ Peter Giesen, 'Ontslagrecht is Russische roulette. Stakingsgolf in Frankrijk', *de Volkskrant* (versie 2 juni 2016) <http://www.volkskrant.nl/buitenland/-ontslagrecht-is-russische-roulette~a4311987/> (2 juni 2016).

² Giesen, 'Ontslagrecht is Russische roulette'.

³ Lennart Zandbergen, 'Air France-piloten staken tijdens EK', *Het Financieele Dagblad* (versie 1 juni 2016) <http://fd.nl/economie-politiek/1153931/air-france-piloten-gaan-staken-tijdens-ek> (2 juni 2016); BBC, 'Ryanair and EasyJet urge action over French strike' (versie 21 maart 2016) <http://www.bbc.com/news/business-35860121> (2 juni 2016).

⁴ Peter Vermaas, 'Heeft radicale vakcentrale nog macht om Frankrijk lam te leggen?' *NRC Handelsblad* (versie 26 mei 2016) <http://www.nrc.nl/next/2016/05/26/kleine-franse-vakcentrale-zorgt-voor-hamsteren-aan-1624240> (2 juni 2016); Trouw, 'Franse Senaat keurt arbeidswet goed', (versie 14 mei 2013) <http://www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/detail/3441215/2013/05/14/Franse-Senaat-keurt-arbeidswet-goed.dhtml> (2 juni 2016); Jelte Wiersma, 'Waarom Frankrijk de EU in een nieuwe politieke crisis dreigt te storten', *Elsevier* (versie 28 oktober 2014) <http://www.elsevier.nl/europese-unie/article/2014/10/waarom-frankrijk-de-eu-in-een-nieuwe-politieke-crisis-dreigt-te-storten-1630905W/> (2 juni 2016).

Ontwikkeling probleemstelling

De invloed die de EC op Europees beleid kan uitoefenen is volgens de theorie van Paul Pierson afhankelijk van de mate waarin beleidsstandpunten van lidstaten overeenkomen. Hoe kleiner de overeenkomsten, hoe groter de invloed van de EC op het uiteindelijke gezamenlijke beleid zal zijn. Dit komt omdat er leemtes in specifiek beleid ontstaan (zogenoeten *gaps*) omdat lidstaten tijdens de onderhandelingen hierover geen overeenstemming hebben kunnen bereiken. Omdat het soms nodig is om die leemtes op te vullen om het beleid in zijn geheel te laten functioneren, kan de EC die naar eigen inzicht en gericht op eigen belangen opvullen met voorstellen en richtlijnen. Dat dit mogelijk is, ligt aan de gedeeltelijke autonomie van supranationale instituties. Het gevolg is dat er wetten en richtlijnen worden geïmplementeerd die lang niet altijd aan de wensen van de lidstaten voldoen, maar die tegelijkertijd moeilijk kunnen worden teruggedraaid door de politieke en financiële consequenties die daaruit zouden kunnen voortvloeien. Hoewel supranationale actoren volgens Pierson een belangrijke rol hebben in de totstandkoming van beleid, blijven lidstaten de primaire beleidsbepalende actoren omdat zij uiteindelijk besluiten om richtlijnen en wetten te accepteren. Pas nadat er beleid is ontstaan zullen Europese supranationale actoren dat kunnen beïnvloeden.⁵ Of zoals Pierson stelt: '[...] actors may be in strong initial position, seek to maximize their interests, and nevertheless carry out institutional and policy reforms that fundamentally transform their own positions (or those of their successors) in ways that are unanticipated and/or undesired.'⁶

Desalniettemin lijkt de initiële invloed van supranationale instituten niet als secundair weggezet te kunnen worden. Zo riep Robert Fico, premier van Slowakije – dat vanaf 1 juli 2016 een halfjaar voorzitter is van de EU – dat hij tijdens het voorzitterschap af wil rekenen met de zogeheten 'Brusselse bubbel'.⁷ Volgens hem worden daarin namelijk besluiten genomen en beleid gevormd zonder rekening te houden met de wensen van lidstaten. Hij pleitte ervoor om de macht weer aan de lidstaten terug te geven omdat burgers in een land wonen en 'niet in Europese instituties'.⁸ De opmerkingen van Fico suggereren dat de lidstaten in de loop der jaren onder druk van supranationale, nationale en individuele actoren initiatieven moeten accepteren. Daarmee is de theorie van Pierson niet toereikend. Dat Europese instituties alleen onder mandaat van lidstaten werken en daarbinnen de ruimte pakken om te opereren, moet daarom in twijfel worden getrokken. Op het moment dat de lidstaten geen overeenstemming vinden over beleid, lijkt het echter wel zo te zijn dat supranationale instituties de ruimte aangrijpen om daar de door hun gewenste punten in te voegen, conform Pierson.

---

⁵ Paul Pierson, 'The Path to European Integration: A Historical Institutionalist Analysis', *Comparative Political Studies*, 29-2 (1996) 123-163, 123-126.

⁶ Pierson, 'The Path to European Integration', 126.

⁷ Marc Peeperkorn, 'Slowakije wil af van "Brusselse bubbel"', *de Volkskrant* (versie 2 juli 2016) <http://www.volkskrant.nl/sport/slowakije-wil-af-van-brusselse-bubbel~a4331844/> (26 juli 2016).

⁸ Peeperkorn, 'Slowakije wil af van "Brusselse bubbel"'.

Beleid lijkt eerder tot stand te komen door overeenkomende belangen op meerdere niveaus. Of zoals Simon Bulmer dat omschrijft: '[...] the state's role has moved from "authoritative allocation and regulation 'from above' to the role of partner and mediator".'⁹ '[...] That perspective underlines the character of EU governance: of finding joint solutions through multi-levelled partnerships and through mediating the claims of affected interests.'¹⁰ Bulmer noemt zijn theorie het neo-institutionalisme, en vindt dat deze 'a middle-range rather than a fully blown grand theory'¹¹ is. Het is een methodologie om iets te onderzoeken, en niet zozeer een teleologische theorie die het doel van het Europese integratieproces vaststelt, zoals het neofunctionalisme en intergouvernementalisme dat trachten te doen.

De belangrijkste claim van het neo-institutionalisme is dat 'institutions matter'.¹² Daarbij is het onderscheid tussen het 'nieuwe' en 'oude' institutionalisme dat er, naast het uitoefenen van invloed door de formele instituties van de EU, ook door belangengroepen die in Brussel opereren een rol gespeeld wordt in de beleidsvorming. Formele en informele groepen met expertise op het betreffende terrein zijn dus met elkaar verbonden. De instituties structureren sociale, economische en politieke invloeden van alle actoren, maar hebben tegelijkertijd ook invloed op het uiteindelijke beleid omdat het geen neutrale entiteiten zijn (hoe graag sommige lidstaten dat ook willen), maar juist autonome organen met eigen normen, processen en belangen.¹³

Om terug te komen op de vraag of de EC bij machte is om oplossingen voor bepaalde vraagstukken aan te dragen, moet het antwoord worden gezocht in de mate waarin sociale, politieke en economische belangen van actoren samenkomen. De cruciale rol van de EC ligt hierin bij het initiatiefrecht waarmee ze de Europese agenda bepaalt. Hiermee is ze het belangrijkste instituut dat, door met voorstellen te komen, de belangen van actoren kan structureren.

Europese besluitvorming over sociaal beleid is grotendeels vastgelegd in het Sociaal Protocol dat in 1992 als annex bij het Verdrag van Maastricht is gevoegd. In die periode en het decennium daarvoor was er sprake van hoge werkloosheid. Toen Fransman Jacques Delors in januari 1985 voorzitter werd van de EC, wilde hij sociaal beleid beter reguleren om dit probleem in alle lidstaten van de Europese Gemeenschappen (EG) te verhelpen. Op het moment dat Delors vlak na zijn aantreden uiteenzette wat de hoofdbeleidslijnen van zijn EC zouden zijn, werd duidelijk welke oplossing hij had bedacht. Hij wilde een sociale dialoog openen tussen werkgevers en werknemers om ze mee te laten denken over de werkloosheid. Ook moest er een mogelijkheid worden gevonden om sociaal beleid op Europees niveau

---

⁹ Simon J. Bulmer, 'New institutionalism and the governance of the Single European Market', *Journal of European Public Policy*, vol. 5, nr. 3 (september 1998) 365-386, aldaar 366-367.

¹⁰ Bulmer, 'New institutionalism', 366-367.

¹¹ Ibidem, 368.

¹² Ibidem, 369.

¹³ Ibidem, 369-370.

vast te leggen, dat zich zou richten op arbeidsomstandigheden en gelijke rechten voor mannen, vrouwen, gehandicapten en immigranten.¹⁴

Zeven jaar later kwam de dialoog over de missende sociale dimensie in Europees beleid samen in een protocol dat de mogelijkheden stipuleerde om gezamenlijk sociaal beleid vast te leggen.¹⁵ Dit Sociaal Protocol is als annex toegevoegd aan het Verdrag van Maastricht en is door alle lidstaten, op het Verenigd Koninkrijk na, ondertekend. In de ontwikkeling van sociaal beleid lijkt het erop dat Commissie-Delors I (1985-1989) en II (1989-1993) een aanzienlijke rol hebben gespeeld. Ik zal daarom eerst bestaande literatuur over het beleid problematiseren. Vervolgens zal ik dit herhalen bij literatuur over Commissie-Delors om te kunnen concluderen of Delors meer invloed had dan andere Commissieleden en of de aanname klopt dat bovenstaande periodes van cruciaal belang zijn geweest in de ontwikkeling van het beleid. Hieruit zal duidelijk worden waarom de combinatie van Commissie-Delors I en II en de ontwikkeling van Europees sociaal beleid heeft geleid tot mijn onderzoeksvraag waarin in analyseer wat de rol van Commissie-Delors is geweest in de totstandkoming van sociaal beleid.

Ondanks de prioriteit die Delors had gegeven aan de ontwikkeling van sociaal beleid, is geconcludeerd dat het ook na de implementatie van het Sociaal Protocol nog nauwelijks is geharmoniseerd en dat het doel van de EC misschien zelfs wel is mislukt.¹⁶ Dit oordeel is volgens andere auteurs te eenzijdig en komt voort uit de conclusie dat met name de ‘traditionele’ onderwerpen nog op nationaal niveau worden bepaald.¹⁷ Ook hierbij valt echter een kanttekening te plaatsen, omdat blijkt dat traditioneel beleid niet alleen bij de nationale overheden ligt.

Zo is er onlangs een einde gekomen aan een langdurig conflict tussen Nederland en Marokko over de hoogte van geëxporteerde uitkeringen. De Nederlandse wens was om de hoogte van deze uitkeringen aan te passen aan het welvaartsniveau van Marokko net zoals Nederland dat bij andere landen buiten de Europese Unie (EU) doet.¹⁸ Marokko ging hiermee niet akkoord omdat er in een verdrag uit de jaren zeventig tussen de twee staten hierover iets anders is afgesproken. Uiteindelijk zijn de twee landen in 2016 overeen gekomen dat het bedrag waar uitkeringsgerechtigden recht op hebben,

---

¹⁴ *Bulletin of the European Communities*, supplement 4/85, 30-32.

¹⁵ Michael Gold, ‘Social partnership at the EU level. Initiatives, problems and implications for member states’, in: David Hine en Hussein Kassim (red.), *Beyond the Market. The EU and National Social Policy* (Londen 1998) 109-135, aldaar 111.

¹⁶ Peter Lange, ‘Maastricht and the Social Protocol: Why Did They Do It?’, *Politics & Society*, vol.21, nr.1 (1993) 5-36, aldaar 27-29; Patrick Ziltener, ‘EC social policy: the defeat of the Delorist project’, in: Volker Bornschiefer (red.), *State-building in Europe. The Revitalization of Western European Integration* (Cambridge 2000) 152-184, aldaar 181-183.

¹⁷ Hiermee worden sociale zekerheid, gezondheidszorg, welzijn en uitkeringen bedoeld; David Hine en Hussein Kassim, ‘Conclusion: the European Union, member states and social policy’, in: David Hine en Hussein Kassim (red.), *Beyond the Market. The EU and National Social Policy* (Londen 1998) 217-230, aldaar 223.

¹⁸ Ministerie van Sociale Zaken, *Regeling woonlandbeginsel in de sociale zekerheid 2012* (versie 1 januari 2016) <http://wetten.overheid.nl/BWBR0031508/2016-01-01> (4 april 2016).

vanaf 1 oktober 2016 naar rato zal worden uitbetaald.¹⁹ De EU heeft hier in eerste instantie niets over te zeggen omdat het over uitkeringen gaan die buiten de EU worden uitgekeerd. Dat dit een stuk gecompliceerder ligt, wordt duidelijk uit een kamerbrief van minister van Sociale Zaken Lodewijk Asscher. Hij schrijft dat de EC een associatieverdrag met Marokko aan het voorbereiden is en dat het hoogstwaarschijnlijk eveneens in 2016 in werking treedt. In dat geval heeft Nederland niets meer te vertellen over de hoogte van de uitkeringen en worden de afspraken die aan het begin van het jaar zijn gemaakt weer teruggedraaid naar de oude situatie.²⁰

Ondanks dat gesuggereerd is dat het Sociaal Protocol weinig invloed heeft op nationaal beleid, is het met bovenstaand voorbeeld duidelijk dat dit een aantal decennia later toch het geval blijkt te zijn. Mocht het associatieverdrag tussen Marokko en de EU worden getekend, dan gaan de gevolgen daarvan tegen de wens van Nederland in. Dat dit soort consequenties mogelijk zijn voor lidstaten, komt omdat er in 1992 is besloten om grote delen van sociaal beleid te reguleren door middel van een gekwalificeerde meerderheid. Door literatuur over sociaal beleid te problematiseren, komt dus de vraag naar boven waarom sociaal beleid waarover met gekwalificeerde meerderheid gestemd mag worden is vastgelegd.

De grote gebeurtenis in 1992 was echter niet de totstandkoming van het Sociaal Protocol, maar de ondertekening van het Verdrag van Maastricht, en dan met name de Economische en Monetaire Unie (EMU) die daarin onherroepelijk werd vastgelegd. Over de aanloop naar de EMU is veelvuldig onderzoek gedaan. Het proces hiernaartoe kwam op gang omdat het idee over hoe de EG zich verder zouden moeten inrichten onderhevig was aan diverse veranderingen.²¹ Zo ontstond er onder lidstaten de notie dat ze zich moesten bewegen richting de completering van de gemeenschappelijke markt. Verdere economische integratie was namelijk nodig om crises van de jaren zeventig en tachtig het hoofd te kunnen bieden. Bovendien wilden de lidstaten geen speelbal meer zijn van de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. In onderzoek over deze periode is daarom vooral gekeken naar waar de oorsprong van de EMU heeft gelegen, welke institutionele veranderingen er hebben plaatsgevonden en hoe de pijlerstructuur is ontstaan.²²

Ook de rol van Delors in combinatie met het Verdrag van Maastricht is onderwerp geweest van diverse onderzoeken, omdat hij een belangrijke constante is geweest in de periode tussen de Europese Akte (SEA²³) in 1986 en de ondertekening van het Verdrag van Maastricht in 1992. Hem wordt daarom

---

¹⁹ Ministerie van Sociale Zaken, Kamerbrief 2016-0000123145, *Bilaterale socialezekerheidsverdrag met Marokko*.

²⁰ Ministerie van Sociale Zaken, Kamerbrief 2015-0000258451, *Bilaterale socialezekerheidsverdrag met Marokko*.

²¹ N. Piers Ludlow, 'European integration in the 1980's: on the way to Maastricht?', *Journal of European integration history*, vol. 19 (2013) 11-22.

²² Ludlow, 'European integration in the 1980's'; Antonio Varsori, 'The Relaunching of Europe in the Mind-1980s', in: Kiran Klaus Patel & Kenneth Weisbode (red.) *European Integration and the Atlantic Community in the 1980s* (Cambridge 2013) 226-242; Desmond Dinan, 'The European Community, 1978-1993', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 531. The European Community: To Maastricht and Beyond (Jan. 1994) 10-24.

²³ De gebruikelijke afkorting in literatuur is SEA, gebaseerd op de Engelstalige *Single European Act*.

een groot deel van de ontwikkelingen in die periode toegeschreven.²⁴ Desmond Dinan claimt echter dat zijn importantie niet moet worden overdreven. Hij verklaart dat Delors nooit deze doorstart met Europa had kunnen maken zonder de economische, politieke en internationale veranderingen die op dat moment gaande waren. Dinan meent vooral dat Delors toevallig op het juiste moment op de juiste plaats was en suggereert daarbij dat het niet ondenkbaar is dat een ander persoon hetzelfde voor Europa had kunnen betekenen.²⁵

Recentelijke publicaties tonen echter aan dat Delors wel degelijk meer invloed had dan andere voorzitters en dat hij bovendien veel meer was dan alleen een *primus inter pares* – een eerste ondergelijken – zoals een toenmalige Commissievoorzitter officieel zou moeten zijn. Dit kwam voornamelijk door zijn natuurlijk leiderschap en vooraanstaande positie in de Europese Raad (ER).²⁶ Toch is ook gebleken dat Delors vooral kon excelleren in zijn rol door de kracht van de toenmalige EC. De nieuwe Commissarissen waren loyaal aan Delors, niet in het minst omdat hij ervoor had gezorgd dat de verdeling van de portefeuilles voor de meesten gunstig had uitgepakt.²⁷ Iets wat in vroegere en latere Commissies nog weleens voor frictie en valse starten had gezorgd.²⁸

Deze loyaliteit verspreidde zich ook onder de stafleden van de EC, waardoor Delors de dagelijkse bureaucratische beslommeringen met gerust hart aan hen overliet en hij zijn handen vrij hield voor de verwezenlijking van zijn ideeën. Of zoals staflid François Lamoureux verwoordde: ‘On the one hand there is a “Delors system”, a statesman with political intuition who works and imposes his political choices, sometimes penetrates into details and gives instructions. On the other there is a “[*Chef de Cabinet*] Lamy system” to feed the President with ideas, carry out his instructions and protect him.’²⁹ Kortom, een combinatie van politiek leiderschap, de juiste samenstelling van Commissarissen en een krachtig bureaucratisch apparaat hebben ervoor gezorgd dat de EC in de jaren dat Delors voorzitter was haar taak goed kon uitvoeren en haar invloed op de ontwikkeling van Europees beleid kon optimaliseren. Het is dientengevolge logisch te verwachten dat de EC onder leiding van Delors een aanzienlijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van Europees sociaal beleid omdat hij tijdens zijn aanstelling in 1985

---

²⁴ Kenneth Dyson and Kevin Featherstone., *Jacques Delors and the relaunch of Economic and Monetary Union: A study of strategic calculation, brokerage and cognitive leadership* (1997) 26-27.

²⁵ Desmond Dinan, ‘The European Community, 1978-1993’, 17.

²⁶ N. Piers Ludlow, ‘Jacques Delors (1985-1995): navigating the European stream at full flow’, in: Jan van der Harst en Gerrit Voerman (red.), *An impossible job? The Presidents of the European Commission, 1958-2014* (Londen 2015) 173-196; Jan van der Harst en Gerrit Voerman, ‘Juncker: de eerste gekozen voorzitter van de Europese Commissie’, in: Gerrit Voerman en Jan van der Harst (red.), *De Commissie-Juncker: laatste kans voor Europa? Tussenbalans na een jaar*, Montesquieu-reeks deel 6 (Den Haag 2015) 9-28, aldaar 15; Ingeborg Tömmel, ‘The Presidents of the European Commission: Transactional or Transforming Leaders?’, *Journal of Common Market Studies*, vol. 51 no. 4 (2013) 789-805.

²⁷ Ludlow, ‘Jacques Delors (1985-1995)’, 180-183; ‘M Delors sets the tone’, *Financial Times*, 11 december 1984.

²⁸ Jos Klaassen, ‘De poortwachter voor Oost-Europa Hans van den Broek’, *de Volkskrant*, 19 juli 1997; Klaus Schwabe, ‘Gaston Thorn (1981-1985): a forgotten President’, in: Jan van der Harst en Gerrit Voerman (red.), *An impossible job? The Presidents of the European Commission, 1958-2014* (Londen 2015) 151-172, aldaar 158.

²⁹ Geciteerd in: George Ross, ‘Inside The Delors Cabinet’, *Journal of Common Market Studies*, vol. 32, no. 4 (December 1994) 499-523, aldaar 510.

al uiteenzette dat het prioriteit had. Dit is daarom ook de reden waarom ik de periode tussen 1985 en 1992 centraal heb staan. Vanwege de positie van Delors in de EC, wordt hij meer belicht dan andere Commissieleden uit die periode.

Ook moet er worden afgevraagd waarom sociaal beleid juist in die periode een ontwikkeling doormaakt. Zo wordt er door David Goodheart gesuggereerd dat Delors het Gemeenschapshandvest van de sociale grondrechten van de werkenden³⁰ uit 1989 heeft opgesteld vanuit politieke overwegingen, om op die manier het idee van een gemeenschappelijke markt een populistisch tintje te geven en die zo gemakkelijker te kunnen verkopen.³¹ Ook Karl Magnus Johansson beweert dat er politieke overwegingen achter het toevoegen van sociaal beleid zaten, door te stellen dat de annex hierover bij het Verdrag van Maastricht is gevoegd omdat een aantal lidstaten niet alleen een gemeenschappelijke markt en monetaire eenheid wilde: 'Like Mitterrand, Martens "could not agree to the treaty without the Social Chapter". [...For his part,] "Andreotti thought European public opinion would not understand if the Social Chapter was omitted from the treaty".'³² Het lijkt er daarom op dat Delors een Europese sociale dimensie nodig had om de EMU erdoor te krijgen. Door te vragen waarom juist in 1992 het Sociaal Protocol is ondertekend, kan worden geanalyseerd of het er alleen maar is gekomen omdat er een EMU kwam, of dat er op zichzelf staande argumenten zijn waarom het belangrijk werd gevonden om dergelijk beleid op Europees niveau te kunnen reguleren.

Samengevat: omdat er in de literatuur geen consensus bestaat over de rol van Delors in Europese beleidsvorming, en omdat auteurs suggereren dat de sociale dimensie vooral bijzaak was naast de ontwikkeling van de EMU, is als gevolg onderzoek naar de rol van de EC in die periode op de ontwikkeling van sociaal beleid beperkt gebleven. Vanuit de claim van Bulmer dat instituties (inclusief hun eigen normen, processen en belangen) er toe doen, zal ik vanuit dat uitgangspunt onderzoeken in hoeverre de EC invloed heeft gehad op de totstandkoming van het Sociaal Protocol.

Operationalisering

Zoals hierboven genoemd, bestaan er over de 'geslaagdheid' van het Sociaal Protocol diverse opvattingen. Ten eerste is 'geslaagd' een subjectief begrip, want wat is het uitgangspunt, en wie heeft het doel bepaald? Als het inderdaad zo is dat Delors het gebruikte om de EMU erdoor te krijgen en het verder een lege huls was, dan lijkt het geslaagd, want die EMU is er gekomen. Ten tweede is niet duidelijk vanuit welk perspectief de mate van succes wordt bepaald; is dat vanuit de EC, de sociale partners of de lidstaat? In dit onderzoek zal ik echter geen normatief oordeel over de geslaagdheid van het Sociaal Protocol vellen, maar zal ik wel onderzoeken in hoeverre supranationale instituties invloed hebben gehad op de totstandkoming van het beleid. Aangezien er in de literatuur vooral een debat is

---

³⁰ Hierna: Sociaal Handvest.

³¹ David Goodhart, 'Social dumping within the EU', in: David Hine en Hussein Kassim (red.), *Beyond the Market. The EU and National Social Policy* (Londen 1998) 81-93, aldaar 87.

³² Karl Magnus Johansson, 'Another Road to Maastricht: The Christian Democrat Coalition and the Quest for European Union', *Journal for Common Market Studies*, vol.40, nr.3 (2002) 871-893, aldaar 886.

over de invloed van de EC tegenover dat van lidstaten – dus supranationale invloed tegenover intergouvernementele invloed – zal de focus van mijn onderzoek ook op deze supranationale institutie liggen.³³ Mijn hoofdvraag is daarom: In hoeverre heeft de Europese Commissie invloed kunnen uitoefenen op de totstandkoming van het Sociaal Protocol als annex van het Verdrag van Maastricht?

Deze vraag zal ik beantwoorden aan de hand van de methode van Bulmer. Dit betekent dat ik zijn uitspraak ‘institutions matter’ zal toetsen door te onderzoeken in hoeverre die instituties er daadwerkelijk toe doen. Allereerst dient echter uiteen te worden gezet welke invulling er tot 1985 was gegeven aan sociaal beleid. Ook dient te worden geschetst of de herlancering van het beleid in de jaren tachtig te begrijpen valt in het licht van de sociaaleconomische omstandigheden uit die periode, omdat het erop lijkt dat de behoefte voor een Europese sociale dimensie is ontstaan vanwege mondiale crises. Voorts is het belangrijk om vast te stellen welke Brusselse actoren tot dan toe invloed hebben kunnen uitoefenen op sociaal beleid om te demonstreren hoe de institutionele structuur was en op welke manier besluitvorming plaatsvond. Dit zal ik in hoofdstuk 2 doen. Hierin zal tevens duidelijk worden wat er onder sociaal beleid wordt verstaan.

De periode tussen de herlancering van de dialoog en het daadwerkelijke Sociaal Protocol kent volgens de literatuur een viertal belangrijke momenten waarin de EC een rol heeft gespeeld in de totstandkoming van het beleid. Het onderzoek in de hoofdstukken 3, 4 en 5 is daarom ook gestructureerd naar deze momenten. Allereerst vond er in 1985 overleg plaats tussen de ‘sociale partners’³⁴ en de EC op kasteel Val Duchesse in België. Dit overleg wordt door George Ross ook wel ‘Delors’ first social policy step’³⁵ genoemd omdat het de eerste poging was om de impasse op dit terrein te doorbreken die in de loop der jaren was ontstaan. Delors hoopte dat de partners tijdens die overleggen tot een gezamenlijk Europees sociaal beleid zouden komen om dat vervolgens op nationaal niveau binnen de bestaande nationale kaders te implementeren.³⁶ De herlancering van de sociale dialoog kan echter niet worden losgekoppeld van het plan om de interne markt te vervolmaken.

Het tweede moment speelde zich een jaar later in 1986 af. In dat jaar is de SEA ondertekend. Het doel van de Akte was om de completering van de gemeenschappelijke markt te bewerkstelligen.

---

³³ Dyson en Featherstone., *Jacques Delors and the relaunch of Economic and Monetary Union*; Dinan, ‘The European Community, 1978-1993’; Ludlow, ‘Jacques Delors (1985-1995)’; Harst, van der, en Voerman, ‘Juncker: de eerste gekozen voorzitter van de Europese Commissie’; Ingeborg Tömmel, ‘The Presidents of the European Commission: Transactional or Transforming Leaders?’, *Journal of Common Market Studies*, vol. 51 no. 4 (2013) 789-805; Ross, ‘Inside The Delors Cabinet’; Andrew Moravcsik, ‘Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community’, *International organization*, nr. 45, vol. 01 (1991) 19-56; Wayne Sandholtz and John Zysman. ‘1992: recasting the European bargain.’, *World politics*, nr. 42 vol. 01 (1989) 95-128.

³⁴ Die ‘sociale partners’ waren: de Union of Industrial and Employers’ Confederations of Europe (UNICE), het Europees Verbond van Vakverenigingen (EVV; in literatuur wordt meestal de Engelse variant European Trade Union Confederation – ETUC gebruikt) en het European Centre of Public Enterprise (CEEP). CEEP had echter een dusdanig kleine rol dat ik het niet heb meegenomen in mijn onderzoek.

³⁵ George Ross, *Jacques Delors and European Integration* (Cambridge 1995) 45.

³⁶ Bryan Wendon, ‘The Commission as image-venue entrepreneur in EU social policy’, *Journal of European Public Policy*, vol. 5, no. 2 (1998) 339-353, aldaar 343.

Om dit mogelijk te maken kon er vanaf dat moment over een aantal zaken met gekwalificeerde meerderheid worden gestemd. Ondanks deze stap naar supranationale beleidsvorming, is Bryan Wendon van mening dat het voor de EC door de dominante positie van de Raad van Ministers (RvM) nog steeds erg moeilijk was om sociaal beleid vorm te geven.³⁷ Toch beweren Sylvain Schirmann en Pierre Tilly dat er wel degelijk oren was naar een gemeenschappelijk sociaal beleid omdat de angst bestond dat de kloof tussen werknemers uit diverse regio's groter zou worden als er alleen maar geconcentreerd zou worden op een gemeenschappelijke markt.³⁸ Omdat de sociale dialoog zo nauw verbonden is met de SEA, vormen deze twee momenten hoofdstuk 3.

Na de ondertekening van de SEA ontstond er onder vakbonden de notie dat een volledig geïntegreerde economische markt weleens zou kunnen leiden tot het zogeheten *social dumping*. Dit fenomeen houdt in dat bedrijven zich vestigen in regio's waar arbeidskrachten goedkoop zijn en waar weinig arbeidsvoorwaarden gelden om zo de meeste winst te kunnen behalen. Dit zou als gevolg van wege oneerlijke concurrentie weer consequenties kunnen hebben voor regio's die strengere regels en betere arbeidsvoorwaarden hebben.³⁹ Ook lidstaten zelf waren tot deze conclusie gekomen en de Belgen stelden tijdens hun Europees voorzitterschap voor om een handvest te creëren dat rechten voor arbeiders zou vastleggen.⁴⁰ Dit resulteerde in 1989 in het Sociaal Handvest en het daaruit voortvloeiende sociaal actieprogramma dat alle lidstaten, op het Verenigd Koninkrijk na, ondertekenden. Dit gegeven was de eerste formele breuk tussen de Britten en de overige lidstaten en was een voorbode voor wat er in 1992 zou komen.⁴¹ De gevolgen van de SEA op sociaal gebied en het Sociaal Handvest is daarom het derde moment dat ik zal onderzoeken.

Als laatste zal ik de periode vanaf de Intergouvernementele Conferentie (IGC) tot en met de ondertekening van het Verdrag van Maastricht in 1992 analyseren. Gerda Falkner betoogt dat de IGC veel minder intergouvernementeel was dan de naam doet vermoeden en dat het Sociaal Protocol van cruciaal belang was omdat het een fundamentele verandering zou betekenen in de besluitvorming. Omdat het Verenigd Koninkrijk weigerde om het Protocol te ondertekenen, ontstond er een crisis die het hele Verdrag van Maastricht bedreigde. Volgens Falkner heeft Delors de crisis weten af te wenden waardoor het Protocol uiteindelijk als annex aan het Verdrag van Maastricht is toegevoegd.⁴² George Ross meent bovendien dat de EC de mogelijkheid om invloed uit te oefenen heeft aangegrepen door

---

³⁷ Wendon, 'The Commission as image-venue entrepreneur in EU social policy', 341-342.

³⁸ Sylvain Schirmann en Pierre Tilly, 'Free movement of workers, social rights and social affairs', in: Éric Bussière, Vincent Dujardin, Michel Dumoulin, Piers Ludlow, Jan Willem Brouwer en Pierre Tilly (red.), *The European Commission 1973-86. History and memories of an institution* (Luxemburg 2014) 351-368, aldaar 364.

³⁹ Goodhart, 'Social dumping within the EU', 81.

⁴⁰ Martin Rhodes, 'The Social Dimension of the Single European Market: National versus Transnational Regulation', *European Journal of Political Research*, vol. 19 (Maart 1991) 245-280, aldaar 256.

⁴¹ Martin Rhodes, 'A Regulatory Conundrum: Industrial Relations and the Social Dimension', in: Stephan Leibfried en Paul Pierson (red.) *European social policy: between fragmentation and integration* (Washington 1995) 78-122, aldaar 96.

⁴² Gerda Falkner, 'How intergovernmental are Intergovernmental Conferences? An example from the Maastricht Treaty reform', *Journal of European Public Policy*, vol. 9, nr. 1 (2002) 98-119.

tijdens de impasse haar eigen voorstel voor een verdragstekst – die inmiddels door de Nederlanders tevergeefs was aangepast om de Britten tevreden te stellen – succesvol aan te voeren.⁴³

Bovenstaande vier momenten zal ik analyseren om mijn onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. Dit zal ik doen aan de hand van drie deelvragen die ik gedurende de inleiding heb gesteld:

- Welke Brusselse actoren (zoals uitgelegd door Bulmer) hebben invloed kunnen uitoefenen en welke belangen hadden die?
- Waarom is sociaal beleid op dat moment op Europees niveau vastgelegd?
- Waarom zijn lidstaten akkoord gegaan met besluitvorming door middel van een gekwalificeerde meerderheid en wat zegt dit over het besluitvormingsproces in de EG?

De antwoorden op deze vragen zijn nodig om te kunnen bepalen in hoeverre de EC invloed heeft gehad op de totstandkoming van het Sociaal Protocol. Omdat ze initiatiefrecht heeft, veronderstel ik dat ze de sociale, politieke en economische invloeden en belangen structureert en met een voorstel voor een wet of richtlijn komt. Hierbij is het dus belangrijk om erachter te komen welke Brusselse actoren invloed hebben kunnen uitoefenen op de beleidsvorming. Daarbij moet de vraag worden gesteld waarom beleid juist op dat moment op Europees niveau is vastgelegd omdat op die manier de sociaaleconomische context ook wordt betrokken in het onderzoek. Omdat lidstaten de wetten en richtlijnen goedkeuren in de RvM is het als laatste nodig om te onderzoeken waarom de Raad akkoord is gegaan met de manier van besluitvorming. Tevens is hieruit af te lezen in hoeverre de theorie van Pierson over de op te vullen leemtes hout snijdt. Door deze vragen te beantwoorden zal ik uiteindelijk kunnen concluderen in hoeverre de Europese Commissie invloed heeft gehad op de totstandkoming van het Sociaal Protocol.

Bronnen

Als primair bronmateriaal heb ik twee oud-Europarlementariërs geïnterviewd. De eerste is Ria Oomen-Ruijten, lid van het Europees Parlement (EP) tussen 1989 en 2014. Zij was in die periode onder andere lid van de Commissie Sociale zaken, werkgelegenheid en arbeidsmilieu. De tweede Europarlementariër is Nel van Dijk, lid van het EP tussen 1986 en 1998. Zij was in die periode onder andere lid van de Commissie Sociale zaken en werkgelegenheid en voorzitter van Commissie Rechten van de vrouw.⁴⁴ Beiden hebben dus in de periode dat ze lid waren van het EP in de Commissie Sociale zaken en

---

⁴³ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 191.

⁴⁴ Zie voor biografie Ria Oomen-Ruijten: http://www.europarl.europa.eu/meps/nl/1122/Ria_OOMEN-RUIJTEN_home.html en Nel van Dijk: http://www.europarl.europa.eu/meps/nl/1433/NEL+B.M. VAN+DIJK_home.html De interviews hebben plaatsgevonden in Den Haag, in het gebouw van de Eerste Kamer op 28 juni 2016 en in Almere, de woonplaats van Nel van Dijk, op 29 juni 2016; Ik heb tevens contact gelegd met Koos Richelle (voormalig directeur-generaal van DGV en directeur-generaal van SZW), Steven Duursma (Beleidsmedewerker van de EC bij kabinet Vredeling, beleidsmedewerker SZW), Bart van Riel (Beleidsmedewerker SER), Alman Metten (Europarlementariër) en Elly Kooten (Beleidsmedewerker SZW). Helaas konden zij mij niet van de gewenste informatie voorzien omdat ze zich met andere onderwerpen bezighielden, of net voor en na de te onderzoeken periode hebben gewerkt met Europees sociaal beleid.

werkgelegenheid gezeten. Het is mogelijk dat zij het EP een grotere rol hebben toegeschreven dan daadwerkelijk het geval is geweest. Ook gaven ze aan dat ze sommige gebeurtenissen door de tand des tijds niet meer precies in de juiste volgorde en het juiste tijdvak konden plaatsen. Om deze redenen heb ik hun claims en uitspraken zoveel mogelijk geprobeerd te staven door middel van officiële publicaties, cijfers en secundaire literatuur. Ondanks deze belemmeringen, zijn hun bijdrages zeer waardevol geweest omdat die weergeven hoe de instituties van de EG hun eigen processen en belangen bewaakten en hoe de alledaagse Brusselse werkelijkheid in zekere mate van invloed kan zijn op de totstandkoming van Europees beleid. Bovendien is in secundaire literatuur regelmatig gesteld dat het EP op het terrein van sociaal beleid een grote bondgenoot was van de EC.⁴⁵ Naast secundaire literatuur, heb ik gebruik gemaakt van de memoires van Jacques Delors, Margaret Thatcher en Wilfried Martens, officiële publicaties van de EG en mediabronnen zoals kranten en documentaires.

---

⁴⁵ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 38; Petra Debusscher, 'Economische motieven en moedige vrouwen: de geschiedenis van gendergelijkheid in Europa', *Historica*, vol. 34, nr. 2 (juni 2011) 3-8.

2 Europees sociaal beleid tot 1985

In dit hoofdstuk zal ik uiteenzetten wat er vanaf de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) tot de aanstelling van Delors aan sociaal beleid is gedaan. Hiermee schets ik de problematiek die er was om sociaal beleid uit de grond te trekken aan de hand van enkele sociaaleconomische omstandigheden en de bijhorende prioriteiten van de EC, maar bovenal zal hiermee duidelijk worden dat de toenmalige institutionele structuur besluitvorming hierover bemoeilijkte.

De EC en sociaal beleid in de beginjaren van de EEG

Tijdens de onderhandelingen in de jaren vijftig over de EEG werd er voornamelijk aandacht besteed aan de economische doelen van het Europese project. Sociaal beleid was daaraan ondergeschikt. Als het al op Europees niveau werd bepaald, was het vooral een instrument dat voor economische groei moest zorgen om een efficiëntere gemeenschappelijke markt te bewerkstelligen.⁴⁶ Deze houding werd aangenomen door aanbevelingen uit het Ohlin-rapport uit 1956, dat samen met het Spaak-rapport de basis legde voor de EEG. In het Ohlin-rapport werd gesteld dat er geen speciale aandacht nodig zou zijn voor gemeenschappelijk sociaal beleid, omdat grote divergentie tussen de lidstaten automatisch zou worden opgelost door wijzigingen in de onderlinge wisselkoersen.⁴⁷

In 1959 kwam Eurocommissaris van het net opgerichte Directoraat-generaal Sociale Zaken (DG V) Giuseppe Petrilli met een eerste memorandum over Europees sociaal beleid. Hierin gaf hij aan dat economische en sociale vooruitgang complementair aan elkaar waren. Toch stelde hij dat het niet de bedoeling was dat er een superbureaucratie werd opgericht die de taak van lidstaten zou overnemen op het gebied van sociale zekerheid. De rol van de EC was in eerste instantie om contacten te onderhouden tussen nationale overheden en sociale partners om zich ervan te verzekeren dat het streven van ‘equalization in upward direction’⁴⁸ werd nageleefd. Hierbij liet ze zich adviseren door het eveneens net opgerichte Europees Economisch en Sociaal Comité (EESC).

Het EESC was ontstaan uit de behoefte om economische en sociale belangengroepen te betrekken bij de totstandkoming van de interne markt en om te zorgen voor institutionele apparatuur om de EC en de RvM te briefen over Europese kwesties.⁴⁹ Ondanks de initiële reden om het EESC op te richten, werd het toch weer snel buitenspel gezet. Het Nederlandse idee om het behalve een adviserende rol ook initiatiefrecht te geven, werd niet geaccepteerd. De rol en procedures van het EESC werden door

---

⁴⁶ Antonio Varsori, ‘The emergence of a social Europe’, in: Michel Dumoulin (red.), *The European Commission 1958-72. History and memories of an institution* (Luxemburg 2014) 427-442, aldaar 428.

⁴⁷ Frank Vandenbroucke, *Europa: de sociale uitdaging. Een breder en sociaal doel is geen luxe meer voor de Unie, maar noodzaak*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op de Den Uyl-leerstoel aan de Universiteit van Amsterdam op donderdag 7 juni 2012 (Amsterdam 2012).

⁴⁸ *Bulletin of the European Economic Community*, nr. 2, 1959, 6-7.

⁴⁹ Europees Parlement, *Het Europees Economisch en Sociaal Comité* (versie oktober 2015) http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/nl/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.3.13.html (20 mei 2016).

de RvM vastgelegd, waaruit blijkt dat die autonome acties van het orgaan niet op prijs stelde: het mocht alleen adviseren op het verzoek van de RvM of de EC.⁵⁰

De EC voorzag in eerste instantie geen Europees orgaan dat sociaal beleid zou gaan reguleren en liet het vooral aan de lidstaten zelf over. Antonio Varsori merkt daarom terecht op dat er eigenlijk geen concreet Europees sociaal beleid werd geformuleerd, maar dat er vooral was bepaald wat er níet diende te gebeuren tijdens de ontwikkeling van de EEG: dat woon-, werk- en leefomstandigheden werden ondermijnd door de doelen van economische integratie. Overigens was deze omgekeerde vorm van beleidsvorming volgens hem niet zo verwonderlijk omdat gemeenschappelijk sociaal beleid nog in de kinderschoenen stond.⁵¹

Eerste successen

Toen Petrilli in 1960 werd vervangen door zijn Italiaanse landgenoot Levi Sandri, had de EC intussen meer interesse gekregen in Europees sociaal beleid. DG V had onder Petrilli al actie ondernomen om rechten van migrantenarbeiders vast te leggen en in 1961 werden grotendeels op initiatief van deze EC de fundamentele van het vrije verkeer van werknemers gelegd.⁵² Dat dit mogelijk was, is toe te schrijven aan een aantal artikelen in het Verdrag van Rome die niet direct over sociaal beleid gaan. Zo werd in artikel 48 vrij verkeer voor werknemers vastgelegd, maar tegelijkertijd ook dat discriminatie op basis van nationaliteit op het gebied van werkgelegenheid, beloning en ‘overige arbeidsvoorwaarden’ zou worden afgeschaft.⁵³ Op deze manier werd de sociale dimensie langzaam geïntroduceerd.

Ondanks dit eerste succes, lukte het de EC verder niet echt om sociaal beleid te reguleren. Op de Italianen en Fransen na, voelden de overige lidstaten er namelijk weinig voor om zaken op Europees niveau vast te leggen. Dit omdat de verzorgingsstaat in elke lidstaat anders was ingericht en daardoor grote onderlinge verschillen kende – en ze dus tegenstrijdige belangen hadden. Omdat artikel 51 stipuleerde dat voorstellen van de EC over sociaal beleid met eenparigheid van stemmen moesten worden vastgesteld, waren de voorstellen, als ze überhaupt werden aangenomen, vaak het product van compromis op compromis en boekten die bovendien weinig resultaat.⁵⁴ Er kan dus worden gesteld dat sociaal beleid voor lidstaten, op een enkele uitzondering ingegeven door economische belangen na, tot eind jaren zestig niet erg hoog op de Europese agenda stond. De EC stond machteloos toe te kijken omdat de lidstaten sociaal beleid op nationaal niveau wilden regelen.

Deze tendens bleef bijna de gehele jaren zestig aanhouden, met als dieptepunt de lege stoelcrisis in 1965, waarbij de Fransen acht maanden lang weigerden om deel te nemen aan Europese overleggen vanwege het eventuele verlies van hun vetorecht inzake landbouwbeleid. Met de compromis

---

⁵⁰ Juliet Lodge en Valentine Herman, ‘The Economic and Social Committee in EEC Decision Making’, *International Organisation*, vol. 34, nr. 2 (1980) 265-284, aldaar 268.

⁵¹ Varsori, ‘The emergence of a social Europe’, 428-432.

⁵² *Ibidem*, 433-434.

⁵³ *EurLex*, 11957E48.

⁵⁴ *EurLex*, 11957E51; Varsori, ‘The emergence of a social Europe’, 433-434.

van Luxemburg begin 1966 kwam er een einde aan de crisis. Met dit akkoord werd besloten dat er over een aantal zaken met gekwalificeerde meerderheid gestemd kon worden, maar dat een lidstaat het recht behield om haar veto te gebruiken als een eventueel besluit een gevaar voor de ‘vitale’ belangen van de betreffende lidstaat dreigde te zijn.

In de praktijk betekende dit een voortzetting van de *joint decision trap*. Deze term wordt voor het eerst gebruikt door Fritz Scharpf, die in 1988 een artikel schreef waarin hij beargumenteert dat verdere integratie wordt geblokkeerd door het gebruik van vetostemmen en inefficiënte compromissen van de kleinste gemeenschappelijke deler. Het zoeken naar een consensus bleef toch doorgaan omdat de wil er wel was om gezamenlijk iets te doen. Lidstaten dienen tegelijkertijd wel rekening te houden met hun vitale nationale belangen, zodat er nog steeds suboptimaal beleid werd gemaakt.⁵⁵ Kortom, er was altijd wel een partij die vond dat er onoverkomelijke belangen op het spel stonden, waardoor gemeenschappelijk sociaal beleid nog steeds niet aan de orde was.

Vervolmaking, verbreding, verdieping: startsein voor samenwerking

1968 bracht echter verandering door een groot aantal internationale gebeurtenissen. In navolging van studenten in Amerika, gingen Franse studenten in mei de straten van Parijs op om tegen de gevestigde orde te ageren. De vakbonden zagen dit als opportune mogelijkheid om hun eigen onvrede te laten horen, sloten zich aan bij de protestanten en eisten sociale hervormingen. Om kracht achter hun protest te zetten, begonnen de vakbondsleden te staken. De stakingen breidden zich al snel uit naar het hele land en op het hoogtepunt lag het openbare leven van Frankrijk plat omdat er bijna tien miljoen mensen weigerden te werken.⁵⁶ Deze gebeurtenissen sloegen over naar ander lidstaten en in de Bondsrepubliek Duitsland en Italië riepen vakbonden en linkse politici op om betere sociale voorwaarden te creëren.⁵⁷ Op Europees niveau was een gemeenschappelijk stem op vakbondsniveau echter ver te zoeken. Hoewel er dus op nationaal niveau door de regering gehoor werd gegeven aan sommige eisen, werd er aan gemeenschappelijk sociaal beleid nog niets gedaan.⁵⁸

Ondanks dat sociaal beleid een nationale aangelegenheid was en niet op Europees niveau gereguleerd werd, besloten Europese regeringsleiders tijdens het overleg in Den Haag op 1 en 2 december 1968 dat er op dit terrein een verandering moest plaatsvinden omdat de Europese integratie die tot dat moment had plaatsgevonden dreigde te verzanden. In het licht van de lege stoel-crisis was deze omslag erg bijzonder, maar de doorbraak was mogelijk omdat de veroorzaker van de crisis –

---

⁵⁵ Fritz W. Scharpf, ‘The joint-decision trap: lessons from German federalism and European integration’, *Public administration*, vol. 66, nr. 3 (1988) 239-278; Fritz W. Scharpf, ‘The joint-decision trap revisited’, *Journal of Common Market Studies*, vol. 44, nr. 4 (2006) 845-864.

⁵⁶ Andere Tijden, ‘Parijs ‘68’, *NPO Geschiedenis* (versie 22 mei 2008) <http://www.npogeschiedenis.nl/andere-tijden/afleveringen/2007-2008/Parijs-68.html> (20 mei 2016).

⁵⁷ Varsori, ‘The emergence of a social Europe’, aldaar 436

⁵⁸ Om een eind te maken aan de Franse staking voerde Charles de Gaulle een loonsverhoging door. De vakbonden stopten met demonstreren en als gevolg bloeden de studentenprotesten dood.

Charles de Gaulle – inmiddels was afgetreden.⁵⁹ De nieuwe initiatieven zorgden voor een impuls op sociaal beleid.

Tijdens de top in Den Haag viel het besluit dat het Europees Sociaal Fonds (ESF) anders moest worden ingericht.⁶⁰ Het ESF werd vooral gebruikt door de Italianen om zo de armoede en werkloosheid in de *Mezzogiorno* te kunnen bedwingen. Maar omdat de middelen van het ESF begonnen op te drogen, probeerden de Italianen nogmaals om de dialoog over gezamenlijk Europees sociaal beleid op te starten – iets waar in Den Haag dus wel gehoor aan werd gegeven na de ontwikkelingen van de jaren zestig en de implicaties van andere besluiten die destijds zijn genomen.⁶¹

De herstructurering van het ESF en de notie om iets aan sociaal beleid te doen waren namelijk niet de onderwerpen waar de top in Den Haag om bekend zou staan. Die eer was toebedeeld aan de plannen die voortvloeiden uit een oproep van De Gaulle's opvolger Georges Pompidou. Hij sprak in Den Haag over de vervolmaking, verbreding en verdieping van de EG. Om de vervolmaking van de EG te bewerkstelligen, werd aan de Luxemburgse premier Pierre Werner gevraagd om de mogelijkheden richting een economische en monetaire unie te onderzoeken. In 1970 kwam hij daarom met het Wernerplan dat een stappenplan richting die unie voorstelde. Ondanks dat dit plan al snel mislukte, wordt het nog steeds gezien als een keerpunt in de Europese geschiedenis. Vanaf dat moment kwam namelijk de erkenning dat een vervolmaakte economische unie niet zonder een monetaire unie kon bestaan.⁶²

Belangrijker voor dit onderzoek is dat het plan ook invloed had op de manier waarop de lidstaten tegen Europees sociaal beleid aankeken. De mogelijke effecten van de vervolmaking van de EG, de aankomende verbreding met de toetreding van het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Ierland, en de verdieping in de vorm van politieke samenwerking vanaf 1970 zorgden ervoor dat sociaal beleid ook weer in de lift zat.⁶³ De lege stoel-crisis, de onrust onder studenten en de stakingen van de vakbonden kunnen daarom worden gezien als katalysator voor de interesse om sociaal beleid op Europees niveau te realiseren.

---

⁵⁹ George Ross, 'The European Community and Social Policy: Regional Blocs and a Humane Social Order', *Studies in Political Economy*, nr. 40 (1993) 41-72, aldaar 42-45.

⁶⁰ Het ESF is in 1957 opgericht en is een structuurfonds dat nationale regeringen met financiële middelen ondersteunt om meer werkgelegenheid te creëren. Iets wat in de beginperiode moest gebeuren door de mobiliteit van werknemers te stimuleren. Het was de bedoeling dat de EC hierin samen met het Comité van het ESF initiatief in zouden nemen, maar omdat er geen overkoepelend strategisch plan was, werden de middelen vooral voor ad-hoc projecten gebruikt. In eerste instantie was dit een groot succes, maar al snel raakte de geldpot leeg; Europese Commissie, 'European Social Fund: 50 years investing in people' (Luxemburg 2007) 14-20.

⁶¹ Maria Eleonora Guasconi, 'The unions and the relaunching of European social policy', *European Journal: Vocational Training*, nr. 32 (2004) 55-62, aldaar 57.

⁶² Elena Rodica Danescu, 'The Werner Report and the Delors Report', *Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe* (Hierna : CVCE) (versie 18 april 2013)

http://www.cvce.eu/obj/the_werner_report_and_the_delors_report-en-72dae01a-6f2f-4b00-8caaba66db14dcac.html (21 mei 2016).

⁶³ Guasconi, 'The unions and the relaunching of European social policy', 57-58.

Concrete doelstellingen en veranderingen

Na de totstandkoming van de EEG deed de EC op het sociale terrein voornamelijk aan ‘omgekeerde beleidsvorming’.⁶⁴ Doordat er in Den Haag was besloten om een andere weg in te slaan, was het aan haar om nu wel met iets concreets te komen. De EC stelde een document samen waarin stond op welke punten sociaal beleid op Europees niveau geregeld diende te worden. Ze nam zich voor om tijdens de eerste fase van een economische en monetaire unie actie te ondernemen op het gebied van gelijke rechten, werkloosheid, arbeidsomstandigheden en de sociale dialoog.⁶⁵ Deze punten laten zien waar de EC verwachtte om invloed te kunnen uitoefenen, maar vooral waar ze dacht dat niet te kunnen doen. Aan ‘traditionele’ onderwerpen als uitkeringen, sociale zekerheid, gezondheidszorg en welzijn waagde zij zich namelijk niet.⁶⁶

De concretere doelstellingen overtuigden de nationale overheden ervan om delen van sociaal beleid in Europees verband bespreekbaar te maken.⁶⁷ In oktober 1972 tijdens de Europese top in Parijs, droegen de regeringsleiders de EC naar aanleiding van dit document op om een Europees sociaal actieprogramma op te stellen voor 1 januari 1974.⁶⁸ Dit expliciete mandaat gaf aan dat Europees sociaal beleid niet meer alleen als middel diende om economische integratie te bereiken, maar dat het een op zichzelf staand doel was geworden. Deze top kan daarom worden gezien als keerpunt in de discussie over meer Europese samenwerking op sociaal beleid.⁶⁹

Ook werd verwacht dat het EESC vanaf dat moment een grotere rol van betekenis kon gaan spelen. Het mocht nu zelf initiatief nemen om adviezen te geven en hoefde daarbij niet meer af te wachten op een verzoek van de EC of RvM. Daarbij kreeg het EESC tevens het recht om adviezen en opiniestukken te publiceren en mocht het contacten onderhouden met de media.⁷⁰ Ook werd in het actieprogramma vermeld dat de EC actief sociale partners zou gaan betrekken bij de EEG.⁷¹ Dit bleek echter niet veel uit te halen. Alle comités (zoals het EESC) worden volgens Hugh Compston namelijk alleen maar gevraagd voor consultatie, en worden bovendien pas erg laat in het proces betrokken waardoor er nog maar weinig invloed kan worden uitgeoefend. Ook claimt hij dat de zes comités die de EC adviseren op het gebied van sociale zekerheid – waaronder het Comité van het ESF – om diezelfde

---

⁶⁴ Zie eerder dit hoofdstuk.

⁶⁵ *Bulletin of the European Communities*, supplement 2/71, 58-61.

⁶⁶ Zie inleiding, voetnoot 17.

⁶⁷ Varsori, ‘The emergence of a social Europe’, 440.

⁶⁸ CVCE, ‘Statement from the Paris Summit (19 to 21 October 1972)’ (versie 18 december 2013) www.cvce.eu/en/obj/statement_from_the_paris_summit_19_to_21_october_1972-en-b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901.html (21 mei 2016).

⁶⁹ Guasconi, ‘The unions and the relaunching of European social policy’, 59; Varsori, 441.

⁷⁰ Juliet Lodge en Valentine Herman, ‘The Economic and Social Committee in EEC Decision Making’, *International Organisation*, vol. 34, nr. 2 (1980) 265-284, aldaar 275-279; Sylvain Schirmann en Pierre Tilly, ‘Free movement of workers, social rights and social affairs’, in: Éric Bussière, Vincent Dujardin, Michel Dumoulin, Piers Ludlow, Jan Willem Brouwer en Pierre Tilly (red.), *The European Commission 1973-86. History and memories of an institution* (Luxemburg 2014) 351-368, aldaar 354-355.

⁷¹ Gerda Falkner, *EU Social Policy in the 1990s. Towards a corporatist policy community* (Londen 1998) 71.

reden een te marginale rol in de besluitvorming hebben.⁷² Om deze reden heb ik voor mijn onderzoek alleen de sociale partners meegenomen die deelnemen aan de sociale dialoog.

Sociale partners

Met de totstandkoming van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), werd vastgelegd dat er sectorale consultatie plaats zou vinden tussen werknemers en werkgevers van diverse sectoren en de Hoge Autoriteit (HA). De HA fuseerde in 1967 met de EC, daarmee werd die vorm van consultatie overgedragen aan de EC.⁷³ De eerste Europese collectieve overeenkomst waar op sectoraal niveau daadwerkelijk een richtlijn over kwam, ontstond echter pas in de jaren negentig.⁷⁴ Intersectoraal overleg door middel van de sociale dialoog is volgens Compston de beste manier voor sociale partners om betrokken te raken bij Europese beleidsvorming, omdat het breder gedragen is en de afspraken om die reden gemakkelijker als richtlijn zullen worden geaccepteerd.⁷⁵

Een gezamenlijke dialoog tussen de Europese werkgeversbond *Union of Industrial and Employers' Confederations of Europe* (UNICE) en de verschillende werknemersvakbonden bleek alleen erg lastig. Niet in het minst omdat de vakbonden het onderling niet met elkaar eens konden worden over een gezamenlijk uit te dragen standpunt. Met name de vakbonden uit de Noord-Europese lidstaten waren bang dat sociale harmonisatie zou leiden tot een lagere (lees: Italiaanse) standaard. Dit is volgens Maria Eleonora Guasconi dan ook de belangrijkste reden waarom de EC geen behoefte had om de vakbonden meer inspraak over sociale beleidsvorming te geven.⁷⁶ Na de top in 1969 te Den Haag kwam hier verandering in. De vakbonden beseften dat ze, om een rol van betekenis te kunnen spelen in de EEG, moesten gaan samenwerken. In de periode die volgde probeerden ze hun interne verschillen glad te strijken, en besloten ze om – net als wat de werkgeversbonden al hadden – een intersectorale bond te vormen. Dit resulteerde in 1973 in de oprichting van het Europees Verbond van Vakverenigingen (EVV).⁷⁷

In datzelfde jaar stagneerde de economische groei door de ineenstorting van Bretton Woods en de twee oliecrises. Alle actoren hadden een andere analyse over waar de stagnatie vandaan kwam met als gevolg dat er ook een verschil van inzicht was over hoe die op te lossen. Een gezamenlijke aanpak

---

⁷² Hugh Compston, 'Introduction', in: Hugh Compston en Justin Greenwood (red.), *Social Partnership in the European Union* (New York, 2001) 1-10.

⁷³ CVCE, 'European Economic and Social Committee and ECSC Consultative Committee', (versie 8 juli 2016) <http://www.cvce.eu/en/obj/european-economic-and-social-committee-and-ecsc-consultative-committee-en-591d6c9e-8031-460a-9546-1f57f72344a7.html> (14 september 2016).

⁷⁴ 'CEEP', *Eurofound* (versie 20 september 2011) <http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/ceep> (5 oktober 2016).

⁷⁵ Compston, 'Introduction', 7.

⁷⁶ Maria Eleonora Guasconi, 'Paving the Way for a European Social Dialogue. Italy, the Trade Unions and the Shaping of a European Social Policy after the Hague Conference of 1969', *Journal of European Integration History*, vol.9, nr. 1 (2003) 87-110, aldaar 90.

⁷⁷ Zie voor de onderhandelingen Christophe Degryse en Pierre Tilly, '1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation', *European Trade Union Confederation* (Brussel 2013) 17-23.

vinden was op dat moment vrijwel onmogelijk en een constructieve sociale dialoog op gang houden lukte niet.⁷⁸ De dialoog zou worden gehouden in de vorm van tripartiete conferenties tussen Europese instituties, vertegenwoordigers van nationale bonden en vertegenwoordigers van Europese bonden. Dit verliep erg moeizaam, en tegen 1978 was het EVV gefrustreerd geraakt over de gang van zaken omdat het zich niet gehoord voelde. De weigering van UNICE om tot akkoorden te komen om de werkloosheid terug te dringen en het gevoel dat de EC eerder achter de werkgevers dan achter de werknemers stonden, zorgden ervoor dat het EVV besloot om zich terug te trekken uit de discussies.⁷⁹ Ondanks dat de sociale dialoog niet op gang kwam, zijn er in begin jaren zeventig wel degelijk richtlijnen gekomen.

Economische crises en sociale harmonisatie

Er heerste in de EEG begin jaren zeventig een euforische stemming omdat vervolmaking, verbreding en verdieping elkaar in rap tempo volgden. De eerste stappen richting een EMU waren gezet, de Britten, Denen en Ieren sloten zich op 1 januari 1973 definitief bij de EG aan en het ESF was dusdanig hervormd dat het veel beter aansloot bij de eerder gestelde prioriteiten. Zoals eerder vermeld, sloeg de stemming al vlug om door de economische crisis. Er heerste ernstige internationale monetaire instabiliteit en de eerste oliecrisis diende zich aan. De EC ontwikkelde de strategie om deze crises het hoofd te bieden door beleid voor te stellen op sociaal gebied. Onder het mom van betere werking van de interne markt, greep ze iedere mogelijkheid aan om met behulp van het ESF de lidstaten te stimuleren om sociaal beleid te harmoniseren. Deze strategie werkte aardig, en al snel werden er diverse resoluties aangenomen.⁸⁰

De EC gaf prioriteit aan een aantal zaken zoals eerder in het sociaal actieprogramma was opgesteld: jeugdwerkloosheid; gelijke behandeling voor mannen en vrouwen; de ontwikkeling van instrumenten om de dialoog tussen werkgevers en werknemers te bevorderen (Eurofond en Cedefop); harmonisatie van systemen en informatie en consultatie van werknemers (de Vredeling-richtlijn); en veiligheid en gezondheid op het werk.⁸¹ Dit resulteerde onder meer in een richtlijn voor gelijke lonen tussen mannen en vrouwen – iets wat snel doorgevoerd kon worden omdat de net toetredende Britten een dergelijke richtlijn al op nationaal niveau hadden geïmplementeerd. Ook de toetreding van veel vrouwen in het arbeidsproces zorgde voor een impuls om de zaak te regelen.⁸²

Toch was niet elke lidstaat te porren voor deze richtlijn. Zo vertelde oud-Europarlementariër Nel van Dijk dat de Nederlandse regering totaal niet blij was met de richtlijnen voor gelijke sociale

---

⁷⁸ Schirrmann en Tilly, 'Free movement of workers, social rights and social affairs', 360.

⁷⁹ Falkner, *EU Social Policy in the 1990s*, 71-72; Degryse en Tilly, '1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation', 95-96.

⁸⁰ Schirrmann en Tilly, 'Free movement of workers, social rights and social affairs', 354-366.

⁸¹ Lang niet alle voorstellen werden geaccepteerd. Met name over de Vredeling-richtlijn is jarenlange discussie gevoerd. Uiteindelijk is deze richtlijn pas na veel gesteggel in 1994 aangenomen. Zie ook: Jean-Jacques Danis en Reiner Hoffmann, 'From the Vredeling Directive to the European Works Council Directive. Some historical remarks', *Transfer: European Review of Labour and Research*, vol. 1, nr. 2 (1995) 180-187; Degryse en Tilly, '1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation', 29-30.

⁸² Schirrmann en Tilly, 'Free movement of workers, social rights and social affairs', 353-355; zie eerder dit hoofdstuk.

rechten voor vrouwen. Het betekende namelijk dat er op nationaal niveau allemaal wetten moesten worden aangepast.⁸³ Deze richtlijnen kwamen tot stand na een uitspraak van het Europees Hof van Justitie (EHvJ) in 1976, waarin een Franse stewardess succesvol artikel 119 van het EEG-verdrag had ingeroepen dat stipuleert dat iedere lidstaat een gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers voor gelijke arbeid moet toekennen. De EC kwam na deze uitspraak snel in actie en stelde drie richtlijnen voor die in de RvM moesten worden goedgekeurd.⁸⁴

Petra Debusscher schrijft over deze periode dat vrouwen in Nederland een stuk minder verdienden dan mannen omdat gezinsonderhoud als taak van de man werd gezien.⁸⁵ Werkgevers waren daarom ook helemaal niet blij met de richtlijn, maar toch ging ook de Nederlandse regering akkoord. Met de compromis van Luxemburg was echter bepaald dat lidstaten door middel van een vetostem richtlijnen konden blokkeren, en mijn vraag aan Van Dijk was daarom ook waarom Nederland geen gebruik maakte van dit vetorecht. Hierop antwoordde ze dat het een enorme flater zou hebben geslagen als het dat zou doen, omdat het volledig tegen de toenmalige tijdsgeest in zou zijn gegaan.⁸⁶ Ondanks het hoge prijskaartje omdat de lidstaten aanzienlijke veranderingen moesten doorvoeren, werden de richtlijnen volgens Debusscher toch unaniem goedgekeurd omdat er vanuit verschillende kanten druk werd uitgeoefend: door vrouwenorganisaties, vakbonden, vrouwen in de regering en ministeries, de EC en het EHvJ.⁸⁷

Op het terrein van een veilige en gezonde werkomgeving heeft in die jaren tevens harmonisatie plaatsgevonden. Zo zijn er richtlijnen geformuleerd om werknemers te beschermen tegen asbest en chemische stoffen. Verder zocht de EC manieren om meer sociale zekerheid voor migranten en hun families te garanderen. Daarbij werden ook de mogelijkheden onderzocht om geharmoniseerde paspoorten te introduceren, wat uiteindelijk heeft geleid tot de afschaffing van paspoortcontroles. Maar lang niet alle lidstaten waren blij met de initiatieven van de EC. Zo weigerden de Fransen om bepaalde familie-uitkeringen te betalen aan migranten die nog familieleden hadden die in het geboorteland verbleven. In Duitsland werd dit echter geen probleem gevonden. Uiteindelijk werd er door het EHvJ door middel van jurisprudentie geoordeeld dat de Fransen moesten betalen.⁸⁸ Iets wat natuurlijk niet bevorderlijk was voor de Franse wil om verdere richtlijnen op dit gebied te steunen.

Hoewel afgevraagd kan worden in hoeverre de gelijkheid direct in de praktijk werd doorgevoerd, is er vanuit de EC in de jaren zeventig en begin jaren tachtig aan de hand van het sociaal actieprogramma veel geïnitieerd op sociaal gebied. Daarbij konden de lidstaten ondanks hun vetostem niet altijd alles blokkeren: hetzij vanwege interne en externe druk, hetzij vanwege jurisprudentie.

---

⁸³ Interview door auteur met Nel van Dijk, 29 juni 2016.

⁸⁴ Degryse en Tilly, '1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation', 28-29; *EurLex*, 11957E119.

⁸⁵ Debusscher, 'Economische motieven en moedige vrouwen', 3-4.

⁸⁶ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

⁸⁷ Debusscher, 'Economische motieven en moedige vrouwen', 4.

⁸⁸ Schirmann en Tilly, 'Free movement of workers, social rights and social affairs', 356-359.

1979 – 1984: Thatcher drukt haar stempel

Aan de pogingen van het sociaal actieprogramma om meer sociaal beleid op Europees niveau te creëren kwam met de aanstelling van de nieuwe Britse premier Margaret Thatcher abrupt een einde. Waar tot aan 1980 tien richtlijnen werden goedgekeurd, sneuvelden de voorstellen die hierna volgden één voor één.⁸⁹ Thatcher was fel tegenstander van het ‘pamperen’ van de arbeiders en liet zich niet door vakbonden beïnvloeden. Sterker nog, in eigen land begon ze in die periode met het hervormen van de vakbonden zodat die uiteindelijk bijna volledig hun macht kwijtraakten. Voor economisch herstel was de vervolmaking van de interne markt belangrijk – al het andere was nergens voor nodig. De crises moesten worden opgelost door strenge bezuinigingen, waarbij sociale voorzieningen het hardst werden getroffen. Dit betekende niet alleen in het Verenigd Koninkrijk een afslanking van de voorzieningen, maar zorgde ook voor een permanente veto op Europees sociaal beleid, want zoals ze in 1979 in een speech zei: ‘In the Community, as at home, less government is good government.’⁹⁰

Ook kenmerkte deze periode zich door de hardvochtige en oncoöperatieve houding van Thatcher in de EEG omdat ze vond dat de Britten onevenredig veel bijdroegen aan het Europese budget. Dit onderwerp heeft de debatten vijf jaar en vijftien Europese toppen lang gedomineerd, totdat er in 1984 in Fontainebleau overeenstemming over de kwestie werd bereikt.⁹¹ Kortom, waar er in de eerste periode van de jaren zeventig nog richtlijnen op sociaal gebied werden goedgekeurd, was dit vanaf het aantreden van Thatcher tot aan Fontainebleau lastiger te realiseren. De Britten waren hier de voornaamste oorzaak van, iets wat in de toekomst een doorlopende trend zal blijken.

Conclusie

Vanaf de oprichting van de EEG tot aan de aanstelling van Delors is er mondjesmaat Europees sociaal beleid vormgegeven. De eerste jaren was dit omdat er weinig aandacht aan werd besteed: economische integratie had prioriteit. Toch waren er, met name vanuit Italië, geluiden dat het anders zou moeten omdat de angst van sommige lidstaten was dat de concurrentiepositie in het geding kwam. Naar mate er richting meer integratie werd gewerkt, kwam het besef dat er iets tegenover moest staan – of dat er in ieder geval concreet moest worden gemaakt in hoeverre van de EC werd verwacht dat ze initiatieven nam. Omdat de institutionele structuur nog voorschreef dat er met eenparigheid van stemmen werd besloten, bleek het echter lastig om Europese richtlijnen vast te leggen.

De oprichting van diverse comités als het EESC en ESF losten deze impasse niet op, ook niet toen ze werden hervormd. Ze bleven namelijk weinig invloed kunnen uitoefenen op sociale

---

⁸⁹ Wolfgang Streeck, ‘European Social Policy after Maastricht: The ‘Social Dialogue’ and ‘Subsidiarity’, *Economic and Industrial Democracy*, vol. 15 (1994) 151-177, aldaar 154-156.

⁹⁰ Margaret Thatcher, ‘Winston Churchill Memorial Lecture “Europe – the obligations of liberty”, Luxembourg 18 October 1979’, (versie 18 september 2016) <http://www.margaretthatcher.org/document/104149> (18 september 2016).

⁹¹ Dinan, ‘The European Community, 1978-1993’, 15.

beleidsvorming omdat ze pas laat in het proces werden betrokken. Het ESF was bovendien een structuurfonds, en moest vooral worden gezien als grote subsidiepot ter bevordering van de werkgelegenheid. Onder de lidstaten – uitzonderingen daargelaten – kwam de noodzaak tot meer samenwerking pas begin jaren zeventig nadat studenten en vakbonden begonnen te demonstreren over de sociale problematiek, maar bovenal vond deze omslag zijn oorsprong in de plannen die op de top in Den Haag in 1969 zijn gemaakt. Deze verandering zorgde ervoor dat de EC meer actie kon ondernemen. Daarbij greep ze de crises begin jaren zeventig aan door sociaal beleid, voor zover de ruimte daar was, te harmoniseren met als argument dat het meer stabiliteit bracht.

Toch bleek het voor de EC lastig om grote slagen te maken op dit gebied, omdat lidstaten besluitvorming over sociale zaken nog zo veel mogelijk op nationaal niveau wilden houden, ondanks de eerdergenoemde veranderde intenties. Er moest vooral wat worden gedaan aan werkgelegenheid en arbeidsomstandigheden, maar al het andere was toch nog echt een nationale aangelegenheid. Europees sociaal beleid betekende daarom vooral het harmoniseren van arbeidsomstandigheden en de vergemakkelijking van vrij verkeer voor werknemers. Door de tijdsgeest en diverse lobby's kwam het na de top in Den Haag soms voor dat richtlijnen over gelijke rechten werden goedgekeurd, waarbij de uitspraak voor gelijke lonen tussen mannen en vrouwen een doorbraak, maar achteraf gezien een grote uitzondering was. Met het aantreden van Margaret Thatcher en de opkomst van het neoliberale gedachtegoed eind jaren zeventig stagneerden de richtlijnen omtrent sociale harmonisatie.

Ook Europese vakbonden konden geen vuist maken vanwege interne tegenstrijdige belangen. Bovendien kregen ze institutioneel gezien weinig ruimte om een relevante positie in te nemen. Dit kwam voort uit de angst dat het precedenten zou scheppen voor andere Europese groeperingen en instituten. Op nationaal niveau konden de individuele vakbonden vooralsnog meer invloed uitoefenen, dus werd er weinig geïnvesteerd in het uitdragen van een gezamenlijk standpunt. De onmacht resulteerde zelfs in een weigering van het EVV om nog langer deel te nemen aan de sociale dialoog.

Eén van de eerste acties die Jacques Delors na zijn aanstelling daarom ondernam, was zorgen dat de sociale partners om tafel te gingen om een sociale dialoog te starten en om die nu wel relevant te maken. In januari 1985 kwamen ze bijeen op kasteel Val Duchesse in België. Maar ook door de SEA waarin een andere besluitvormingsprocedure werd vastgelegd, werd het vergemakkelijkt om richtlijnen goed te keuren. Dit zal ik in het volgende hoofdstuk uiteen zetten.

3 Val Duchesse en de Europese Akte

In de inleiding van deze scriptie is te lezen dat het één van de prioriteiten van Commissie-Delors was om het enorme (jeugd)werkloosheidsprobleem aan te pakken. Dit moest gebeuren door middel van hervormingen op het gebied van werkgelegenheid en door een constructieve sociale dialoog op te starten. Ook moest er harmonisatie plaatsvinden van sociaal beleid om de voltooiing van de interne markt zonder al te veel belemmeringen goed te laten verlopen. Dit was makkelijker gezegd dan gedaan: uit het vorige hoofdstuk blijkt namelijk dat lang niet alle lidstaten hiervoor te porren waren en dat ze vooral geneigd waren om met richtlijnen in te stemmen als ze er zelf economisch gezien op vooruit zouden gaan. Of andersom: dat als er geen richtlijn zou komen, ze te maken zouden krijgen met een verzwakte concurrentiepositie.

Volgens Bulmer komt beleid tot stand door overeenkomende belangen op meerdere niveaus. In dit hoofdstuk zal ik daarom onderzoeken in hoeverre verschillende Brusselse actoren gezamenlijke belangen vonden die wellicht zouden kunnen leiden tot een hervorming van Europees sociaal beleid. Op de top in Milaan van 28 en 29 juni 1985 kwam de EC aan de hand van aanbevelingen van het Doogecomité met het Witboek ter voltooiing van de gemeenschappelijke markt. Dit Witboek bevatte voorwaarden die ervoor moesten zorgen dat er door middel van de vervolmaking van de interne markt economisch herstel plaats zou vinden. Ook was de voltooiing een manier om de concurrentiepositie van Europa ten opzichte van de oprukkende Japanse en Amerikaanse markten te verbeteren. Deze voorwaarden stipuleerden dat er volledig vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en personen moest komen en dat dit alles moest worden bewerkstelligd vóór 31 december 1992. Doelstelling ‘1992’ was geboren. Sociaal beleid kwam echter nauwelijks voor in de doelstelling en ik zal uiteenzetten hoe een aantal Brusselse actoren probeerde om hier verandering in te brengen. Ook zal ik de rol van de EC en Delors uitlichten.

Reactie op doelstelling ‘1992’ en aanleiding voor de sociale dimensie

Omdat sociaal beleid nagenoeg niet voorkwam in de plannen om de interne markt te voltooien, is er volgens oud-Europarlementariër Nel van Dijk heel sterk een tegenbeweging op gang gekomen. Niet alleen in het EP, maar ook bij het EVV.⁹² Ook Ria Oomen-Ruijten, tevens voormalig EP-lid, is deze mening toegedaan. Er werd volgens haar al snel geconstateerd dat om de interne markt te accepteren, de sociale grondrechten van de mens ook moesten worden gehandhaafd. De markt moest dus omkaderd worden met sociaal beleid.⁹³ In de speech die Delors in januari 1985 aan het EP gaf, maakte hij dit al duidelijk.⁹⁴

---

⁹² Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

⁹³ Interview Ria Oomen-Ruijten, 28 juni 2016.

⁹⁴ *Bulletin van de Europese Gemeenschappen*, supplement 1/85.

Het grootste bezwaar tegen de hernieuwde impuls aan vervolmaking van de interne markt was dus dat er wel allemaal stappen voorwaarts werden genomen op economisch gebied, maar niet op sociaal terrein. Het gevolg van deze tendens was dan ook dat lidstaten konden concurreren om de goedkoopste arbeidskrachten, met alle gevolgen voor de arbeidsomstandigheden van werknemers uit de armere lidstaten van dien.⁹⁵ Gezien de toetreding van Spanje en Portugal in 1986 en eerder Griekenland in 1981, zou dit een realistisch probleem kunnen worden. Deze vorm van concurrentie wordt ook wel *social dumping* genoemd.

In het EP werd er een groot punt van gemaakt om hier iets tegen te doen, niet in het minst omdat er erg veel Portugese arbeiders in het Europese kwartier in Brussel aan het werk waren. De zichtbaarheid van die Portugezen zorgde voor een directe confrontatie met de arbeidsomstandigheden en maakte dat de roep om verandering zoden aan de dijk zette.⁹⁶ Uit een demografisch onderzoek dat werd gedaan in samenwerking met het Nationaal Bureau voor de Statistiek, bleek inderdaad dat de Portugese bevolking in het Brusselse stadsgewest in tien jaar zo goed als verdubbelde: van 5717 migranten in 1981 naar 11422 migranten in 1991. Iets wat wordt toegeschreven aan de toetreding van Portugal tot de EG in 1986, omdat de Portugezen vóór de toetreding een ‘onbelangrijke gastarbeidersgroep’⁹⁷ vormden. Na de toetreding hoorden ze vooral bij de armere groep uit arbeidsmigratielanden en waren ze bovendien slecht geschoold.

Waarom Europees sociaal beleid juist in 1986 een dergelijke impuls kreeg dat er daadwerkelijk werk van is gemaakt, is dus te herleiden naar de angst voor *social dumping* die de plannen tegen werkloosheid met zich mee kon brengen. De EC was niet de enige actor die hiervoor waarschuwde, en doordat het EP er bijna dagelijks mee werd geconfronteerd kreeg het een extra stem. Van Dijk meende echter dat er vrij weinig gedaan kon worden, omdat de RvM alle voorstellen met betrekking tot sociale hervorming blokkeerde. Volgens haar interesseerde het de RvM niet eens, en de stukken die het EP aandroeg werden daar niet of nauwelijks gelezen.⁹⁸ Ondanks de sterker wordende roep om sociaal beleid, leek de EC een moeizame weg te bewandelen tot meer sociale wet- en regelgeving.

Sociale dialoog

Omdat het plan van de interne markt zoals in het eerdergenoemde Witboek staat omschreven een erg liberale inslag had, werd verwacht dat ook lang niet alle de sociale partners achter het project zouden staan. De vervolmaking van de markt zou op de korte termijn hoogstwaarschijnlijk nog meer

---

⁹⁵ In literatuur worden deze werknemers ook wel *Community workers* genoemd, maar daar bestaat geen accurate Nederlandse vertaling voor. Het gaat hier om werknemers vanuit armere lidstaten (lees: Zuid-Europa) die vanwege werkloosheid en lage lonen in een andere lidstaat kwamen werken.

⁹⁶ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

⁹⁷ Thierry Eggerickx, et al., ‘De allochtone bevolking in België: Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991 (Monografie 3),’ *Nationaal Instituut voor de Statistiek* (Brussel 1999) 206-207.

⁹⁸ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016; Dat de stukken niet werden gelezen heeft het EP volgens Van Dijk getest door af en toe geen echt voorstel te sturen, maar door stapels blanco vellen bij de RvM in te dienen. Op deze nepdocumenten is nooit een reactie gekomen...

werkloosheid veroorzaken die de positieve lange termijn effecten zou doen vergeten. Volgens Van Dijk had met name het EVV grote bezwaren, ook vanwege *social dumping* wat echt als acuut en ernstig probleem werd gezien. De sociale partners hadden echter een onderschikte rol in Europa en zouden weinig kunnen uitrichten. Dit kwam deels doordat ze zichzelf meer op nationaal niveau dan op Europees niveau profileerden, maar ook zeker omdat hun invloed op Europees beleid erg klein was. Op nationaal niveau konden zaken sneller aan de kaak worden gesteld bij de desbetreffende regering, dus zelf vonden ze het geen noodzaak om meer Europees sociaal beleid te creëren. Deze situatie maakte dat de marginale positie van de sociale partners in Europa in stand werd gehouden.⁹⁹

Omdat de lidstaten voorlopig geen unaniem standpunt konden en wilden formuleren over sociaal beleid, maar de druk wel bij de EC lag om hier iets over te produceren, moest er iets veranderen. Bryan Wendon stelt in zijn onderzoek dat ‘the only other alternative open to the Commission [besides intergovernmental venues] is to create new institutional venues’.¹⁰⁰ Om de impasse te doorbreken, moest er volgens deze theorie een ander platform worden gecreëerd om de intergouvernementele RvM te kunnen omzeilen. Het plan voor de interne markt bood de ideale gelegenheid om veranderingen door te voeren, en Jacques Delors was er alles aan gelegen om de sociale partners te betrekken bij het proces tot meer sociaal beleid. Zij konden namelijk druk uitoefenen op hun nationale regeringen om het sociale component aan de orde te brengen en in het uiterste geval konden ze zelfs tot gezamenlijke overeenkomsten komen. Wellicht zouden lidstaten dan enthousiast kunnen worden voor Delors’ idee over Sociaal Europa en zou de RvM een ander standpunt innemen.

Maar om druk te kunnen uitoefenen, moesten ze wel eerst een gezamenlijk standpunt formuleren. Als de verschillende partijen allen andere belangen probeerden na te streven, zou de sociale dialoog namelijk niets opleveren. Aangezien ze al een tijd met elkaar in de clinch lagen, zoals te lezen valt in hoofdstuk 2, moest Delors dus eerst proberen te bewerkstelligen dat er een gezamenlijk standpunt zou worden ingenomen. Ondanks de weinig hoopvolle omstandigheden, wilde hij dat ze zo snel mogelijk met elkaar in overleg gingen. Volgens Falkner was dit omdat de EC het idee had dat het betrekken van werkgevers en werknemers ervoor zou zorgen dat de impasse waarin Europees sociaal beleid zich bevond, werd doorbroken.¹⁰¹ Om ervoor te zorgen dat de neuzen van de sociale partners dezelfde kant op zouden komen te staan, initieerde Delors een overleg waar zowel werkgevers- als werknemersbonden met elkaar een dialoog aangingen om tot een gezamenlijk standpunt te komen.¹⁰²

Het was niet de eerste keer dat Delors met een dergelijk overlegvoorstel kwam. Als politiek adviseur van de toenmalige Franse premier Jacques Chaban-Delmas, adviseerde hij in 1969 al dat de Franse vakbonden een rol moesten krijgen in beleidsvorming op het gebied van industrie zodat zij zelf ook verantwoordelijk zouden zijn voor hetgeen er werd gereguleerd. Op die manier zou er meer worden

---

⁹⁹ Zie hoofdstuk 2.

¹⁰⁰ Wendon, ‘The Commission as image-venue entrepreneur’, 344.

¹⁰¹ Falkner, *EU Social Policy in the 1990s*, 73.

¹⁰² Het was niet de eerste keer dat er een sociale dialoog werd gevoerd. Het gebeurde al eerder in de EGKS. Dit was echter op sectoraal niveau gebeurd, en tot geïmplementeerde richtlijnen had het niet geleid: zie hoofdstuk 2.

samengewerkt en minder worden geklaagd over politieke besluiten. Voordat hij adviseur werd, was Delors zelf ook actief geweest bij de Franse vakbond *Confédération française des travailleurs chrétiens* (CFTC) waar hij een groot internationaal netwerk opbouwde dat hem later als Commissievoorzitter goed van pas kwam.¹⁰³

De eerste prioriteit bij het opnieuw opstarten van de sociale dialoog was dus om de verschillende partners met elkaar te laten overleggen omdat er met name tussen het EVV en de UNICE grote verschillen lagen, en om ze enthousiast te maken voor verdere Europese integratie waar ook sociaal beleid een deel van uit zou gaan maken. Uit een interview met Jean Degimbe, toenmalig directeur-generaal van DG V, blijkt dat deze twee partners elkaar in eerste instantie erg wantrouwden en dat er in de beginperiode van de sociale dialoog weinig tot een gemeenschappelijk standpunt werd gekomen – wat gezien de verschillende uitgangspunten geen verrassende uitkomst was.¹⁰⁴ Het EVV was samengesteld uit vertegenwoordigers van nationale vakbonden en wilde ‘in de eerste plaats een geloofwaardig tegengewicht vormen tegen de Europese werkgeversorganisaties’¹⁰⁵, tegen de UNICE dus. Die behartigde namelijk de belangen van de werkgevers. Het EVV maakte zich zorgen om het missende sociale component en de UNICE wilde het liefst zo min mogelijk op Europees niveau regelen en was juist erg content met de hernieuwde interesse in een gemeenschappelijke markt.

Ross claimt dat Delors en de EC hard hebben gewerkt aan het aan boord krijgen van de sociale partners en dat het overleg op kasteel Val Duchesse direct voortkomt uit de energie die ze erin hebben gestoken. Ook vindt hij dat Delors hier zijn eigen positie heeft verstevigd door ervoor te zorgen dat hij zowel aan de liberale als sociaaldemocratische wens gehoor kon geven; zowel een interne markt als een sociaal programma. Daarnaast meent hij dat de sociale partners min of meer door Delors gegijzeld waren omdat ze via hem de meeste kans hadden om wat voor elkaar te krijgen. Als ze zich van hem af zouden wenden, bestond de kans dat de interne markt zou worden voltooid zonder enige invloed van de sociale partners.¹⁰⁶ Het EVV zegt hierover dat het ondanks de bezwaren liever meewerkte aan de vervolmaking dan deze tegenwerkte, omdat het door te coöpereren meer invloed kon uitoefenen dan als het langs de zijlijn zou staan.¹⁰⁷ Het plan om de sociale partners meer te betrekken bij de vervolmaking van de interne markt door middel van de sociale dialoog lijkt daarom ook zijn doel te hebben bereikt.

Tijdens de eerste bijeenkomst kwam echter weinig tot stand omdat de sociale partners maar moeilijk tot een gezamenlijk standpunt konden komen. Degimbe bleef optimistisch en merkte dat er in de vervolgbijeenkomsten langzamerhand meer onderling vertrouwen tussen de sociale partners

---

¹⁰³ Helen Drake, *Jacques Delors perspectives on a European Leader* (London 2000) 31-39.

¹⁰⁴ Michèle Pans, ‘Interview Jean Degimbe 22 oktober 2010’ *Nationale Arbeidsraad* (versie 3 mei 2012) <http://www.cnt-nar.be/DOSSIERS/Inclusieve-arbeid/Interview-Jean-Degimbe-01-2011-NL.pdf> (4 augustus 2016).

¹⁰⁵ Europese Commissie, ‘Voorlichting van vakbonden: Het Europees verbond van vakverenigingen’, (Brussel 1984) 16.

¹⁰⁶ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 37-38.

¹⁰⁷ Degryse en Tilly, ‘1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation’, 39.

ontstond.¹⁰⁸ Toch haalde de dialoog op de korte termijn maar weinig uit. Het proces om tot een gezamenlijk standpunt te komen verliep erg langzaam en leidde in eerste instantie tot weinig concrete plannen. Het EVV en de UNICE werden het niet eens over hoe de standpunten te noemen en hadden ook andere verwachtingen over de sociale dialoog. De UNICE was weliswaar bereid om te overleggen over sociaal beleid, maar was niet van plan om bindende overeenkomsten aan te gaan omdat die bang was dat het zijn invloed op nationaal niveau zou beperken. Het EVV daarentegen verwachtte dat de dialoog uiteindelijk zou gaan leiden tot Europees bindende akkoorden.¹⁰⁹ Vooralsnog was het enige resultaat aan de hernieuwde sociale dialoog dat er daadwerkelijk weer met elkaar werd gesproken.

Het sociale component in de Europese Akte

Ook bij de instituties waarin uiteindelijk over sociaal beleid besloten moest worden, gebeurde vrij weinig. Het EP had toen nog niet de rol in de codecisie-procedure die het nu heeft, en de RvM besloot nog met eenparigheid van stemmen. Zo hield de RvM volgens Van Dijk regulering af en was de EC met handen en voeten gebonden aan wat de lidstaten haar toestond om te doen.¹¹⁰ In de lidstaten voerde het vanuit Amerika overgewaaid neoliberalisme de boventoon en er waren zodoende altijd lidstaten die tegen gemeenschappelijk sociaal beleid stemden. Vooral de Britten lagen dwars, die onder leiding van Thatcher keiharde politiek voerden tegen de vakbonden en tegelijkertijd in de voorzieningen van de (in Thatcher's ogen) te uitgebreide verzorgingsstaat snoeiden. Als gevolg van deze trend konden voorstellen over Europees sociaal beleid in de RvM standaard rekenen op een Britse veto. Oomen-Ruijten meende dan ook dat de EC met relatief weinig beleidsvoorstellen kwam omdat de kans op regulering in die periode nagenoeg nihil was.¹¹¹

Ondanks deze tendens zijn er toch enkele onderdelen met betrekking tot sociaal beleid in de SEA gekomen, en de vraag die daarom gesteld moet worden, is of de EC vooral initiatieven op dit terrein heeft genomen die direct te koppelen waren aan een betere werking van de interne markt. Immers, een goed werkende gemeenschappelijke markt was iets wat de lidstaten wél ambieerden. Bovendien was Thatcher er een groot voorstander van, dus die initiatieven hadden een grotere kans om door alle lidstaten geaccepteerd te worden. Van Dijk ontkende de mogelijkheid hiertoe niet, maar meende dat het net andersom beredeneerd moest worden: er werden niet zozeer initiatieven genomen die de werking van de markt zouden verbeteren, maar de interne markt bood de EC de gelegenheid om werk te maken van arbeidsomstandigheden. Hierbij maakte ze duidelijk onderscheid tussen arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden, want op die laatste zou het voor de EC erg lastig, zo niet onmogelijk, zijn om gezamenlijk beleid te creëren.¹¹² Arbeidsvoorwaarden worden namelijk op nationaal niveau bepaald en

---

¹⁰⁸ *Historical Archives of the European Union*, 'Transcript Interview with Jean Degimbe, 13 July 2010' (versie 4 augustus 2016) http://archives.eui.eu/en/oral_history/INT139 (4 augustus 2016).

¹⁰⁹ Gold, 'Social partnership at the EU level, 114-115.

¹¹⁰ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

¹¹¹ Interview Ria Oomen-Ruijten, 28 juni 2016.

¹¹² Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

betreffen onder andere salaris, vakantie- en verlof dagen en arbeidsduur. Bij arbeidsomstandigheden wordt daarentegen gekeken naar alle maatregelen die een werkgever neemt om werknemers een veilig en gezond werkklimaat aan te kunnen bieden en kent daarom een minder grote barrière om op supranationaal niveau vast te leggen. De SEA bood hiertoe de gelegenheid.¹¹³

Waar het EEG-verdrag uit 1957 in artikel 118 nog stipuleerde dat de EC de taak heeft om ‘tussen de Lid-Staten een nauwe samenwerking op sociaal gebied te bevorderen’¹¹⁴, waren er in de SEA twee belangrijke afspraken toegevoegd op het gebied van regulering van arbeidsomstandigheden:

1. De LidStaten [sic] beijveren zich om de verbetering van met name het arbeidsmilieu te bevorderen, ten einde de veiligheid en de gezondheid van de werknemers te beschermen, en stellen zich de harmonisatie bij de verbetering van de op dit gebied bestaande omstandigheden ten doel.
2. Ten einde bij te dragen tot de verwezenlijking van de in lid 1 beoogde doelstelling, stelt de Raad op voorstel van de Commissie, in samenwerking met het Europese Parlement en na raadpleging van het Economisch en Sociaal Comité, met gekwalificeerde meerderheid van stemmen door middel van richtlijnen de minimumvoorschriften vast die geleidelijk zullen worden toegepast, met inachtneming van de in elk van de LidStaten bestaande omstandigheden en technische voorschriften.¹¹⁵

In de eerste toevoeging is afgesproken dat arbeidsomstandigheden moesten worden verbeterd, en de tweede toevoeging zorgde ervoor dat er over de voorstellen die hierover gaan met gekwalificeerde meerderheid zou worden gestemd. Hiermee zorgde de SEA voor een primeur, namelijk dat er voor het eerst supranationale besluiten konden worden genomen over (een klein onderdeel van) gemeenschappelijk sociaal beleid. De reden dat dit zo is vastgelegd, is volgens Pierson omdat er door beleidsmakers werd verwacht dat nationale restricties voor handelsbelemmeringen zouden zorgen. Er moest dus harmonisatie plaatsvinden om dit te voorkomen.¹¹⁶ Het neoliberale gedachtegoed werd hiermee aangesproken en afspraken over arbeidsomstandigheden werden vastgelegd in de SEA.

Ook kreeg de sociale dialoog die was opgestart meer gewicht. Er is namelijk vastgelegd dat de EC de taak had om de dialoog tussen de sociale partners op Europees niveau verder te ontwikkelen, maar nog belangrijker, dat als de sociale partners het wenselijk achtten, deze dialoog tot contractuele betrekkingen konden leiden.¹¹⁷ Het is niet ondenkbaar dat de EC met deze laatste toevoeging de lidstaten probeerde te omzeilen. Doordat wensen van sociale partners nu tot sociale akkoorden konden leiden, kregen zij meer macht over de totstandkoming van Europese richtlijnen en kon via hen de wetgeving in

---

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ *EurLex* 11957E118.

¹¹⁵ Europese Akte, Artikel 118A

¹¹⁶ Pierson, ‘The Path to European Integration’, 153.

¹¹⁷ Europese Akte, Artikel 118B.

de lidstaten worden beïnvloed. Op het moment dat ze een gezamenlijke overeenkomst hebben, kunnen ze de EC verzoeken om deze om te zetten in Europese regelgeving.¹¹⁸

In eerste instantie werd verwacht dat de verdragstekst van de SEA niet voor veel drastische veranderingen zou zorgen. Zo zei Van Dijk erover dat het EP teleurgesteld was omdat het op sociaal beleid niet zoveel voorstelde. Later veranderde dit gevoel, niet in het minst vanwege de mogelijkheden die de sociale partners kregen.¹¹⁹ Tussen 1985 en 1991 zijn er uit de sociale dialoog acht gezamenlijke opinies naar buiten gebracht waarbij de eerste in 1987 leidde tot een overeenkomst over nieuwe technologie op de werkvloer.¹²⁰ Ondanks dat de dialoog moeizaam op gang was gekomen, zorgde de ontwikkeling van de nieuwe rol volgens Van Dijk voor rare taferelen. De sociale partners kwamen namelijk met wetsvoorstellen die kant noch wal raakten omdat zij helemaal niet gewend waren om dit soort teksten te schrijven. Ook voelde het EP zich enigszins buitenspel gezet, omdat het werd overgeslagen en de sociale partners meer invloed hadden gekregen omdat die ineens ook een soort initiatiefrecht hadden. Deze ontwikkeling was dan volgens haar dan ook helemaal niet democratisch, maar aan de andere kant wel weer begrijpelijk. Omdat lidstaten veel minder aan zouden nemen van de EC of het EP, zou sociaal beleid langs deze weg nog weleens eerder geaccepteerd kunnen worden juist vanwege het feit dat de sociale partners waren samengesteld uit bonden uit iedere lidstaat.¹²¹ Jonathan Winterton meent daarom ook dat Delors de sociale dialoog opstartte omdat Europees sociaal beleid via de sociale partners meer legitiem, en daardoor ook beter haalbaar was.¹²²

Invloed van Brusselse actoren

In het aanzwengelen van de sociale dialoog is Jacques Delors van onmisbare waarde geweest. Door zijn achtergrond bij de Franse vakbonden en overtuiging dat het belangrijk was om sociale partners bij de vervolmaking van de interne markt te betrekken, gaf hij een nieuwe impuls aan de regulering van sociaal beleid op Europees niveau. Zoals Van Dijk al zei heeft de EC de SEA aangegrepen om hier werk van te maken. Zo herkende de EC de neoliberale trend en kon ze geharmoniseerde arbeidsomstandigheden koppelen aan verbetering van de handelsbetrekkingen zodat lidstaten het voordeel van deze richtlijn inzagen. De stemming door middel van gekwalificeerde meerderheid over sociaal beleid moet daarom in het grotere debat worden geplaatst over waarom de lidstaten een einde hebben gemaakt aan de besluitvorming zoals was afgesproken in de compromis van Luxemburg.¹²³ Dat lidstaten akkoord zijn

---

¹¹⁸ Europa Nu, *Sociale dialoog* (versie 10 augustus 2016) https://www.europa-nu.nl/id/vgupk4jc7ltx/sociale_dialoog (10 augustus 2016).

¹¹⁹ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

¹²⁰ *Bulletin of the European Communities*, supplement 1/92, 21.

¹²¹ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

¹²² Jonathan Winterton, 'Social dialogue over vocational training in market-led systems', *International Journal of Training and Development*, vol. 4, nr. 1 (2000) 26-41.

¹²³ Ludlow, 'European integration in the 1980's'; Varsori, 'The Relaunching of Europe in the Mind-1980s'; Dinan, 'The European Community, 1978-1993'; Moravcsik, 'Negotiating the Single European Act'; Sandholtz en Zysman, '1992: recasting the European bargain'.

gegaan met deze vorm van besluitvorming omtrent sociaal beleid, komt dus doordat het de werking van de interne markt ten goede zou komen.

Hans van den Broek – toen minister van Buitenlandse Zaken en voorzitter van de RvM – had het in zijn speech tijdens de ondertekening van de SEA net zo goed kunnen hebben over de manier waarop de EC sociaal beleid heeft kunnen introduceren toen hij het over de inhoud van de Akte had. Hij zei namelijk dat het de verdienstelijkheid van de SEA was dat die de altijd precaire balans tussen het mogelijke en het wenselijke heeft weten te vinden.¹²⁴ Vertaalt naar de rol van de EC betekent dit dat ze de SEA aangreep om arbeidsomstandigheden beter te kunnen reguleren omdat dit de enige mogelijkheid was om de wensen van het EVV, EP en de EC vast te laten leggen; oftewel, het structureren van de diverse belangen.

Voor de EC was het EP een goede bondgenoot in het onder druk zetten van de lidstaten om beleid wel te accepteren.¹²⁵ Toch bleek dat het via de ‘officiële’ weg maar moeilijk iets gedaan kon krijgen. Het EP heeft daarom een rol gespeeld die maar moeilijk valt te kwantificeren. Het trachtte al voor de SEA om sociaal beleid aan de kaak te stellen, maar stuitte hierbij op verzet in de RvM waardoor de EC geen initiatieven nam omdat het tevergeefs zou zijn. Ondanks dat het EP naar aanleiding van de SEA meer bevoegdheden kreeg om invloed te kunnen uitoefenen op beleidsvorming, was deze inspraak nog minimaal en betrof dit vooral milieuaangelegenheden.¹²⁶

Via andere wegen probeerde het om een vinger in de pap te krijgen en om lidstaten onder druk te zetten om toch enige richtlijnen geaccepteerd te krijgen. Zo blijkt uit de informatiebrochure van het EVV dat het in nauw contact stond met leden van het EP en dat sommige parlementsleden zelf lid waren van bij het EVV aangesloten organisaties. Die leden zouden dan druk kunnen uitoefenen binnen de instituties om de belangen van het EVV onder de aandacht te brengen.¹²⁷ Omdat het sinds het Verdrag van Brussel in 1975 wel het recht had om de begroting van de EC te verwerpen of goed te keuren, vertelde Oomen-Ruijten dat het EP op die manier nog weleens probeerde om invloed op beleid uit te oefenen door het budget van sommige voorstellen niet goed te keuren. Hiermee dwong het de EC om die voorstellen aan te passen naar wens van het EP.¹²⁸ Ook Van Dijk had zo haar manieren om lidstaten onder druk te zetten. Zo wist zij ‘via via’ verkregen vertrouwelijke *non-papers* bij de juiste mediabronnen te krijgen die daarover publiceerden waardoor lidstaten door publieke opinie nog weleens

---

¹²⁴ CVCE, ‘Speeches and statements made on the occasion of the signing of the Single European Act (Luxembourg, 17 February 1986)’ (versie 21 oktober 2012) www.cvce.eu/obj/address_given_by_hans_van_den_broek_luxembourg_17_february_1986-en-76ebdc5e-817a-46b2-a101-56421ab8a990.html (3 juli 2016).

¹²⁵ Degryse en Tilly, ‘1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation’, 36.

¹²⁶ *EurLex*, ‘De Europese Akte’ (versie 10 augustus 2016) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=URISERV:xy0027> (10 augustus 2016).

¹²⁷ Europese Commissie, ‘Voorlichting van vakbonden: Het Europees verbond van vakverenigingen’, (Brussel 1984) 12.

¹²⁸ Interview Ria Oomen-Ruijten, 28 juni 2016.

hun standpunten moesten veranderen.¹²⁹ In welke mate het EP in die periode een bijdrage heeft kunnen leveren aan de totstandkoming van Europees sociaal beleid, is vanwege dit soort interne processen en gebeurtenissen lastig om precies vast te stellen.

Sociale partners hadden nog weinig in te brengen en kunnen in deze fase niet als homogene actor worden gezien. Het EVV zag graag Europees sociaal beleid, probeerde daar via het EP wel invloed op uit te oefenen, maar was niet echt bij machte om dit te doen. Dit heeft te maken met de UNICE die eigenlijk geen Europees sociaal beleid wilde. Omdat Delors ze wel als één actor wilde laten opereren werd de sociale dialoog opgestart, maar zeker in de eerste paar jaar leverde dit nog niets concreets op omdat ze onderling nog te veel van mening verschilden. Het EVV bleef echter zijn best doen om punten op de agenda te krijgen. Het was volgens Francesco Petrini dan ook eerder een politieke lobbygroep dan een orthodoxe vakbond.¹³⁰

Maar ook binnen het EVV waren er meningsverschillen. De grootste vakbond binnen het EVV was het Britse Trade Union Congress (TUC), dat naar goed Brits gebruik vooral tegen alle Europese samenwerking was. Hierdoor was het ook binnen het EVV lastig om echt een goede lobbycampagne voor meer samenwerking te voeren. Het TUC maakte echter een draai van 180 graden op het moment dat Thatcher in 1987 wederom de verkiezingen won, omdat er hierdoor een vooruitzicht ontstond dat er nog meer werd gesneden in sociale aangelegenheden. De speech die Delors in 1988 gaf op een TUC-congres was het laatste zetje en betekende de definitieve ommekeer.¹³¹

De SEA was intussen geratificeerd en in werking getreden maar het probleem omtrent *social dumping* was met de toegevoegde artikelen nog steeds niet opgelost. Een Duitser verdiende bijna vijf keer zoveel als een Portugees en ook in vakantie-uren zaten grote verschillen.¹³² Er moest dus wat veranderen, want de gelijke rechten zoals Delors die in 1985 predikte waren er nog steeds niet. Omdat het EVV deze tendens nu als gehele groep ook onderkende en de angst voor *social dumping* steeds groter werd, werd het voor de EC steeds makkelijker om gemeenschappelijk beleid bespreekbaar te maken.¹³³

---

¹²⁹ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016; Op haar openbaar profiel van parlement.com staat vermeld dat ze in prullenbakken op zoek ging naar deze ambtelijke stukken. In het interview vertelde ze echter dat de stukken intern bij haar terecht waren gekomen omdat zij er wel raad mee wist, maar dat ze altijd had gezegd dat ze die zelf uit de prullenbak had gevist om zich niet onder druk te laten zetten om te vertellen van wie ze die stukken heeft verkregen.

¹³⁰ Francesco Petrini, 'Demanding Democracy in the Workplace: The European Trade Union Confederation and the Struggle to Regulate Multinationals', in: Wolfram Kaiser en Jan-Henrik Meyer (red.), *Societal Actors in European Integration. Polity-Building and Policy-Making 1958-1992* (Basingstoke 2013) 151-172, aldaar 155.

¹³¹ Stephen J. Silvia, 'The Social Charter of the European Community: A Defeat for European Labor', *Industrial and Labor Relations Review*, vol. 44, nr. 4 (juli 1991) 626-643, aldaar 631-632.

¹³² Marc H. Klein, 'The Single European Act and Social Dumping: A New Appeal for Multinational Collective Bargaining', *Journal of International Law*, vol. 12, nr. 3 (1991) 411-431, aldaar 420.

¹³³ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 43.

Conclusie

Op de deelvraag welke Brusselse actoren invloed hebben kunnen uitoefenen op sociaal beleid en welke belangen die hadden, is te zien dat vooral de EC in deze periode invloed had. Het EP en de EVV hebben hun standpunt ook duidelijk gemaakt en probeerden via de onofficiële weg druk op spelers uit te oefenen die uiteindelijk het besluit moesten maken. De lidstaten hadden de EC verzocht om met een plan ter voltooiing van de interne markt te komen, maar in het uiteindelijke verdrag is ook de mogelijkheid vastgelegd om met gekwalificeerde meerderheid te kunnen stemmen over arbeidsomstandigheden. Dat de lidstaten hiermee akkoord zijn gegaan, is omdat het de interne markt beter zou laten functioneren – iets wat ze erg graag wilden. De tweede en derde deelvraag zijn hiermee beantwoord: omdat lidstaten economische belang zagen in de bepalingen van de SEA, werd besluitvorming door middel van een gekwalificeerde meerderheid over een klein deel van sociaal beleid op dat moment vastgelegd. Omdat er genoeg economische, politieke en sociale belangen overeenkwamen, kon de EC de mogelijkheid aangrijpen om sociaal beleid vast te laten leggen.

Toch was de teleurstelling over de SEA in het EP groot, omdat gelijke rechten nog nauwelijks op het programma stonden. Ook was het TUC intussen tot het besef gekomen dat het alleen in het Verenigd Koninkrijk niet genoeg invloed kon uitoefenen op sociaal beleid vanwege de acties van Thatcher eerder in de jaren tachtig, maar dat die interne markt er wel echt zou komen en dat het – als het ook wat over sociaal beleid zou willen vertellen – toch op Europees niveau moest gaan samenwerken. Maar hoe was het mogelijk om gelijke sociale rechten te laten vastleggen, als er al ruim dertig jaar was gedaan over het vastleggen van een aantal technische richtlijnen over arbeidsomstandigheden? Er moest dus een andere manier worden gevonden om dit voor elkaar te krijgen.

4 Het Sociaal Handvest

In dit hoofdstuk zal ik beargumenteren hoe Delors zijn verleden als vakbondsman heeft geprobeerd te gebruiken om gelijke rechten te bewerkstelligen. Door zijn directe bemoeienis met het verenigen van het EVV, ontstond er naast het EP nog een belangengroep die inzag dat er meer sociaal beleid moest komen. Volgens Bulmer beïnvloedden verschillende instituties (zowel formeel in de vorm van de EC, als informeel door sociale partners door middel van de sociale dialoog) de beleidsvorming. Aan de hand van de totstandkoming van het Sociaal Handvest zal ik aantonen in hoeverre dit mogelijk is geweest.

Reactie op de Europese Akte en aanleiding voor de sociale dimensie

Een gebeurtenis die grote aandacht genereerde en door Silvia als opmars van het Sociaal Handvest wordt gezien, was de toespraak van Delors op een congres van het EVV in Stockholm in mei 1988. Het EVV beschouwde deze speech als ‘almost a manifesto or a declaration of intent’¹³⁴ om voor meer gelijke rechten te zorgen. In deze speech zei Delors namelijk dat hij in de komende paar maanden met een aantal initiatieven zou komen, waaronder een voorstel om sociale basisrechten voor iedereen vast te leggen in een soort van handvest. Hij noemde bovendien dat dit handvest ‘un caractère obligatoire’¹³⁵ moest krijgen, dus verplicht voor iedere lidstaat.

De gedachte voor dit handvest was echter al een jaar eerder geïntroduceerd in het voorstel van het Belgisch voorzitterschap (Raad, Arbeid en Sociale Zaken). Het EESC is naar aanleiding van dit voorstel in datzelfde jaar met een kaderrichtlijn gekomen in de vorm van het Beretta-rapport.¹³⁶ Al tijdens de onderhandelingen van de SEA hadden de Belgen geprobeerd om fundamentele basisrechten vast te laten leggen. Dit is uiteindelijk alleen teruggekomen in de preambule waarin lidstaten ‘besloten hebben gezamenlijk de democratie te bevorderen uitgaande van de grondrechten die worden erkend in de grondwetten en de wetten van de Lid-Staten, in het Europese Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden en in het Europees sociaal handvest, met name de vrijheid, de gelijkheid en de sociale rechtvaardigheid’.¹³⁷ Waar de publieke opinie ten tijde van de onderhandelingen van de SEA nog geen notie had van eventuele consequenties van een non-sociaal beleid, was dit in 1987 anders. Niet in het minst omdat de vakbonden wakker werden van hun ‘middagdutje’ en actie begonnen te ondernemen.¹³⁸ Wellicht dat de Belgen dit ook zagen en hun actieplan een nieuw leven inbliezen.

---

¹³⁴ Geciteerd in: Silvia, ‘The Social Charter of the European Community’, 632.

¹³⁵ Europese Commissie, *Speech 88/44*, ‘Discours du Président Delors devant le Congrès de la CES, 12 mai 1988’.

¹³⁶ Patrick Venturini, ‘Een Europese sociale ruimte voor 1992’, *Commissie van de Europese Gemeenschappen* (Luxemburg 1988).

¹³⁷ *EurLex*, ‘Europese Akte’ (versie 10 augustus 2016) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=URISERV:xy0027> (10 augustus 2016).

¹³⁸ Ziltener, ‘EC social policy: the defeat of the Delorist project’, 153-158.

Toch is ook Ziltener van mening dat het bezoek van Delors aan Stockholm in 1988, en later dat jaar aan het TUC in Bournemouth, van grote invloed is geweest op de ontwikkeling van Europees sociaal beleid. Bovendien was er, in vergelijking met een aantal jaar daarvoor, in de lidstaten veel meer draagvlak voor een sociaal component omdat de onomkeerbaarheid van de gemeenschappelijke markt bij het publiek doordrong, niet in het minste vanwege een grootschalige door de EC geïnitieerde publiciteitscampagne over '1992' waarin het idee van 'A People's Europe' werd verkocht.¹³⁹ Hierbij benadrukte Delors dat men niet verliefd zou kunnen worden op een markt: 'On ne tombe pas amoureux d'un grand marché.'¹⁴⁰ Deze campagne was voor de plannen van de EC een belangrijk middel, want zoals Wendon betoogt: 'Proponents of a policy attempt to promote a positive set of images for their policy while opponents attempt to promote a different set of negative images. Political actors who can create positive images and the rejection of other images are likely to be able to set the policy-making agenda.'¹⁴¹ Oftewel, degene die invloed wil uitoefenen moet een positief imago creëren, anders lijkt het niet mogelijk om een beleidswijziging door te voeren.

De publiciteitscampagne leek te werken. Volgens Oomen-Ruijten veranderde de stemming in deze jaren en de motivatie om de markt te omkaderen met sociaal beleid werd steeds groter. In de meeste regeringen van dat moment bekleedden christen- en sociaaldemocraten de ministerpost van Sociale Zaken, iets wat volgens haar erg heeft geholpen in de wil om iets te veranderen omdat zij vanuit hun eigen ideologie niet alleen maar financieel-economisch beleid wilden. Dus niet alleen vanuit een deel van de instituties, maar ook vanuit de regeringen zelf voelde ze deze ommekeer.¹⁴² Overigens is het hier goed mogelijk dat dit niet alleen vanuit ideologisch perspectief gebeurde, maar om hun achterban te laten zien dat er ook aan hen werd gedacht. De (missende) sociale dimensie werd op dat moment dus bij het grote publiek bekend, wat betekende dat er meer druk kwam om er iets aan te doen.

Niet alle sociaaldemocraten voelden er echter wat voor om sociaal beleid te incorporeren in Europese besluitvorming. Oomen-Ruijten vertelde dat de Britten – waaronder ook de sociaaldemocraten – hier helemaal niets in zagen. In een discussie met een Britse collega over een niet nader genoemd voorstel zei de Brit dan ook dat zij het voorstel niet konden steunen, want 'Ria, I am *New Labour*, and

---

¹³⁹ Ibidem, 171-173; CVCE, 'A People's Europe', CVCE (versie 8 juli 2016) www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/95a065c6-38e9-45da-8bbe-66f958a8b005 (19 september 2016); Voor de initiële plannen van 'A people's Europe' waar de mogelijkheden van een Europese vlag, een Europees volkslied en zelfs een Europees sportteam worden onderzocht, zie: *Bulletin of the European Communities*, supplement 7/85.

¹⁴⁰ Jacques Delors, 'Discours de Jacques Delors devant le Parlement européen (17 janvier 1989)', CVCE (versie 21 oktober 2012) http://www.cvce.eu/content/publication/2003/8/22/b9c06b95-db97-4774-a700-e8aea5172233/publishable_fr.pdf (14 maart 2016).

¹⁴¹ Wendon, 'The Commission as image-venue entrepreneur in EU social policy', 344.

¹⁴² Interview Ria Oomen-Ruijten, 28 juni 2016; Minister van Sociale Zaken of het equivalent daarvan: Nederland, Bert de Vries (CDA); België, Luc Van den Brande (CVP); Duitsland, Norbert Blüm (CDU); Luxemburg, Jean-Claude Juncker (CSV); Italië, Rosa Russo Iervolino (PD); Frankrijk, Claude Évin (PS).

you are *Old Labour*'.¹⁴³ Margaret Thatcher werd in die tijd dan ook de grootste tegenstander van Jacques Delors.¹⁴⁴

Frère Jacques en zijn verkeerde systeem

Delors had zijn speech in Stockholm een aantal maanden later nog eens dunnetjes over gedaan voor het machtige TUC tijdens een congres in Bournemouth. In deze speech paaide hij de vakbond met vleierende woorden dat die een pionier is geweest in de vakbondshistorie, en model heeft gestaan voor alle andere Europese vakbonden. In diezelfde periode probeerde Thatcher juist de macht van de vakbonden te breken die in haar ogen veel te groot was geworden. De werknemers van de aangesloten vakbonden waren grote periodes aan het staken omdat ze vonden dat de overheid meer moest doen aan de armoede en werkloosheid, maar die afhankelijkheid van de overheid moest volgens Thatcher maar eens afgelopen zijn; de *British disease* moest worden uitgeroeid.¹⁴⁵ Door enorme restricties en boetes op te leggen, wist Thatcher de bonden in de eerste vijf jaar van de jaren tachtig te decimeren. De speech van Delors die het totaal tegenovergestelde impliceerde, schoot, niet geheel verwonderlijk, totaal in het verkeerde keelgat van de Britse minister-president.

In zijn speech sprak Delors over het doel om collectieve onderhandelingen op te starten die zouden kunnen resulteren in wetgeving. Door transnationale samenwerking en solidariteit moest dit worden bewerkstelligd en iedere werknemer zou bepaalde basisrechten moeten hebben.¹⁴⁶ De toespraak promptte de aanwezigen om Delors een staande ovatie te geven en hem te erkennen als 'medebroeder' door 'Frère Jacques' te zingen. Bovendien namen de vakbondslieden nog hetzelfde congres een resolutie aan waarin stond dat doelstelling '1992' werd gesteund.¹⁴⁷ De reactie van Thatcher loog er niet om. Volgens John Monks, de voorzitter van het EVV, had ze de speech op televisie gevolgd en had ze geroepen: 'I have defeated socialism in Britain, now this man wants to reintroduce it.'¹⁴⁸ De gedachte achter meer regulering en een federale EG zorgde ervoor dat Thatcher twee weken later haar fameuze speech in Brugge ten gehore bracht. De meest bekende zin 'We have not successfully rolled back the frontiers of the state in Britain only to see them reimposed at a European level, with a European super-state exercising a new dominance from Brussel' geeft haar gevoelens en angst perfect weer.¹⁴⁹ De EG moest vooral een vrijhandelszone worden zonder ook maar enige sociale en politieke dimensie, dat was

---

¹⁴³ Interview Ria Oomen-Ruijten, 28 juni; De term *New Labour* werd pas in de jaren '90 geïntroduceerd door Tony Blair dus de kans is aanwezig dat de anekdote in verkeerd tijdspectief is geplaatst.

¹⁴⁴ Richard Roberts, 'How one man changed how British politicians felt about Europe – forever', *New Statesman* (versie 29 februari 2016) <http://www.newstatesman.com/politics/staggers/2016/02/how-one-man-changed-how-british-politicians-felt-about-europe-forever> (5 oktober 2016).

¹⁴⁵ Margaret Thatcher, *The Downing Street Years* (Londen 1993) 97-98.

¹⁴⁶ Jacques Delors, 'It is necessary to work together', *Speech to Trade Union Congress, Bournemouth 8 September 1988*.

¹⁴⁷ Jacques Delors, *Mémoires* (Parijs 2004) 317.

¹⁴⁸ Geciteerd in: Degryse en Tilly, '1974-2013: 40 years of history of the European Trade Union Confederation', 42.

¹⁴⁹ Margaret Thatcher, *Speech to the College of Europe ("The Bruges Speech")*, 20 september 1988.

aan de lidstaten zelf. Dat ze met deze respons alle andere lidstaten tegen zich in het harnas joeg, maakte haar niet uit.

Op de avond van haar speech was ze de Belgische premier Wilfried Martens tegengekomen. De Belgen waren zoals eerder omschreven voorstander van een sociaal Europa en ze was hierover met hem in een heftige (volgens Martens een eufemisme) discussie verzeild geraakt. Hij trachtte uit te leggen hoe het politieke systeem in België werkte, en dat hij bij belangrijke besluiten steeds rekening moest houden met coalitiepartners, waarop zij laatzinnig reageerde: 'You've got the wrong system.'¹⁵⁰ Thatcher zag Martens als federalist, maar 'perhaps that was only to be expected from a small country which thought it could wield more power inside a federal Europe than outside it'.¹⁵¹ Het gesprek met Martens geeft weer hoe de meeste lidstaten inmiddels over de verdieping dachten, maar toont direct welke moeilijkheden het zou geven om meer sociaal beleid vast te leggen. Zo lang er niet door middel van gekwalificeerde meerderheid over zou kunnen worden gestemd, zouden de Britten elke poging tot Europees sociaal beleid blokkeren. Dat er verandering in de besluitvorming over sociaal beleid zou komen, leek echter uitgesloten (want: 'the wrong system'). Deze schijnbare patstelling weerhield de Fransen er desondanks niet van om te stellen dat ze onder hun voorzitterschap halverwege 1989 het Sociaal Handvest zouden voorstellen.¹⁵²

Voor het EVV duurde dit te lang. Het was bang dat er wederom eerst aan de gemeenschappelijke markt werd gewerkt alvorens er werd overgegaan naar sociaal beleid. Tegen die tijd zou het te laat zijn om *social dumping* goed af te wenden. Het kwam daarom zelf met een voorstel dat in de context van de sociale dialoog met de andere sociale partners zou worden besproken. De UNICE sprak zijn steun uit, maar wilde niet dat het een legaal bindende overeenkomst werd.¹⁵³ Alweer lukte het de sociale partners niet om met een gezamenlijk voorstel te komen omdat ze het niet met elkaar eens konden worden. De EC besloot toch om een tekst te ontwerpen omdat de druk om met iets te komen er volgens Van Dijk wel was vanuit het EVV, het EP en het EESC.¹⁵⁴ Het EESC werd door de EC om een opinie gevraagd die 27 februari 1989 werd gepresenteerd. Ruim twee weken later keurde het EP het programma goed, en vroeg het om een bindend handvest.¹⁵⁵

Besluitvorming en legitimiteit van het Handvest

Zoals eerder gezegd zat de EC niet te wachten op het voorstellen van richtlijnen en wetten als ze zeker wist dat er niets mee ging gebeuren. Toch besloot ze om een verdragstekst neer te leggen bij de lidstaten omdat die er wel fiducia in zagen. Ook was het Handvest het resultaat van de verbintenis die Delors in

---

¹⁵⁰ Wilfried Martens, *De mémoires : luctor et emergo* (Tielt 2006) 612-614.

¹⁵¹ Thatcher, *The Downing Street Years*, 746.

¹⁵² Silvia, 'The Social Charter of the European Community', 632.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

¹⁵⁵ Degryse en Tilly, '1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation', 41.

1988 in Stockholm op het EVV congres naar eigen zeggen was aangegaan.¹⁵⁶ Begin 1989 was de eerste draft af, en na één wijziging werd het Handvest door alle lidstaten in december van datzelfde jaar, min de Britten, ondertekend. Voor Europese wetgeving was dit bijzonder snel, en daar zit dan ook de crux. Het was geen wet.

Volgens Ross is het Handvest vooral een belofte (of zoals Van Dijk zegt: ‘een doekje tegen het bloeden’¹⁵⁷) op iets wat moet komen als de interne markt voltooid is.¹⁵⁸ In artikel 28 van het Handvest is dit duidelijk terug te vinden:

De Europese Raad verzoekt de Commissie om de initiatieven die uit hoofde van de Verdragen onder haar bevoegdheden vallen, zo spoedig mogelijk in te dienen met het oog op de aanneming van de rechtsinstrumenten voor de daadwerkelijke tenuitvoerlegging, naarmate de interne markt tot stand wordt gebracht, van die rechten die onder de bevoegdheid van de Gemeenschap vallen.¹⁵⁹

Oftewel, de EC mag met voorstellen komen, maar er verandert niets aan de besluitvorming. Dit gold ook voor de 47 punten van het nieuwe sociaal actieprogramma, die ervoor moesten zorgen dat de bepalingen uit het Handvest na goedkeuring door de lidstaten werden overgenomen. De Britten hadden hier dus ook wat over te zeggen, en bleven hun veto gebruiken. Overigens suggereert Peter Lange dat lidstaten nog weleens deden alsof ze voor een sociale dimensie in de EEG waren, omdat ze toch wel wisten dat voorstellen door de Britten geblokkeerd gingen worden. Op deze manier konden ze hun goede wil tonen en de Britten de schuld geven van de blokkade.¹⁶⁰ Het was dus niet moeilijk voor de lidstaten om akkoord te gaan met het Handvest. Ze waren volgens de wet toch nergens aan gebonden. Tegelijkertijd was het een teken aan de achterban om te laten zien dat ze zich wel degelijk bezighielden met een sociaal component.

Dat er geen besluiten en richtlijnen konden worden gemaakt was een grote teleurstelling voor de eerdergenoemde actoren die wel graag een bindende wet hadden gezien, of in ieder geval een verandering in de besluitvorming zodat regulering gemakkelijker zou worden. Ook was er teleurstelling over dat de grondrechten van het Handvest alleen zouden gelden voor ‘werkenden’, en niet voor iedereen. Toch was het wel de eerste keer dat er formeel op papier stond dat de lidstaten bereid waren om iets aan gemeenschappelijk sociaal beleid te doen, zonder dat dit direct gekoppeld was aan de werking van de interne markt. Ross noemt het Handvest bovendien een middel van de EC om sociaal activisme aan te wakkeren dat ervoor zou zorgen dat de publieke opinie in de lidstaten haar regeringen zouden houden aan de ondertekende afspraken. Als er dan daadwerkelijk een verdragswijziging aan zou

---

¹⁵⁶ Jacques Delors, ‘Voorwoord Gemeenschapshandvest van de sociale grondrechten van de werkenden, 9 december 1989’, *Commissie van de Europese Gemeenschappen*.

¹⁵⁷ Interview Nel van Dijk, 29 juni 2016.

¹⁵⁸ Ross, ‘The European Community and Social Policy’, 51-52.

¹⁵⁹ *Commissie van de Europese Gemeenschappen*, ‘Gemeenschapshandvest van de sociale grondrechten van de werkenden, 9 december 1989’.

¹⁶⁰ Lange, ‘Maastricht and the Social Protocol’, 8.

komen (en die kans was met doelstelling '1992' aanzienlijk vergroot), zou het Handvest als belofte kunnen worden gezien waar de lidstaten maar moeilijk omheen konden.¹⁶¹

Conclusie

Hoewel de Belgen in eerste instantie met een voorstel kwamen om een handvest te creëren, bleken de speeches van Delors op de vakbondcongressen daadwerkelijk iets in werking te zetten. Waar de Belgen tevergeefs een poging waagden om basisrechten vast te laten leggen in de SEA, werd er drie jaar later toch een Handvest gecreëerd door actieve inmenging van de EC. Het EP stond hier eigenlijk aan de zijkant toe te kijken, ook al pleitte het sinds het begin van zijn bestaan voor gelijke rechten.¹⁶² Ook de veranderde houding van de meeste lidstaten hielp mee met de totstandkoming van het Handvest omdat ze intussen waren overtuigd dat sociaal beleid nodig was om de markt mee te omkaderen. Deze omslag vond niet in het minst plaats vanwege de toenemende druk van de achterban die steeds meer werd geïnformeerd over de implicaties van de voltooiing van de gemeenschappelijke markt middels een grote populariteitscampagne onder de noemer van 'A People's Europe'. Waarom er op dat moment dus een Handvest werd gecreëerd, is terug te voeren naar de omslag bij de vakbonden en de bekendheid bij de achterban.

Als antwoord op de deelvraag welke actoren invloed hebben gehad op de totstandkoming van dit Handvest, moet de EC worden gegeven. Het verenigde EVV, de EESC en het EP hebben de EC hierbij onder druk gezet om zich aan de gemaakte uitspraken te houden. Wellicht dat het door deze druk komt dat het Handvest in 1989 werd vastgelegd en misschien is dat ook wel de reden waarom het niet bindend was. Desondanks waren de lidstaten wel bijgedraaid en greep de EC die mogelijkheid aan om iets te veranderen. Ondanks de houding van de Britten, was het Handvest binnen korte tijd ondertekend. Maar nogmaals: omdat het geen echt verdrag was, was het voor de lidstaten gemakkelijk om te accepteren. Er werd dus niet vastgelegd dat er gekwalificeerde meerderheidsbesluiten zouden worden genomen.

De beleidsvorming werd gedeeltelijk beïnvloed door instituties, maar omdat er nooit snel overeenstemming over zou komen en de EC wel werd geacht te leveren, werd het gewenste beleid uiteindelijk (alweer) een intentieverklaring. Hierdoor schiep het wel een precedent voor vervolgstappen, zeker omdat '1992' met rasse schreden naderde en – niet geheel onbelangrijk – omdat elke lidstaat (zonder het Verenigd Koninkrijk) nu de noodzaak voor een sociale dimensie onderkende. Na de interventie van Delors bij het TUC waardoor het EVV eindelijk met één stem met de UNICE kon gaan onderhandelen over collectieve arbeidsrichtlijnen, waren de lidstaten inmiddels ook zover om Europees sociaal beleid bespreekbaar te maken. Het leek daarom een kwestie van tijd te worden voordat er daadwerkelijk meer sociale wetgeving vastgelegd zou gaan worden.

---

¹⁶¹ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 44-45.

¹⁶² Zie hoofdstuk 2 over vrouwenrechten.

5 Het oktoberakkoord in het Sociaal Protocol

In dit hoofdstuk zal ik aantonen waarom de herlancering van de sociale dialoog op initiatief van Delors van cruciaal belang is geweest in de totstandkoming van het Sociaal Protocol en waarom het met recht de ‘first social policy step’ van Delors mag worden genoemd. Het idee van de EC dat het betrekken van de sociale partners tot een beëindiging van de impasse op sociaal beleid zou leiden, zoals Falkner betoogt, lijkt namelijk een goede inschatting te zijn geweest.¹⁶³ Bulmer claimt echter niet voor niets dat sociale, economische en politieke invloeden van *alle* instituties van belang zijn in de totstandkoming van beleid. Het zou daarom ook naïef zijn om te beweren dat uiteindelijk alleen het EVV en de EC een sociale dimensie wilden hebben en verantwoordelijk waren voor de totstandkoming van het Sociaal Protocol – de lidstaten hebben het immers goedgekeurd en ondertekend. Daarom zal ik in dit hoofdstuk ook analyseren in hoeverre de EC alle belangen heeft getracht te structureren en welke gevolgen dit heeft gehad voor het uiteindelijke protocol. Hieruit wordt ook duidelijk waarom het Protocol juist op dat moment werd vastgelegd en wat voor consequenties dit heeft gehad op de manier van besluitvorming en invulling van het Protocol.

‘Negotiate or we’ll legislate’¹⁶⁴

Op de Europese top te Hannover in oktober 1988 kreeg de EC het mandaat om de stappen richting een EMU te concretiseren, maar tegelijkertijd ook om de sociale dialoog verder uit te breiden aan de hand van de afspraken zoals die in de SEA waren vastgelegd.¹⁶⁵ De interne strubbelingen van het EVV leken met de veranderde houding van het TUC verleden tijd en het was bereid om weer aan de sociale dialoog te beginnen om collectieve onderhandelingen te gaan voeren. Maar om die onderhandelingen goed te kunnen voeren, was er wel een partner nodig die dit ook van plan was te doen. De UNICE wenste echter nog steeds niet deel te nemen aan de dialoog als er bindende richtlijnen uit zouden voortkomen. Tussen de eerste paar bijeenkomsten en 1989 waren er om die reden weinig concrete stukken geproduceerd, dit tot grote frustratie van het EVV en de EC.¹⁶⁶

De EC besloot hierop om maatregelen te nemen. Ze besloot UNICE een wortel voor te houden door te stellen dat sociaal beleid toch wel gereguleerd ging worden en dat als UNICE hier een rol in wilde hebben, ze dat alleen door middel van de sociale dialoog kon doen. Oftewel: *negotiate or we’ll*

---

¹⁶³ Zie hoofdstuk 3.

¹⁶⁴ Geciteerd in: Jon Erik Dølvik en Jelle Visser, ‘ETUC and European Social Partnership: a Third Turning-Point?’, in: Hugh Compston en Justin Greenwood (red.), *Social Partnership in the European Union* (New York, 2001) 11-40, aldaar 22.

¹⁶⁵ CVCE, ‘Conclusions of the Hanover European Council’, *CVCE* (versie 20 december 2013) http://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/25/70660e36-5c11-424e-a6f8-9e9e4d0f9fa7/publishable_en.pdf (23 september 2016); European Commission, SEC[88] 1148 final: ‘Social dimension of the internal market, Brussel 14 September 1988’.

¹⁶⁶ George Ross, ‘Assessing the Delors Era and Social Policy’, in: Stephan Leibfried en Paul Pierson (red.) *European social policy: between fragmentation and integration* (Washington 1995) 357-388, aldaar 377.

legislate.¹⁶⁷ Iets wat de EC nu ook kon waarmaken omdat de lidstaten inmiddels hadden beaamd dat er op korte termijn sociaal beleid nodig was. Het bureaucratische proces van de EC werd aangezwengeld en al snel begon UNICE te klagen dat de EC veel te vaak en te snel met richtlijnen kwam zonder te overleggen met de werkgevers.¹⁶⁸ Ook meende UNICE dat de sociale dialoog ‘was meant to be just talk’¹⁶⁹, en niets meer. Degimbe merkte vervolgens uit zijn contacten met de sociale partners dat UNICE steeds meer onbehagen voelde naargelang de EC richtlijnen indiende, omdat die vaak gingen over de bescherming van de gezondheid en veiligheid van werknemers. Hier werd vanwege de implementatie van de SEA met gekwalificeerde meerderheid over besloten en zorgde ervoor dat de werkgevers moesten investeren in betere arbeidsomstandigheden. Normaalgesproken was dit het beleidsterrein waarin sociale partners op nationaal niveau konden interveniëren, maar dat werd met deze constructie uitgesloten.¹⁷⁰

Net als eerder bij het EVV het geval was, begon het nu te rommelen bij de UNICE. In dit geval omdat een aantal nationale werkgeversbonden de grond te heet onder de voeten werd. Het werd namelijk duidelijk dat de kans met de dag toenam dat sociaal beleid door middel van een gekwalificeerd meerderheidsbesluit genomen zou worden – zeker omdat het besluit was genomen om een IGC over een Europese Politieke Unie (EPU) op te starten, waarbij ook sociaal beleid zou worden besproken.¹⁷¹ Eén voor één wilden de werkgevers toch wel op een constructieve manier de sociale dialoog aangaan.¹⁷² Uiteindelijk wilde UNICE ‘het overleg wel “versterken”, maar daarin niet verder gaan dan “gezamenlijke aanbevelingen aan de nationale overheden en de Europese Commissie”’.¹⁷³ De werkgeversorganisatie koos hiermee eieren voor haar geld en deed door middel van dit besluit aan *damage control* om niet nog meer richtlijnen om de oren te krijgen waar geen consultatie over was geweest. Zo wierp de tactiek van de EC zijn vruchten af en nam de sociale dialoog zoals die vijf jaar daarvoor was opgestart steeds verder de vorm aan zoals Delors die voor zich zag.

De ondergang van Thatcher

Ondertussen denderde de trein richting ‘1992’ onverminderd door. Aan het einde van een vergadering over de voortgang van de totstandkoming van de EMU, liet Delors weten dat het volgens hem niet mogelijk was om een EMU op te richten zonder dat er institutionele hervormingen zouden plaatsvinden,

---

¹⁶⁷ Geciteerd in: Dølvik en Visser, ‘ETUC and European Social Partnership’, 22

¹⁶⁸ European Report, ‘Social Affairs: UNICE picks a bone with Commission over legislative methods’, 14 juli 1990.

¹⁶⁹ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 151.

¹⁷⁰ Pans, ‘Interview Jean Degimbe 22 oktober 2010’.

¹⁷¹ Ann Branch en Justin Greenwood, ‘ETUC and European Social Partnership: a Third Turning-Point?’, in: Hugh Compston en Justin Greenwood (red.), *Social Partnership in the European Union* (New York, 2001) 41-70, aldaar 53.

¹⁷² Haknoh Kim, ‘Constructing European Collective Bargaining’, *Economic and Industrial Democracy*, vol. 20 (1999) 293-426, aldaar 400-401.

¹⁷³ ‘Europese sociale partners oneens over Europese cao’, *NRC Handelsblad*, 25 juni 1991.

en zag hij als ‘bekroning’ op de EMU een Europese Politieke Unie (EPU) voor zich.¹⁷⁴ Vanwege de geopolitieke verschuivingen die in sneltreinvaart plaatsvonden door de val van de Berlijnse muur in november 1989, hadden lidstaten die economische integratie onlosmakelijk verbonden zagen met politieke integratie meer argumenten om een EPU voor te stellen.¹⁷⁵

Het EP bracht in maart 1990 een resolutie uit waarbij het opriep om het tijdens de IGC, naast een EMU, ook over institutionele hervormingen te hebben waarbij het, niet geheel verassend, meer inspraak eiste in de besluitvorming. Tevens moest op de agenda van de IGC worden gezet dat er betere bepalingen over sociaal beleid in het verdrag moesten komen én dat het Handvest uit 1989 hieraan zou moeten worden toegevoegd.¹⁷⁶ De Belgen sloten zich hierbij aan en publiceerden enkele dagen na de resolutie een memorandum die de wens van het EP onderschreef.¹⁷⁷ De Duitse bondskanselier Helmut Kohl en zijn Franse evenknie François Mitterrand waren intussen al sinds de top in Straatsburg druk met elkaar aan het onderhandelen over een Europese politieke dimensie. Ze waren tot de conclusie gekomen dat die mogelijkheid in ieder geval onderzocht moest worden. In een gezamenlijke brief pleitten zij ervoor dat er tegelijkertijd naast een EMU-IGC ook een EPU-IGC moest worden opgestart.¹⁷⁸

Naar die brief ging volgens de Belgische premier Martens de meeste aandacht uit op 28 april 1990 tijdens een informele top in Dublin. Hij meende voorts dat de meeste lidstaten ervan doordrongen waren dat er vanwege de Duitse hereniging nieuwe stappen moesten worden gezet richting een EPU. Tijdens de bijeenkomst van de ER op 25 en 26 juni 1990 werd daarom besloten om ook een EPU-IGC op te starten die een halfjaar later in Rome zou beginnen.¹⁷⁹ Eén van de vragen die hierbij beantwoord moest worden, is hoe een EPU de rechten zoals die in het Handvest waren vastgelegd zou incorporeren.¹⁸⁰ Hoewel de Britten erop tegen waren dat de IGC er zou komen, kon Thatcher deze niet voorkomen omdat er door middel van gekwalificeerde meerderheid was besloten dat die zou worden opgestart.¹⁸¹

Tegen de tijd dat de top in Rome plaatsvond, was sociaal beleid hoger op de politieke agenda komen te staan. Volgens Anthony Forster kwam dit doordat het sociaal actieprogramma het jaar daarvoor was goedgekeurd. Ook omdat het een extra impuls kreeg doordat er na de verkiezingen van het EP in juni 1989 een socialistische meerderheid was ontstaan, die steeds vaker de RvM onder druk

---

¹⁷⁴ Mathieu Segers, *Reis naar het continent* (Amsterdam 2013) 240-241.

¹⁷⁵ Zie voor uitgebreide reconstructie en analyse: Segers, *Reis naar het continent*, 15-41 en 229-255.

¹⁷⁶ European Parliament, ‘Resolution on the Intergovernmental Conference in the context of its strategy for European Union (14 March 1990)’, *CVCE* (versie 18 december 2013) http://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/b9fe3d6d-e79c-495e-856d-9729144d2cbd/e034acbd-968b-4d63-88a6-8329c5f2e6c9/Resources#e5c81e64-e0cf-4a1f-8c7b-b8ae945cd46d_en&overlay (27 september 2016).

¹⁷⁷ Martens, *De mémoires*, 619-620.

¹⁷⁸ François Mitterrand en Helmut Kohl, ‘Gemeinsame Botschaft von François Mitterrand und Helmut Kohl (Bonn, 18. April 1990)’, *CVCE* (versie 21 oktober 2014) http://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/41064ebf-f33a-4a01-9f09-b8aabc156811/Resources#89369c53-5d93-4e56-8397-825ca92c86f5_en&overlay (27 september 2016).

¹⁷⁹ Martens, *De mémoires*, 620-621.

¹⁸⁰ *Bulletin of the European Communities*, nr. 6, 1990.

¹⁸¹ Thatcher, *The Downing Street Years*, 760.

wist te zetten omdat er nog te weinig werd gedaan aan sociaal beleid. De Britten hadden tot dan toe echter alle voorstellen geblokkeerd waardoor enkele lidstaten, samen met het EP en de EC, vlak voor Rome een voorstel indienden waarbij ze alle sociale onderwerpen wilden doen laten besluiten door een gekwalificeerde meerderheid.¹⁸²

Binnen de Britse regeringspartij was het echter flink aan het rommelen. Er was namelijk grote verdeeldheid ontstaan over het anti-Europese standpunt van Thatcher. Minister van Buitenlandse Zaken en vicepremier Geoffrey Howe wilde dat de Britten zich ook zouden aansluiten bij een EMU en zag enige fiducia in institutionele hervormingen. Thatcher's reactie hierop vlak na een informele top in Rome? 'No. No. No.'¹⁸³ Sensatiekrant *The Sun* haakte daar graag op in, en kopte bruut met 'Up Yours Delors'¹⁸⁴, waarin het in niet misverstande bewoording vertelde wat Delors (en indirect dus ook Howe) met zijn voorstellen kon doen.

Omdat Howe voor de zoveelste keer nul op rekest kreeg op het moment dat hij meer wilde samenwerken in Europa, waren Thatcher's speech en de reacties die erop volgden de druppel die de emmer deed overlopen. Howe diende zijn ontslag in met als gevolg dat er in de partij een interne machtsstrijd ontstond omdat steeds meer leden het niet eens waren met de koers van Thatcher. Hoewel Thatcher deze strijd uiteindelijk met een minimale hoeveelheid won, besloot ze een maand na het vertrek van Howe dat haar positie onhoudbaar was geworden en op 28 november 1990 kondigde ze haar afscheid aan.¹⁸⁵ Dit betekende dat de Britten niet alleen op een cruciaal moment hun leider moesten vervangen, maar ook dat de Europese plannen van de grootste Britse werkgeversorganisatie *Confederation of British Industry* (CBI) bedreigd werden. Dit had uiteraard gevolgen voor de sociale dialoog.

Realpolitik van UNICE

Terwijl de lidstaten over sociaal beleid spraken tijdens de EPU-IGC, begreep UNICE dat er met een Europees sociaal akkoord grote veranderingen aan zaten te komen. De kans bestond dat als lidstaten een nieuw verdrag met een uitgebreidere sociaal component zouden ondertekenen, de werkgevers gebonden zouden worden door wetten en richtlijnen waar ze helemaal niet op zaten te wachten. Ondanks dat UNICE was bijgedraaid over de vorm waarin de sociale dialoog werd gehouden, was het niet bereid om collectieve onderhandelingen te houden. Ook liet UNICE zich vooralsnog niet afschrikken door een eventueel sociaal akkoord omdat die altijd Thatcher nog had die ervoor zorgde dat sociaal beleid niet op Europees niveau zou worden geïmplementeerd.

---

¹⁸² Anthony Forster, *Britain and the Maastricht Negotiations* (Londen 1999) 81.

¹⁸³ Margaret Thatcher, 'House of Commons Statement on Rome European Council (30 October 1990)' (versie 28 september 2016) <http://margaretthatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=108234> (28 september 2016).

¹⁸⁴ 'Up Yours Delors', *The Sun*, 1 november 1990.

¹⁸⁵ Geoffrey Howe en Margaret Thatcher, 'Letter to Sir Geoffrey Howe MP (resignation) (1 November 1990)', (versie 28 september 2016) <http://margaretthatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=108236> (28 september 2016); Margaret Thatcher, 'Remarks departing Downing Street (28 November 1990)', (versie 28 september 2016) <http://margaretthatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=108258> (28 september 2016).

Tussen de informele top en officiële top in Rome, had er echter een wisseling van de wacht plaatsgevonden. Thatcher was vervangen door John Major. Major was tot nieuwe leider van de Tories verkozen omdat hij werd gezien als iemand die de partij weer kon verenigen en die eerder voor een pragmatische dan een ideologische aanpak zou kiezen. Hij zou daarom proberen om zowel de partijleden die voor Europese samenwerking, als die tegen de samenwerking waren tevreden proberen te stellen.¹⁸⁶ Desondanks werd verwacht dat hij net zo resoluut als Thatcher een sociaal akkoord zou afwijzen.¹⁸⁷ De aanstelling van Major zou in eerste instantie waarschijnlijk niet verkeerd zijn gevallen bij de CBI. Hij had immers de jaren ervoor regelmatig het pond sterling gedevalueerd (wat Major zelf liever ‘werking van de markt’¹⁸⁸ noemde), wat de buitenlandse concurrentiepositie van Britse bedrijven had verbeterd.¹⁸⁹

Binnen UNICE was de CBI (net als het TUC bij het EVV) de belangrijkste speler. UNICE had dus wel fiat van de CBI nodig als het om belangrijke besluiten ging.¹⁹⁰ De Britse werkgeversorganisatie wilde helemaal geen collectieve onderhandelingen voeren op Europees niveau, maar moest in de loop van 1991 concluderen dat dit misschien wel de minst slechte optie was. Dit had volgens Forster, Branch en Greenwood een aantal oorzaken. Ten eerste was de band tussen de Britse regering en de CBI steeds slechter geworden en was er bijna geen contact meer waardoor er weinig tot geen overleg over tactiek plaatsvond.¹⁹¹ Ten tweede zorgde een gezamenlijke persconferentie van Major en Kohl in maart 1991 ervoor dat het CBI dacht dat Britse werkgeversbelangen weleens vergeten zouden kunnen worden. Major en Kohl konden het namelijk goed met elkaar vinden en in die opgewekte persconferentie stelde Major dat hij de Britten (samen met de Duitsers en Fransen) in ‘the heart of Europe’¹⁹² zag. Een dergelijk enthousiasme over Europa had de CBI al lang niet meer gezien en ondanks dat de Britse regering wel had beweerd om alle hervorming op sociaal terrein te zullen blokkeren, geloofde de CBI niet dat ze bereid was om hiervoor een heel nieuw verdrag op losse schroeven te zetten. Dat liet de geopolitieke situatie met het einde van de Koude Oorlog en de hereniging van Duitsland namelijk helemaal niet toe.¹⁹³ Ten derde stonden er eind 1992 verkiezingen voor de deur, en de algemene consensus was dat de Tories die niet zouden winnen. Als er dan al een Brits veto zou zijn op Europees sociaal beleid, verwachtte niet alleen de CBI, maar ook UNICE, dat die snel zou worden ingetrokken op het moment dat de Labourpartij aan de macht zou komen. Hierdoor zou het stemmen met een gekwalificeerde

---

¹⁸⁶ Martin Holmes, ‘John Major and Europe: The Failure of a Policy 1990-7’, *The Bruges Group* (versie 1 mei 1997) <http://www.brugesgroup.com/media-centre/papers/8-papers/801-john-major-and-europe-the-failure-of-a-policy-1990-7> (28 september 2016).

¹⁸⁷ Forster, *Britain and the Maastricht Negotiations*, 82.

¹⁸⁸ Geciteerd in: Hieke Jippes, ‘De Britse boemerang. Looneisen brengen regering-Thatcher in het nauw’, *NRC Handelsblad*, 17 januari 1990. <https://www.nrc.nl/nieuws/1990/01/17/de-britse-boemerang-looneisen-brengen-regering-thatcher-6921661-a241339>

¹⁸⁹ Jippes, ‘De Britse boemerang’.

¹⁹⁰ ‘Europese sociale partners oneens over Europese cao’, *NRC Handelsblad*, 25 juni 1991.

¹⁹¹ Branch en Greenwood, ‘ETUC and European Social Partnership’, 54-56.

¹⁹² John Major en Helmut Kohl, ‘Mr Major’s Joint Press Conference with Chancellor Kohl, 11 March 1991’, (versie 29 september 2016) <http://www.johnmajor.co.uk/page2092.html> (29 september 2016); Forster, *Britain and the Maastricht Negotiations*, 87-88.

¹⁹³ Branch en Greenwood, ‘ETUC and European Social Partnership’, 54-56.

meerderheid worden uitgebreid naar dit terrein en hadden de Britse werkgevers helemaal geen directe invloed meer op de besluitvorming.¹⁹⁴

De CBI (en daarmee ook UNICE) draaide bij en meldde tot grote verbazing van vriend en vijand dat het ‘reluctantly agreed’¹⁹⁵ om door middel van de sociale dialoog bindende collectieve overeenkomsten te willen produceren. De voorzitter van UNICE, Zygmunt Tyszkiewicz, meldde overigens wel dat geen enkele werkgever erg blij was met het akkoord, maar dat het een ‘insurance policy’¹⁹⁶ was voor het geval dat Europese wetgeving over sociaal beleid zou worden uitgebreid. Deze vorm van realpolitik zorgde ervoor dat er in oktober een akkoord kwam tussen de sociale partners over de manier waarop het een inbreng in sociale beleidsvorming wilde hebben. Ze stelden niet alleen voor dat er een verplichte raadpleging zou plaatsvinden op het moment dat de EC met een voorstel zou komen, maar ook dat de EC de sociale partners de kans zou geven om onderling tot een collectieve overeenkomst te komen.¹⁹⁷ Op 31 oktober werd het oktoberakkoord naar buiten gebracht en op 2 november nam de EC het voorstel over die het op haar beurt bij de RvM neerlegde. Volgens TUC-afgevaardigde David Lea was dat instituut ook ongekend enthousiast.¹⁹⁸ Het was nu dus zaak dat het werd overgenomen zodat het in het aankomende verdrag kwam te staan.

De EPU-IGC

Het aftreden van Thatcher en het aantreden van Major betekende niet alleen een omslag bij UNICE, maar volgens Martens werd er ook op de Europese toppen verwacht dat er constructiever zou worden vergaderd. Volgens hem voorspelde ‘men’ zelfs dat Major de euro en het sociale component zou aanvaarden. Er werd dus met een hernieuwde energie aan de IGC’s begonnen.¹⁹⁹ In diezelfde periode vertegenwoordigden de christendemocraten de grootste groep tijdens de Europese toppen.²⁰⁰ Uit het interview met Oomen-Ruijten kwam naar voren dat de gezamenlijke ideologie die ze uitdroegen, heeft bijgedragen aan de wens om het sociale component relevant te maken.²⁰¹ Karl Magnus Johansson claimt daarbij ook dat deze groep van lidstaten de macht had om belangrijke besluiten naar eigen hand te zetten door een meerderheid te creëren. Dit beseften de regeringsleiders zelf ook, en ze kwamen drie maal

---

¹⁹⁴ Deze laatste inschatting bleek juist te zijn, want hoewel Labour uiteindelijk pas in 1997 aan de macht kwam, ondertekende Tony Blair, als een van zijn eerste daden als nieuwe minister-president, het Verdrag van Amsterdam met daarin geïncorporeerd het Sociaal Protocol.

¹⁹⁵ David Goodhart, ‘CBI to back EC bargaining directives’, *Financial Times*, 5 november 1991.

¹⁹⁶ David Goodhart, ‘CBI may withdraw from European pact’, *Financial Times*, 25 november 1991.

¹⁹⁷ Stefan Clauwaert, ‘De Europese sociale dialoog: *Quid en Quo Vadis?*’, in: Carl Devos, Manu Mus en Patrick Humblet (red.), *De toekomst van het sociaal overleg* (Gent 2011) 75-94, aldaar 77.

¹⁹⁸ David Lea, ‘Interview with David Lea, part of the TUC Millennium Film Project’, *Union History* (versie 1999) <http://www.unionhistory.info/britainatwork/display.php?irn=1059&QueryPage=advancedsearch.php> (22 september 2016).

¹⁹⁹ Martens, *De mémoires*, 624.

²⁰⁰ Zes van de twaalf lidstaten hadden een christendemocraat als minister-president: Helmut Kohl (Duitsland), Ruud Lubbers (Nederland), Wilfried Martens (België), Jacques Santer (Luxemburg), Giulio Andreotti (Italië) en Konstantin Mitsotakis (Griekenland).

²⁰¹ Interview Ria Oomen-Ruijten, 28 juni 2016

bijeen om een gezamenlijke koers te bepalen.²⁰² Dit betekende dat deze lidstaten de sleutel waren tot hetgeen de EC qua sociaal beleid in de EPU zou willen zien. Kohl was van deze lidstaten misschien wel de belangrijkste speler. Hij wilde dat er een EPU zou komen voordat de EMU tot voltooiing zou worden gebracht. Maar ook de christendemocraten konden niet tot een gezamenlijk standpunt komen en de weg naar een EPU leek van tevoren al gedoemd.

Toch kwam de EC in mei 1991 met een *working paper* waarin vermeld stond welke sociale componenten de EC in de EPU wilde hebben en welke verdragswijzigingen hiervoor nodig waren. Hieruit is op te maken dat de EC – naast een andere vorm van de sociale dialoog – besluitvorming over een aantal punten uit het Sociaal Handvest wilde wijzigen van een absolute, naar een gekwalificeerde meerderheid. Daarbij wilde ze wel vasthouden aan het subsidiariteitsprincipe en zou ‘harmonization of social security systems and access to employment for nationals of non-member countries’²⁰³ nog steeds onder besluitvorming door middel van unanimité vallen.

De Luxemburgers waren op dat moment aan de beurt voor het EG-voorzitterschap en stelden volgens Segers een realistisch, maar tegelijkertijd erg voorzichtig plan voor de EPU voor.²⁰⁴ Omdat die steeds verder weg leek te zijn, moest er een andere manier worden gevonden om de EMU door te laten gaan. Het zou best weleens kunnen dat het plan zo voorzichtig was geformuleerd omdat er in de christendemocratische coalitie ook geen consensus was gevonden over de EPU. In het Luxemburgse plan stond op welke manier het nieuwe verdrag moest worden vormgegeven, namelijk volgens een pijlerstructuur waarin de supranationale instituties aanzienlijk minder te zeggen zouden krijgen omdat twee van de drie pijlers alleen voorbehouden waren aan de lidstaten. De EC was, niet geheel verwonderlijk, niet erg blij met het voorstel omdat ze hierdoor minder invloed zou krijgen. Ook ging dit in tegen het idee van een federaal Europa dat Delors eigenlijk graag had willen zien.²⁰⁵ De EPU-IGC werd daarom gedomineerd door een machtsstrijd tussen de lidstaten enerzijds en de EC anderzijds over de institutionele hervormingen.²⁰⁶ Tot groot chagrijn en onbegrip van Delors werd er uiteindelijk aan het einde van het Luxemburgse voorzitterschap toch besloten om de pijlerstructuur als uitgangspunt voor het nieuwe verdrag te nemen: ‘Comprenne qui pourra!’²⁰⁷

Door het geruzie over de institutionele structuur leek het sociale component naar de achtergrond geschoven te worden. Sterker nog, toen de Nederlanders het voorzitterschap voor de tweede helft van

---

²⁰² Karl Magnus Johansson, ‘Another Road to Maastricht: The Christian Democrat Coalition and the Quest for European Union’, *Journal for Common Market Studies*, vol.40, nr.3 (2002) 871-893, aldaar 876; Wilfried Martens, *De mémoires : luctor et emergo* (Tielt 2006) 624-629.

²⁰³ European Commission, ‘Initial contributions by the Commission to the Intergovernmental Conference on Political Union. Composite working paper. SEC(91)500 final, 15 May 1991’, *Archive of European Integration* (versie 9 december 2011) <http://aei.pitt.edu/4679/1/4679.pdf> (24 maart 2016).

²⁰⁴ Segers, *Reis naar het continent*, 250.

²⁰⁵ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 143; Drake, *Jacques Delors*, 118-119.

²⁰⁶ Er werd met name gesteggeld over de besluitvorming omtrent een gemeenschappelijk veiligheid- en defensiebeleid. Een onderwerp dat in die periode hoge prioriteit had vanwege het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de geïntensiveerde crisis op de Balkan.

²⁰⁷ Jacques Delors, *Mémoires*, 355; Segers, *Reis naar het continent*, 250.

1991 overnamen en zij hun prioriteiten voor het aankomende halfjaar bekend maakten, werd de sociale dimensie volgens Ross niet eens genoemd.²⁰⁸ De EPU-IGC was intussen langzaam op een fiasco aan het uitdraaien, maar de deadline van '1992' kwam wel heel erg snel dichtbij. Wat de onderhandelingen ook vertraagde en bemoeilijkte, was de steeds heftiger wordende situatie in voormalig Joegoslavië waar de EG haar handen vol aan had. Hierdoor werden de eerste vergaderingen in september afgeblazen. De langzame start van het voorzitterschap maakte Nederland 'goed' door met gestrekt been in te komen tijdens de eerstvolgende vergadering in september. In een laatste poging om de EPU te redden, had het namelijk bedacht om een federalistischere versie van het Luxemburgse plan in te leveren. Dit voorstel werd binnen een halfuur keihard onderuit gehaald waarop Nederland moest concluderen dat het was 'afgegaan als een gieter'.²⁰⁹

Toch betekende het dreigende mislukken van de EPU niet dat sociaal beleid vergeten was. Dit component moest er namelijk wel degelijk komen omdat de interne markt hoe dan ook voltooid zou worden. Het was de christendemocraten er bovendien alles aan gelegen om het nog in datzelfde jaar voor elkaar te krijgen. Na het voorzitterschap van de Nederlanders was het namelijk de beurt aan de Grieken, die nog te weinig ervaring hadden om een dergelijk voorstel te kunnen formuleren en daarna waren de Britten aan de beurt waar een sociaal component natuurlijk helemaal het onderschoven kindje zou worden.²¹⁰ De vraag was alleen in welke hoedanigheid het in het verdrag zou komen.

Maastricht

Terwijl de top van Maastricht (en het einde van de IGC's) dichterbij kwam, bezochten David Lea (voorzitter van het TUC) en Norman Willis (voorzitter van het EVV) in november 1991 diverse lidstaten om ze te overtuigen van het belang van het oktoberakkoord. De numerieke meerderheid van de christendemocraten zowel in het EP als in de ER was voor hen ook aanleiding om met name deze leiders op te zoeken. Tijdens de lobbyronde kregen Lea en Willis van deze leiders toezegging dat het voorstel van de sociale partners zou worden overgenomen in het verdrag.²¹¹ Zoals eerder gezegd was de relatie tussen de Britse regering en de sociale partners niet om over naar huis te schrijven. Eerstgenoemde had dus niet begrepen dat de inhoud van het oktoberakkoord door het gros van de lidstaten inmiddels was geaccepteerd. Er werd verwacht dat er over dit akkoord 'gewoon' een veto kon worden uitgesproken en dat daarmee de kous af was. Met de dreigende mislukking van de EPU zouden ook andere onderdelen van de sociale dimensie niet onder de communautaire methode komen te vallen. Volgens Lea kwam Major pas tijdens de top in Maastricht op 9 en 10 december 1991 achter de expliciete wens van de christendemocraten om het voorstel van de sociale partners in het verdrag te krijgen. Op dat moment

---

²⁰⁸ Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 171.

²⁰⁹ 'Zwarte Maandag', *Andere Tijden* (versie 8 juni 2004) <http://anderetijden.nl/aflevering/460/Zwarte-Maandag> (4 oktober 2016).

²¹⁰ Martens, *De mémoires*, 628.

²¹¹ Lea, 'Interview with David Lea'.

ontstond er 'a terrible kaffuffle'.²¹² Het was namelijk duidelijk dat een Britse blokkade op sociaal beleid weleens de rest van het verdrag in gevaar zou kunnen brengen omdat een aantal lidstaten had duidelijk gemaakt dat er zonder enige onderdelen van de op-sterven-na-dood-EPU ook geen EMU zou komen.

Bij de Tories was de onrust nog niet echt afgenomen na het aftreden van Thatcher. Major moest zien te schipperen tussen de Thatcherites en degenen die juist een wat minder defensieve houding in Europa aannamen. Britse minister van Werkgelegenheid Michael Howard was echter een Thatcherite en hij was bang dat Major de Britse belangen omtrent sociaal beleid zou opgeven om het algehele verdrag niet uiteen te laten klappen.²¹³ Lea vertelt in zijn interview dat op het moment dat Major Howard informeerde over de implicaties van het oktoberakkoord, Howard heeft gedreigd met ontslag als er een akkoord over zou komen.²¹⁴ De positie van Major was al niet zo sterk, en Labour was bezig aan een opmars, dus Major kon vanuit nationale politieke overwegingen op dit onderdeel van sociaal beleid geen centimeter toegeven. Die gevreesde Britse blokkade leek realiteit te worden, want zoals de *Financial Times* verwoordde: 'The prime minister cannot betray the Thatcherite revolution which tamed the trade unions.'²¹⁵

De Nederlandse minister-president Ruud Lubbers had Major's probleem voorzien, en had om die reden een compromis bedacht. Hij stelde voor om een aantal onderdelen van regelgeving met betrekking tot de arbeidsmarkt van besluitvorming onder gekwalificeerde meerderheid naar een absolute meerderheid te verplaatsen. Op die manier hoopte hij dat Major de sociale dimensie aan zijn achterban kon verkopen om zo het verdrag te redden.²¹⁶ Uiteraard was ook Delors aanwezig, naar eigen zeggen als 'broker of compromises'.²¹⁷ Iets wat op de tweede dag van de top hard nodig bleek, omdat Lubbers' plan vergeefse moeite was geweest.

Uit interviews die Forster heeft afgenomen met wederzijds betrokken partijen, blijkt dat het voor de christendemocraten onmogelijk was om het voorstel van het oktoberakkoord uit het verdrag te halen omdat ze onder grote druk stonden van hun eigen bonden.²¹⁸ Omdat Major het op zijn beurt vanwege de eigen achterban ook nooit zou kunnen accepteren, leek er een enorme crisis in de maak. Dit gevoel werd alleen maar sterker toen er op het gebied van de EMU wel een compromis werd bereikt, maar die over de sociale dimensie nog ver weg bleek te zijn. Net als hij de dag ervoor had gedaan, trok Lubbers alles uit de kast om de deal te kunnen sluiten, maar dat mocht niet baten. Vervolgens testte Delors zijn positie als *broker of compromises* door aan te bieden dat de Britten een opt-out mochten bedingen op diverse sociale wetgeving, maar dat als ze dat wensten ze konden besluiten om toch mee te doen. Ook dit

---

²¹² Ibidem.

²¹³ Forster, *Britain and the Maastricht Negotiations*, 87.

²¹⁴ Lea, 'Interview with David Lea'.

²¹⁵ Philip Stephens, 'The Maastricht Summit, Day 1: Major approaches moment of truth on British concessions to partners', *Financial Times*, 10 december 1991.

²¹⁶ Dave Buchan, 'The Maastricht Summit, Day 1: Lubbers puts faith in social policy compromise', *Financial Times*, 10 december 1991.

²¹⁷ 'Last-minute bargaining on eve of EC summit', *Financial Times*, 9 december 1991.

²¹⁸ Forster, *Britain and the Maastricht Negotiations*, 89.

verregaande voorstel wees Major af.²¹⁹ Als zelfs een *Europe à la carte* de Britten niet kon bekoren, dreigde echt alles in het water te vallen. Zoals Wim Kok destijds zei: ‘You cannot find a compromise between “yes” and “no”’.²²⁰ Kohl opperde vervolgens om het sociale hoofdstuk enkele jaren uit te stellen, waarop Delors resoluut antwoordde: ‘Jamais.’²²¹ Uitstel van de sociale dimensie kon de EU namelijk volgens hem absoluut geen goed doen.

Chef de cabinet Pascal Lamy kwam toen met het idee dat uiteindelijk de oplossing zou worden. Hij bedacht dat de Britten de voorgaande opties weleens niet hadden geaccepteerd vanwege de negatieve connotaties die kleefden aan het niet meedoen aan een sociale overeenkomst.²²² De verkiezingen zaten er in het Verenigd Koninkrijk namelijk aan te komen en de zwevende kiezer die nog twijfelde tussen de Tories en de Labourpartij kon bij een opt-out op sociaal beleid in de handen van de tegenpartij worden gedreven.²²³ De oplossing hiervoor zou dan zijn om de andere lidstaten een opt-in te laten tekenen in plaats van de Britten een opt-out.²²⁴ Concreet: haal dat sociale component in zijn geheel uit de verdragstekst, noem het een overeenkomst en maak die vast als annex van het daadwerkelijke verdrag. Lidstaten die dat willen, ondertekenen de overeenkomst, en lidstaten die dit niet willen, ondertekenen het niet. In een afgezonderd overleg met alleen Lubbers, Kohl en Major, werd Lamy’s plan door Kohl aan Major voorgelegd. Er was bewust voor Kohl gekozen omdat die, zoals eerder gezegd, een goede band had met de Britse premier. Wonder boven wonder werd deze optie door Major geaccepteerd. Het verdrag was gered, maar voor Major misschien wel net zo belangrijk: hij had geen gezichtsverlies geleden omdat hij binnen zijn eigen partij voor iedereen wat wils had weten te bewerkstelligen! Of zoals de *Financial Times* meende waarom de sociale dimensie op deze manier werd vastgelegd: ‘[...]to help the UK prime minister out of the political hole he had dug for himself.’²²⁵

Het Sociaal Protocol

Om alle lidstaten aan boord te houden bij deze creatieve oplossing, moest er wel voor worden gezorgd dat besluitvorming over het Sociaal Protocol volgens de communautaire route verliep. Daarom was afgesproken dat de besluitvorming niet anders zou gaan dan wanneer het in het daadwerkelijke verdrag zou zijn opgenomen. Maar omdat onder andere de Fransen al in een vroeg stadium tijdens de EPU-IGC hadden aangegeven lang niet alles door middel van gekwalificeerde meerderheidsbesluiten te laten

---

²¹⁹ Colette Mazzucelli, *France and Germany at Maastricht: politics and negotiations to create the European Union* (New York 1997) 193-194.

²²⁰ ‘The Maastricht Summit, Day 1; Summit sound-bites’, *Financial Times*, 10 december 1991.

²²¹ Jacques Delors, ‘Transcription of the interview with Jacques Delors (Paris 16 December 2009)’, *CVCE* (versie 4 juli 2016)

http://www.cvce.eu/en/obj/transcription_de_l_interview_de_jacques_delors_partie_3_jacques_delors_president_de_la_commission_europeenne_de_1985_a_1995_paris_16_decembre_2009-fr-1bd9164d-a2bd-49a2-95ec-fe21d220f961.html (4 oktober 2016).

²²² Ross, *Jacques Delors and European Integration*, 191; Mazzucelli, *France and Germany at Maastricht*, 194.

²²³ Philip Stevens, ‘A man living with his party’s past’, *Financial Times*, 11 december 1991.

²²⁴ Mazzucelli, *France and Germany at Maastricht*, 194.

²²⁵ David Buchan, ‘A Heath Robinson design for Europe’, *Financial Times*, 12 december 1991.

verlopen, werden sommige onderdelen besloten met unanimiteit.²²⁶ Uiteindelijk werden de volgende onderwerpen en bijhorende besluitvorming vastgelegd:

Communautaire methode: Veiligheid en gezondheid op het werk, arbeidsvoorwaarden, informatie van en het overleg met werknemers, gelijkheid van mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt, integratie van werknemers die van de arbeidsmarkt zijn uitgesloten;

Unanimiteit: Sociale zekerheid en sociale bescherming van werknemers, bescherming van werknemers bij opzegging van hun arbeidscontract, vertegenwoordiging en collectieve verdediging van werknemers en werkgevers inclusief medezeggenschap, arbeidsvoorwaarden voor personen uit derde landen, financiële bijdragen om de werkgelegenheid te bevorderen;

Niet in het verdrag opgenomen: Lonen, vrijheid van vereniging, stakingsrecht.²²⁷

Verder werd het voorstel van het oktoberakkoord ook overgenomen in het Protocol. Dit betekent concreet dat wanneer de EC met een wetgevingsinitiatief komt, de sociale partners moeten worden geraadpleegd. De partners kunnen dan besluiten om het initiatief over te nemen om te zien of ze door middel van intersectorale (en sectorale) onderhandelingen zelf tot een overeenkomst kunnen komen. Mocht dit lukken, dan kan de RvM hun akkoord omzetten in wetgeving. Als het niet lukt, krijgt de EC het initiatief weer terug en gaat het de normale wetgevingsprocedure in.²²⁸ Het oktoberakkoord is dus bijna één-op-één overgenomen in het protocol.

Conclusie

Door haar invloed (en machtspositie) te gebruiken, kon de EC de UNICE onder druk zetten om de sociale dialoog zoals voorgesteld te accepteren. Dit was niet mogelijk geweest zonder de gekwalificeerde meerderheidsbesluitvorming van de SEA die als donkere wolk boven de UNICE hing, klaar om steeds meer richtlijnen over de bond uit te storten waar de werkgeversbond geen inspraak over had. De implicaties van het aankomende Verdrag van Maastricht en de verwachte uitbreiding van de besluitvorming versterkte de angst dat het geen invloed meer zou hebben. De lidstaten met hun intentieverklaring in het Sociaal Handvest versterkten het idee dat controle over sociaal beleid steeds vaker uit de handen van de UNICE zou glijpen. Toch kwam de echte omslag pas nadat de constante factor (in de vorm van de Britten) wegviel. Doordat er niet meer kon worden vastgesteld of Major een heel verdrag zou torpederen alleen om zijn gelijk te halen op sociaal beleid, moest de strategie worden

---

²²⁶ 'Note from French delegation dated 25/03/1991 to Intergovernmental Conference on Political Union – Proposal for an amendment to the EEC Treaty in the social field', *DORIE* (versie 25 maart 1991) <http://ec.europa.eu/dorie/cardPrint.do?locale=nl&&cardId=236901> (5 oktober 2016).

²²⁷ De opsomming is een samenvatting overgenomen uit *NRC Handelsblad*: 'Belangrijkste punten van de Politieke Unie', *NRC Handelsblad*, 12 december 1991; Zie voor officiële verdragstekst: *EurLex*, Document C: 1992:191:TOC, 29 juli 1992.

²²⁸ SER, 'Europese sociale dialoog is in eerste plaats een lobbymiddel' (versie april 2003) <https://www.ser.nl/nl/publicaties/ser/2003/april%202003/09.aspx> (5 oktober 2016).

veranderd. De UNICE koos voor de minst schadelijke optie en besloot om de sociale dialoog en de bijhorende overeenkomsten aan te gaan om zo toch nog controle te behouden, iets wat resulteerde in het oktoberakkoord.

De sociale dimensie was niet alleen van belang voor de sociale partners, maar was voor een aantal lidstaten inmiddels ook tot prioriteit bestempeld. Vooral binnen de christendemocratische coalitie was het noodzaak dat het verdrag er kwam, volgens Oomen-Ruijten vanuit ideologische oogpunt, maar ook zeker vanwege de angst om *social dumping* en druk die de achterban uitoefende. Tijdens de top in Maastricht werd dit dossier een breekpunt en de voortgang van de EMU stond op het spel omdat de Britten de sociale dimensie niet wilden accepteren. Uit de suggestie van Kohl om het sociale hoofdstuk dan maar een aantal jaar later toe te voegen blijkt dat hij bereid was om de ideologie waar Oomen-Ruijten het over had wel tijdelijk kon laten varen omdat de EMU hoe dan ook door moest gaan. Het antwoord op de vraag waarom sociaal beleid op dat moment werd vastgelegd, was omdat de EMU en sociaal beleid voor de christendemocraten en Delors onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Dat het niet kon en mocht worden uitgesteld is daarbij gelijk de reden waarom sommige onderdelen wel door middel van gekwalificeerde meerderheid zouden worden bepaald, andere onderdelen alleen maar middels unanimiteit en een aantal punten zelfs helemaal niet zijn meegenomen in de annex.

Delors begreep ook dat de Britse houding fataal zou kunnen zijn voor het verdrag, maar hij was geenszins van plan om doelstelling '1992' uit te stellen. Samen met zijn kabinetschef Lamy bedacht hij een oplossing voor het probleem – eigenlijk meer een retorische truc – maar wel één die door alle lidstaten werd geaccepteerd. Doordat de EC de belangen van alle actoren heeft gestructureerd, is er een protocol gekomen zoals het toen is ondertekend. De claim van Bulmer dat alle actoren van invloed zijn op de totstandkoming van beleid, maar dat het uiteindelijk wordt gevormd aan de hand van instituties lijkt daarom juist te zijn.

6 Conclusie

Ruim vijftig jaar geleden zei Jacques Delors dat men niet verliefd kon worden op een markt. Er was volgens hem meer voor nodig om de bevolking van Europa te laten houden. Dit moest onder andere gebeuren door de markt te omkaderen met sociaal beleid, het terrein waar hij gedurende zijn eerste periode als Commissievoorzitter een persoonlijke verbintenis mee was aangegaan. Het bleek echter moeilijk te zijn om zich aan de belofte te houden die hij in 1989 ten overstaan van de vakbonden had gemaakt, omdat de belangen van de lidstaten niet met elkaar overeenkwamen. Vertaald in de woorden van Bulmer: de EC probeerde sociale, economische en politieke invloeden van verschillende actoren te structureren, maar stuitte hierbij op de complicatie dat ze lang niet allemaal hetzelfde wilden. Het probleem was namelijk dat een deel van de actoren wél verliefd was geworden op het idee van een markt, maar dat het andere deel tegelijkertijd meer karaktereigenschappen zocht voordat het een langdurige verbintenis aan wilde gaan. Aan de EC dus de taak om sociaal beleid voor iedereen aantrekkelijk te maken, want om een beleidswijziging door te kunnen voeren moet er eerst een positief imago worden gecreëerd.

De EC en de sociale dialoog

Door middel van de methode van Bulmer heb ik onderzocht in hoeverre de EC invloed kon uitoefenen op de totstandkoming van het Sociaal Protocol. Door naar Brusselse actoren te kijken die op cruciale momenten een rol hebben gespeeld in de aanloop naar de totstandkoming van het Sociaal Protocol, heb ik kunnen concluderen dat de manoeuvreerruimte van de EC niet groot was, omdat met name nationale en politieke actoren uit het Verenigd Koninkrijk de deur richting verdere sociale integratie stevig dicht hielden. Volgens Pierson maakte de EC om dit te omzeilen gebruik van de ruimte die het kreeg om beleid te implementeren, wat ze met betrekking tot sociaal beleid deed door bepalingen in de SEA te gebruiken om veiligheidskwesties op het werk te reguleren. Hier convergeerden de belangen van actoren die wel en geen sociaal beleid wilden, omdat de interne markt hierdoor beter kon werken. Nog steeds was er echter geen oplossing gevonden voor het dreigende fenomeen van *social dumping*.

Als er naar de inhoud van het Sociaal Protocol wordt gekeken, valt op dat het is opgedeeld in stukken. Zoals op meer Europese beleidsterreinen worden ‘traditionele’ onderwerpen besloten door middel van unanimiteit, en zijn de meer technische kwesties gekoppeld aan besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid.²²⁹ Ook zijn sommige thema’s helemaal niet in het verdrag opgenomen. Maar er is ook een onderdeel dat ervoor zorgt dat sociale regelgeving buiten de Europese instituties om kan worden vastgelegd: overeenkomsten die voortkomen uit de sociale dialoog. Het is juist deze derde manier die aantoont hoe groot de rol van de EC (en dan met name die van Delors) is geweest in de totstandkoming van het Sociaal Protocol.

---

²²⁹ Het gaat hier om het klassieke onderscheid tussen *high* en *low politics*.

De sociale dialoog bevestigt de claim van Wendon dat de enige andere optie om een Europese sociale dimensie te kunnen implementeren, het creëren van een nieuw platform was. Dit als alternatieve route om de intergouvernementele RvM te omzeilen. Op deze manier werd bovendien geprobeerd om de lidstaten indirect te koppelen aan Delors' idee over Sociaal Europa omdat ze nu ook vanuit nationale actoren druk opgelegd kregen. Delors greep hier terug naar een succesvol model uit het verleden. Uit zijn tijd als politiek adviseur was hij namelijk gewend om een sociale dialoog te voeren met zowel werkgevers als werknemers om collectieve overeenkomsten op nationaal niveau te implementeren zonder inmenging van de regering. Iets wat ook op Europees niveau was geprobeerd, maar tot dan toe niet was geslaagd. Delors waagde echter nog een poging. Door middel van deze overlegvorm moest de industrie zich betrokken gaan voelen bij het project van de interne markt. Het uiteindelijk doel was dat sociaal beleid niet eens zozeer door de EC zou worden bepaald, maar wel dat sociaal beleid op Europees niveau werd vastgelegd. De achterliggende gedachte was dat regels dan voor iedereen gelijk zouden zijn zodat er geen oneerlijke concurrentie zou ontstaan. Ook het meer ideologische gelijkheidsprincipe speelde mee, maar dit idee was veel minder goed te verkopen. Door juist minder op de inhoud en meer op de vorm van het beleid in te zetten, zorgde de EC ervoor dat er hoe dan ook een Europese sociale dimensie kwam.

Op het moment dat de sociale dialoog werd opgestart, kwam er een proces op gang dat uiteindelijk leidde tot het oktoberakkoord in 1991 waarbij Europese besluitvormingsprocedures over sociaal beleid buiten spel kunnen worden gezet door sociale partners. Wanneer een initiatief wordt overgenomen in de sociale dialoog, bestaat de kans dat sociale partners tot een akkoord komen dat niet meer goedgekeurd hoeft te worden door de RvM. Theoretici die het woord 'proces' gebruiken in onderzoeken naar Europese beleidsvorming, gaan vaak uit van een onomkeerbare padafhankelijkheid die uiteindelijk leidt tot grote hoeveelheden aan Europese wet- en regelgeving. Het proces richting de sociale dialoog zoals die in het Sociaal Protocol is genoteerd, lag echter niet vast. Het had net zo goed kunnen stranden omdat zowel werkgevers als werknemers niets zagen in de herlancering van de dialoog. De reden dat het uiteindelijk wel heeft geleid tot de implementatie van het oktoberakkoord in het Sociaal Protocol, heeft ook te maken met andere factoren, zoals het politieke klimaat in de lidstaten, de wijdverspreide angst voor *social dumping*, en de snelle ontwikkeling van de EMU.

De sociale partners voelden namelijk in eerste instantie weinig voor het plan van Delors. Niet alleen vanwege eerdere mislukte overleggen door de verschillende uitgangspunten van beide partijen, maar ook omdat ze op Europees niveau eigenlijk nooit wat hadden weten te bereiken en wel succes hadden gehad door afspraken op nationaal niveau te maken. Door zijn gezicht te laten zien op diverse congressen, begon de meest sceptische werknemersvakbond TUC bij te draaien. Hierbij maakte Delors ook handig gebruik van het vijandige nationaal politieke klimaat waar de vakbond mee te maken had, een situatie die ook zeker niet onderschat moet worden als er naar redenen wordt gekeken waarom het TUC een complete omslag maakte. Delors was hier de katalysator die richting aanwees welke kant hij

de vakbond op wilde hebben. Hiermee werd de ene helft van de sociale partners overtuigd van het belang van Europees overleg. Het positieve imago van Delors (hij werd niet voor niets toegezegd) zorgde ervoor dat hij de sociale dialoog kon opperen, en dat er daadwerkelijk weer wat fiducia was dat het overleg dit keer wel zou slagen.

Waar Pierson terecht opmerkt dat lidstaten de primaire beleidsbepalende actoren zijn, en dat de EC binnen dat bepaalde beleid haar invloed optimaliseert, valt de sociale dialoog hier niet goed in te plaatsen. De gekwalificeerde meerderheidsbesluiten in de SEA zorgden voor een ingang om componenten van de sociale dimensie aan deze besluitvorm te koppelen, maar de werking van de sociale dialoog kwam voort uit de ervaring die Delors had in Frankrijk. Deze autonome actie van de EC bewijst het gelijk van Bulmer die claimt dat een instituut sociale (*social dumping*), economische (de voltooiing van de interne markt) en politieke (Thatcher versus de vakbond) invloeden structureert, maar tegelijkertijd ook zelf een stempel drukt op het te vormen beleid. Er moet dus een kanttekening worden geplaatst bij de claim van Pierson als hij stelt dat lidstaten de primaire beleidsbepalende actoren zijn.

Desalniettemin kwam de dialoog maar moeilijk op gang omdat UNICE geen bindende overeenkomsten aan wilde gaan. Hier kwam pas verandering in op het moment dat er een aantal keer richtlijnen werden goedgekeurd die aan de hand van de SEA gereguleerd konden worden, en waar UNICE geen invloed op kon uitoefenen. Ook lidstaten die in eerste instantie vooral warme gevoelens kregen van de interne markt waren intussen niet onberoerd gebleven voor een Europese sociale dimensie. Dit zorgde voor angst bij de werkgevers omdat het weleens zou kunnen betekenen dat er een heel sociaal hoofdstuk aan het nieuwe verdrag werd toegevoegd waar ze helemaal niets meer over te zeggen hadden. Doordat ook het Verenigd Koninkrijk geen zekerheid meer bood dat de sociale dimensie geblokkeerd zou worden, koos UNICE voor een verstandshuwelijk met de sociale dialoog, om ervoor te zorgen dat het beleid niet helemaal uit handen werd genomen.

Timing van het Sociaal Protocol

Waar de invloed van de EC op de sociale dialoog duidelijk aanwezig was, is dit op de andere punten van het Sociaal Protocol minder significant. Het gros van de lidstaten zag de noodzaak om de interne markt te omkaderen met sociaal beleid. De SEA heeft de basis gelegd voor de meer technische wet- en regelgeving die door middel van een gekwalificeerde meerderheid tot stand kan komen. In het Sociaal Protocol worden de beleidsterreinen uitgebreid waar met deze besluitvorm over wordt gestemd. Deze uitbreiding bleef echter beperkt tot relatief veilige en gedepolitiseerde onderwerpen. Dit omdat er nogal wat haast was geboden om akkoord te krijgen over de sociale dimensie en er geen tijd meer was om langdurige onderhandelingen te voeren over lastigere thema's als loonpolitiek en ontslagrecht. Uit de verdragstekst is wel vast te stellen dat lidstaten sociaal beleid wilden vast te leggen op het moment dat het de werking van de interne markt zou kunnen verbeteren.

Naar mate de voltooiing dichterbij kwam, waren er steeds meer lidstaten daadwerkelijk bereid om bepaalde bevoegdheden over te dragen. Toch waren er nog te veel grote verschillen in belangen die

niet konden worden opgelost voordat de deadline van 1992 was gepasseerd. Dat hier niet vanaf werd geweken is toe te schrijven aan zowel de EC, als de christendemocratische coalitie. Voor die laatstgenoemde was het van belang om het mee te nemen in het Verdrag van Maastricht omdat de voorzitters die na de Nederlanders aan de beurt waren, niet geschikt werden geacht om een sociale dimensie aan te kunnen brengen. De EC lanceerde een campagne waarbij Europees burgerschap werd gekoppeld aan de voltooiing van de interne markt, waardoor de lidstaten door hun bevolking onder druk werden gezet om gelijke rechten te creëren en om het Sociaal Handvest te ondertekenen. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de crises op de Balkan zorgden enerzijds voor dat er meer nadruk kwam te liggen op deze rechten, maar hadden anderzijds ook impact op de inhoud. Omdat de voltooiing in een stroomversnelling kwam en de aandacht en tijd tegelijkertijd werd weggetrokken van de sociale dimensie naar de geopolitieke situatie, is er eigenlijk vooral een intentieverklaring gekomen. Ook is vastgelegd dat grote delen van sociaal beleid op Europees niveau kunnen en mogen worden gereguleerd, zowel door middel van unanimititeit als met een gekwalificeerde meerderheid.

Wat voor concreet beleid hieruit is voortgevloeid is alleen te achterhalen als er onderzoek wordt gedaan naar de daadwerkelijke richtlijnen die uit het Protocol zijn voortgekomen. Een suggestie voor een vervolgonderzoek zou daarom ook zijn om te onderzoeken welke wet- en regelgeving met betrekking tot sociaal beleid aan de hand van het Sociaal Protocol is geïmplementeerd, en met welke argumenten de EC voorstellen onder de communautaire, of juist de intergouvernementele besluitvorming plaatst. Hieruit zou dan opgemaakt kunnen worden in hoeverre de EC bestaande regels gebruikt om sociaal beleid te kunnen uitbreiden.

Europees sociaal beleid en de toekomst

Er kan worden geconcludeerd dat het met de uitbreiding van de EU sinds het Verdrag van Maastricht niet gemakkelijker is geworden om sociaal beleid te reguleren. Niet alleen omdat er met meer lidstaten rekening moet worden gehouden, maar ook omdat er een andere ideologie is bijgekomen. Waar de christen- en sociaaldemocraten eerst nog een meerderheid konden vormen en zo overige lidstaten konden overstemmen, is dit met de toetreding van landen uit de voormalige Sovjet-Unie niet meer het geval. Zowel Oomen-Ruijten als Van Dijk menen dat het vanaf de toetreding van deze landen in 2004 alleen maar lastiger is geworden om de sociale dimensie uit te breiden. Na de val van het communisme zagen deze landen een EU-lidmaatschap als ultiem bewijs van hun vrijheid. Het zou een definitieve breuk betekenen met het communisme, en betekende bovendien dat ze zelf konden gaan bepalen hoe ze hun sociale stelsel zouden kunnen inrichten. Dit onderwerp ligt erg gevoelig, omdat er vanuit het communisme altijd is beloofd dat iedereen gelijk was en gelijke rechten had. Achteraf bleek dit niet waar te zijn en heeft het bovendien voor grote armoede gezorgd. Een almaar grotere overdracht van bevoegdheden op dit terrein zullen de Oost-Europese lidstaten volgens Oomen-Ruijten en Van Dijk dan ook nooit accepteren. Door deze ontwikkeling lijkt sociaal beleid door middel van unanimititeit ver weg, en wordt de kans dat er wet- en regelgeving komt via de communautaire route steeds kleiner omdat er

niet meer gemakkelijk een meerderheid kan worden behaald door van tevoren te overleggen, zoals dat in de periode tijdens de EPU-IGC wel was gedaan.

Waar de EC wel invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de sociale dialoog, heeft het op andere punten een stuk minder te zeggen gehad. Maar ook de sociale dialoog brengt niet alles waarvoor het zou kunnen dienen. Hoewel de vastlegging van het oktoberakkoord verregaande consequenties kan hebben waar de lidstaten niet veel aan zouden kunnen veranderen, dient er onderzocht te worden tot hoeveel concrete overeenkomsten de sociale dialoog heeft geleid. Immers, de belangen van werkgevers en werknemers van het EVV en de UNICE blijven tegenstrijdig en lopen ver uiteen. Bovendien moet er worden afgevraagd of de vakbonden nog wel de wensen van alle werknemers representeren. Zo waren er in 2014 in Nederland nog maar 1,7 miljoen leden, waarbij het aantal leden onder de 25 jaar in vergelijking met de vorige eeuw is gehalveerd en is één op de zes vakbondsleden boven de 65 jaar.²³⁰ Dit laatste getal zal alleen maar oplopen vanwege de vergrijzing van de aankomende jaren. Hoe legitiem is de sociale dialoog nog als vakbonden alleen maar leden verliezen waardoor ze namens een steeds kleinere groep onderhandelen?

Volgend onderzoek zou zich aan de hand van bovenstaande ontwikkelingen kunnen richten op de vraag welke bijdrage de sociale dialoog heeft geleverd en of het daadwerkelijk heeft geleid tot significante veranderingen in Europees sociaal beleid. Daarbij kan het huidige debat over de relevantie van vakbonden doorgetrokken worden naar de vraag of het EVV op dit moment nog een betekenisvolle rol heeft. Met betrekking tot de EU-uitbreiding van lidstaten met een communistisch verleden, kan worden onderzocht of er sinds 2004 inderdaad moeizamer besluiten zijn genomen op het sociale beleidsterrein, en zo ja, of de oorzaak gevonden moet worden in de ideologie van de nieuwe lidstaten, vanwege verbreding van de EU in het algemeen, of een combinatie van die factoren.

De huidige Commissievoorzitter Jean-Claude Juncker probeerde lidstaten in zijn Staat van de Unie van september 2016 te herinneren aan de gedachte van de EU. Zo liet hij weten dat zijn vader geloof had in Europa vanwege de belofte van sociale vooruitgang. Hierbij benadrukte hij dat Europa niet het Wilde Westen is, maar een sociale markteconomie. Hij verwees vervolgens naar de multinationals die in sommige lidstaten een belastingparadijs zien en die moeilijke constructies bedenken om de meeste winst te kunnen boeken.²³¹ De sociale rechten in de EU lijken echter wel degelijk te wijzen op de wetteloosheid die in het Wilde Westen gold. Wat bijvoorbeeld grote zorgen baart, is de manier waarop goedkope vliegtuigmaatschappijen gunstige arbeidsvoorwaarden voor zichzelf proberen te creëren. Om dit te bewerkstelligen kiezen ze ervoor om zich in de lidstaat te vestigen waar ze het minst te maken krijgen

---

²³⁰ Centraal Bureau voor Statistiek, 'Opnieuw minder vakbondsleden, wel sinds langere tijd meer jongeren lid', (versie 31 oktober 2014) <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/44/opnieuw-minder-vakbondsleden-wel-sinds-lange-tijd-meer-jongeren-lid> (19 oktober 2016).

²³¹ Jean-Claude Juncker, 'Staat van de Unie 2016: Naar een beter Europa – een Europa dat ons beschermt, sterker maakt en verdedigt (Straatsburg, 14 september)', *Europese Commissie* (versie 14 september 2016) http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3043_nl.htm (6 oktober 2016).

met sociale regelgeving. Dit levert rare constructies op waar maatschappij Norwegian cabinepersoneel uit Thailand werft, de piloten in het Verenigd Koninkrijk zijn gevestigd en de maatschappij zelf een Ierse licentie heeft.²³² Dat dit ten koste gaat van de kwaliteit van het personeel en de concurrentiepositie van vliegtuigmaatschappijen die zich aan de regels van een andere lidstaat moeten houden mag geen verassing worden genoemd. Voorzitter van pilotenbelangengroep Ryanair Pilots Group (RPG) Evert van Zwol wijt deze race naar de bodem aan de missende overkoepelende Europese arbeidswetgeving.²³³

Eén van de redenen waarom er een sociale dimensie moest komen, was juist om deze vorm *social dumping* tegen te gaan. Doordat de verliefdheid voor de markt doorgeslagen lijkt te zijn richting een obsessie, is er alleen minder van terecht gekomen dan de bedoeling van Delors was. Steeds vaker wordt afgevraagd waar de EU goed voor is als het voor dit soort problematiek geen oplossing kan vinden; zo is het niet iets om van te kunnen houden. Dit komt omdat er in 1991 niet langer meer kon worden gewacht op de onderhandelingen over een sociale dimensie. Destijds herhaalde de geschiedenis zich waarin het sociale component ondergeschikt raakte aan economische integratie.

De EU als sociale markteconomie zoals Juncker betoogt bestaat niet, daarvoor is er te weinig gemeenschappelijk sociaal beleid. Dit verklaart dan ook gelijk de existentiële crisis waar de EU zich volgens hem in bevindt. De keuze is nu of er deregulatie moet plaatsvinden en de lidstaten verantwoordelijk moeten worden gemaakt voor al het sociale beleid waardoor ze zich niet meer kunnen verschuilen achter ‘De EU’, of dat er wordt besloten tot verdere integratie om het beleid meer te reguleren en harmoniseren. Het eerste druist in tegen de gedachte van de EU als sociale markteconomie dat ze volgens Juncker is en kan weleens het einde van de huidige EU betekenen. Dit omdat ze dan niet meer wordt dan een gecompliceerd handelsverdrag. De laatste optie zorgt weer voor het dilemma of verdere integratie moet gebeuren in een *multi-speed Europe* waar iedere lidstaat apart per beleid kan kiezen waarover ze wil samenwerken – een *Europe à la Carte*, of dat er net zo lang wordt onderhandeld totdat er wel een overeenkomst is. Dit betekent echter een voortzetting van de huidige impasse en is om die reden niet wenselijk. Er zal hoe dan ook op korte termijn een keuze moeten worden gemaakt, want ondanks de verliefdheid van de lidstaten op het idee van een gemeenschappelijke markt, had Delors gelijk dat liefde voor een markt afzonderlijk niet genoeg is om een geïntegreerd Europa te laten slagen.

---

²³² Mark Duursma, ‘Je eigen eten mee in de cockpit’, *NRC.next*, 8 augustus 2016.

²³³ Duursma, ‘Je eigen eten mee in de cockpit’.

Bibliografie

1 Primaire bronnen

Gesproken primaire bronnen

- Delors, J. ‘Transcription of the interview with Jacques Delors (Paris 16 December 2009)’, *CVCE* (versie 4 juli 2016)
http://www.cvce.eu/en/obj/transcription_de_l_interview_de_jacques_delors_partie_3_jacques_delors_president_de_la_commission_europeenne_de_1985_a_1995_paris_16_decembre_2009_fr-1bd9164d-a2bd-49a2-95ec-fe21d220f961.html (4 oktober 2016).
- *Historical Archives of the European Union*, ‘Transcript Interview with Jean Degimbe, 13 July 2010’ (versie 4 augustus 2016) http://archives.eui.eu/en/oral_history/INT139 (4 augustus 2016).
- Interview door auteur met Nel van Dijk, lid van de Commissie Sociale zaken en werkgelegenheid (1987-1992) en Commissie Rechten van de vrouw (1987-1992, voorzitter 1994-1998) in het EP. Interview afgenomen te Almere op 29 juni 2016.
- Interview door auteur met Ria Oomen-Ruijten, lid van de Commissie Sociale zaken en werkgelegenheid (1989-1999 en 2004-2014) in het EP. Interview afgenomen te Den Haag op 28 juni 2016.
- Lea, D. ‘Interview with David Lea, part of the TUC Millennium Film Project’, *Union History* (versie 1999)
<http://www.unionhistory.info/britainatwork/display.php?irn=1059&QueryPage=advancedsearch.php> (22 september 2016).
- Pans, M., ‘Interview Jean Degimbe 22 oktober 2010’ *Nationale Arbeidsraad* (versie 3 mei 2012) <http://www.cnt-nar.be/DOSSIERS/Inclusieve-arbeid/Interview-Jean-Degimbe-01-2011-NL.pdf> (4 augustus 2016).

Memoires

Delors, J., *Mémoires* (Parijs 2004).

Thatcher, M., *The Downing Street Years* (Londen 1993).

Martens, W., *De mémoires : luctor et emergo* (Tielt 2006).

Geschreven primaire bronnen

- ‘Belangrijkste punten van de Politieke Unie’, *NRC Handelsblad*, 12 december 1991.
- ‘CEEP’, *Eurofound* (versie 20 september 2011)
<http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/ceep> (5 oktober 2016).
- ‘Europese sociale partners oneens over Europese cao’, *NRC Handelsblad*, 25 juni 1991.
- ‘Franse Senaat keurt arbeidswet goed’, *Trouw* (versie 14 mei 2013)
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/detail/3441215/2013/05/14/Franse-Senaat-keurt-arbeidswet-goed.dhtml> (2 juni 2016).
- ‘Last-minute bargaining on eve of EC summit’, *Financial Times*, 9 december 1991.
- ‘M Delors sets the tone’, *Financial Times*, 11 december 1984.
- ‘Ryanair and EasyJet urge action over French strike’, *BBC* (versie 21 maart 2016)
<http://www.bbc.com/news/business-35860121> (2 juni 2016).
- ‘The Maastricht Summit, Day 1; Summit sound-bites’, *Financial Times*, 10 december 1991.

- 'Up Yours Delors', *The Sun*, 1 november 1990.
- Andere Tijden, 'Parijs '68', *NPO Geschiedenis* (versie 22 mei 2008) <http://www.npogeschiedenis.nl/andere-tijden/afleveringen/2007-2008/Parijs-68.html> (20 mei 2016).
- Buchan, D., 'A Heath Robinson design for Europe', *Financial Times*, 12 december 1991.
- Buchan, D., 'The Maastricht Summit, Day 1: Lubbers puts faith in social policy compromise', *Financial Times*, 10 december 1991.
- *Bulletin of the European Communities*, nr. 6, 1990.
- *Bulletin of the European Communities*, supplement 1/92.
- *Bulletin of the European Communities*, supplement 2/71.
- *Bulletin of the European Communities*, supplement 4/85.
- *Bulletin of the European Communities*, supplement 7/85.
- *Bulletin of the European Economic Community*, nr. 2, 1959.
- *Bulletin van de Europese Gemeenschappen*, supplement 1/85.
- Centraal Bureau voor Statistiek (CBS), 'Opnieuw minder vakbondsleden, wel sinds langere tijd meer jongeren lid' (versie 31 oktober 2014) [https://www.cbs.nl/nl-nl-nieuws/2014/44/opnieuw-minder-vakbondsleden-wel-sinds-lange-tijd-meer-jongeren-lid](https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/44/opnieuw-minder-vakbondsleden-wel-sinds-lange-tijd-meer-jongeren-lid) (19 oktober 2016).
- *Commissie van de Europese Gemeenschappen*, 'Gemeenschapshandvest van de sociale grondrechten van de werkenden, 9 december 1989'.
- CVCE, 'A People's Europe' (versie 8 juli 2016) www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/95a065c6-38e9-45da-8bbe-66f958a8b005 (19 september 2016).
- CVCE, 'Conclusions of the Hanover European Council', (versie 20 december 2013) http://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/25/70660e36-5c11-424e-a6f8-9e9e4d0f9fa7/publishable_en.pdf (23 september 2016).
- CVCE, 'European Economic and Social Committee and ECSC Consultative Committee', (versie 8 juli 2016) <http://www.cvce.eu/en/obj/european-economic-and-social-committee-and-ecsc-consultative-committee-en-591d6c9e-8031-460a-9546-1f57f72344a7.html> (14 september 2016).
- CVCE, 'Speeches and statements made on the occasion of the signing of the Single European Act (Luxembourg, 17 February 1986)' (versie 21 oktober 2012) www.cvce.eu/obj/address-given-by-hans-van-den-broek-luxembourg-17-february-1986-en-76ebdc5e-817a-46b2-a101-56421ab8a990.html (3 juli 2016).
- CVCE, 'Statement from the Paris Summit (19 to 21 October 1972)' (versie 18 december 2013) www.cvce.eu/en/obj/statement-from-the-paris-summit-19-to-21-october-1972-en-b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901.html (21 mei 2016).
- Delors, J., 'Discours de Jacques Delors devant le Parlement européen (17 janvier 1989)', CVCE (versie 21 oktober 2012) http://www.cvce.eu/content/publication/2003/8/22/b9c06b95-db97-4774-a700-e8aea5172233/publishable_fr.pdf (14 maart 2016).
- Delors, J., 'It is necessary to work together', *Speech to Trades Union Congress, Bournemouth 8 September 1988*.
- Delors, J., 'Voorwoord Gemeenschapshandvest van de sociale grondrechten van de werkenden, 9 december 1989', *Commissie van de Europese Gemeenschappen*.
- Duursma, M., 'Je eigen eten mee in de cockpit', *NRC.next*, 8 augustus 2016.
- Eggerickx, T., et al., 'De allochtone bevolking in België: Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991 (Monografie 3)', *Nationaal Instituut voor de Statistiek* (Brussel 1999).
- *EurLex* 11957E118.
- *EurLex*, 'De Europese Akte' (versie 10 augustus 2016) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=URISERV:xy0027> (10 augustus 2016).
- *EurLex*, 11957E119.

- *EurLex*, 11957E48.
- *EurLex*, 11957E51.
- *EurLex*, Document C: 1992:191:TOC, 29 juli 1992.
- Europa Nu, *Sociale dialoog* (versie 10 augustus 2016) https://www.europa-nu.nl/id/vgupk4jc7ltx/sociale_dialoog (10 augustus 2016).
- European Commission, 'Initial contributions by the Commission to the Intergovernmental Conference on Political Union. Composite working paper. SEC(91)500 final, 15 May 1991', *Archive of European Integration* (versie 9 december 2011) <http://aei.pitt.edu/4679/1/4679.pdf> (24 maart 2016).
- European Commission, SEC[88] 1148 final: 'Social dimension of the internal market, Brussel 14 September 1988'.
- European Parliament, 'Resolution on the Intergovernmental Conference in the context of its strategy for European Union (14 March 1990)', *CVCE* (versie 18 december 2013) http://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/b9fe3d6d-e79c-495e-856d-9729144d2cbd/e034acbd-968b-4d63-88a6-8329c5f2e6c9/Resources#e5c81e64-e0cf-4a1f-8c7b-b8ae945cd46d_en&overlay (27 september 2016).
- European Report, 'Social Affairs: UNICE picks a bone with Commission over legislative methods', 14 juli 1990.
- Europees Parlement, Het Europees Economisch en Sociaal Comité (versie oktober 2015) http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/nl/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.3.13.html (20 mei 2016)
- Europese Commissie, 'European Social Fund: 50 years investing in people' (Luxemburg 2007) 14-20.
- Europese Commissie, 'Voorlichting van vakbonden: Het Europees verbond van vakverenigingen', (Brussel 1984) 12.
- Europese Commissie, *Speech 88/44*, 'Discours du Président Delors devant le Congrès de la CES, 12 mai 1988'.
- Giesen, P., 'Ontslagrecht is Russische roulette. Stakingsgolf in Frankrijk', *de Volkskrant* (versie 2 juni 2016) <http://www.volkskrant.nl/buitenland/-ontslagrecht-is-russische-roulette~a4311987/> (2 juni 2016).
- Goodhart, D., 'CBI may withdraw from European pact', *Financial Times*, 25 november 1991.
- Goodhart, D., 'CBI to back EC bargaining directives', *Financial Times*, 5 november 1991.
- Holmes, M., 'John Major and Europe: The Failure of a Policy 1990-7', *The Bruges Group* (versie 1 mei 1997) <http://www.brugesgroup.com/media-centre/papers/8-papers/801-john-major-and-europe-the-failure-of-a-policy-1990-7> (28 september 2016).
- Howe, G., en Thatcher, M., 'Letter to Sir Geoffrey Howe MP (resignation) (1 November 1990)', (versie 28 september 2016) <http://margarethatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=108236> (28 september 2016).
- Jippes, H., 'De Britse boemerang. Looneisen brengen regering-Thatcher in het nauw', *NRC Handelsblad*, 17 januari 1990. <https://www.nrc.nl/nieuws/1990/01/17/de-britse-boemerang-looneisen-brengen-regering-thatcher-6921661-a241339>
- Juncker, J., 'Staat van de Unie 2016: Naar een beter Europa – een Europa dat ons beschermt, sterker maakt en verdedigt (Straatsburg, 14 september)', *Europese Commissie* (versie 14 september 2016) http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3043_nl.htm (6 oktober 2016).
- Klaassen, J., 'De poortwachter voor Oost-Europa Hans van den Broek', *de Volkskrant*, 19 juli 1997.
- Major, J., en Kohl, H., 'Mr Major's Joint Press Conference with Chancellor Kohl, 11 March 1991', (versie 29 september 2016) <http://www.johnmajor.co.uk/page2092.html> (29 september 2016).

- Ministerie van Sociale Zaken, Kamerbrief 2015-0000258451, *Bilaterale socialezekerheidsverdrag met Marokko*.
- Ministerie van Sociale Zaken, Kamerbrief 2016-0000123145, *Bilaterale socialezekerheidsverdrag met Marokko*.
- Ministerie van Sociale Zaken, Regeling woonlandbeginsel in de sociale zekerheid 2012 (versie 1 januari 2016) <http://wetten.overheid.nl/BWBR0031508/2016-01-01> (4 april 2016).
- Mitterand, F., en Kohl, H., ‘Gemeinsame Botschaft von François Mitterand und Helmut Kohl (Bonn, 18. April 1990)’, *CVCE* (versie 21 oktober 2014) http://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/41064ebf-f33a-4a01-9f09-b8aabc156811/Resources#89369c53-5d93-4e56-8397-825ca92c86f5_en&overlay (27 september 2016).
- Note from French delegation dated 25/03/1991 to Intergovernmental Conference on Political Union – Proposal for an amendment to the EEC Treaty in the social field’, *DORIE* (versie 25 maart 1991) <http://ec.europa.eu/dorie/cardPrint.do?locale=nl&&cardId=236901> (5 oktober 2016).
- Peeperkorn, M., ‘Slowakije wil af van “Brusselse bubbel”’, *de Volkskrant* (versie 2 juli 2016) <http://www.volkskrant.nl/sport/slowakije-wil-af-van-brusselse-bubbel~a4331844/> (26 juli 2016).
- Roberts, R., ‘How one man changed how British politicians felt about Europe – forever’, *New Statesman* (versie 29 februari 2016) <http://www.newstatesman.com/politics/staggers/2016/02/how-one-man-changed-how-british-politicians-felt-about-europe-forever> (5 oktober 2016).
- Rodica Danescu, E., ‘The Werner Report and the Delors Report’, *CVCE* (versie 18 april 2013) http://www.cvce.eu/obj/the_werner_report_and_the_delors_report-en-72dae01a-6f2f-4b00-8caaba66db14dcac.html (21 mei 2016).
- Sociaal Economische Raad (SER), ‘Europese sociale dialoog is in eerste plaats een lobbymiddel’ (versie april 2003) <https://www.ser.nl/nl/publicaties/ser/2003/april%202003/09.aspx> (5 oktober 2016).
- Stephens, P., ‘The Maastricht Summit, Day 1: Major approaches moment of truth on British concessions to partners’, *Financial Times*, 10 december 1991.
- Stevens, P., ‘A man living with his party’s past’, *Financial Times*, 11 december 1991.
- Thatcher, M., ‘House of Commons Statement on Rome European Council (30 October 1990)’ (versie 28 september 2016) <http://margareththatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=108234> (28 september 2016).
- Thatcher, M., ‘Remarks departing Downing Street (28 November 1990)’, (versie 28 september 2016) <http://margareththatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=108258> (28 september 2016).
- Thatcher, M., ‘Winston Churchill Memorial Lecture “Europe – the obligations of liberty”, Luxembourg 18 October 1979’, (versie 18 september 2016) <http://www.margareththatcher.org/document/104149> (18 september 2016).
- Thatcher, M., *Speech to the College of Europe (“The Bruges Speech”)*, 20 september 1988.
- Venturini, P., ‘Een Europese sociale ruimte voor 1992’, *Commissie van de Europese Gemeenschappen* (Luxemburg 1988).
- Vermaas, P., ‘Heeft radicale vakcentrale nog macht om Frankrijk lam te leggen?’ *NRC Handelsblad* (versie 26 mei 2016) <http://www.nrc.nl/next/2016/05/26/kleine-franse-vakcentrale-zorgt-voor-hamsteren-aan-1624240> (2 juni 2016).
- Wiersma, J., ‘Waarom Frankrijk de EU in een nieuwe politieke crisis dreigt te storten’, *Elsevier* (versie 28 oktober 2014) <http://www.elsevier.nl/europese-unie/article/2014/10/waarom-frankrijk-de-eu-in-een-nieuwe-politieke-crisis-dreigt-te-storten-1630905W/> (2 juni 2016).

- Zandbergen, L., ‘Air France-piloten staken tijdens EK’, *Het Financieele Dagblad* (versie 1 juni 2016) <http://fd.nl/economie-politiek/1153931/air-france-piloten-gaan-staken-tijdens-ek> (2 juni 2016).
- Zwarte Maandag’, *Andere Tijden* (versie 8 juni 2004) <http://anderetijden.nl/aflevering/460/Zwarte-Maandag> (4 oktober 2016).

2 Literatuur

- Branch, A., en Greenwood, J., ‘ETUC and European Social Partnership: a Third Turning-Point?’, in: Hugh Compston en Justin Greenwood (red.), *Social Partnership in the European Union* (New York, 2001) 41-70.
- Bulmer, S.J., ‘New institutionalism and the governance of the Single European Market’, *Journal of European Public Policy*, vol. 5, nr. 3 (september 1998) 365-386.
- Clauwaert, S., ‘De Europese sociale dialoog: *Quid en Quo Vadis?*’, in: Carl Devos, Manu Mus en Patrick Humblet (red.), *De toekomst van het sociaal overleg* (Gent 2011) 75-94.
- Compston, H., ‘Introduction’, in: Hugh Compston en Justin Greenwood (red.), *Social Partnership in the European Union* (New York, 2001) 1-10.
- Danis J.J. en Hoffmann, R., ‘From the Vredeling Directive to the European Works Council Directive. Some historical remarks’, *Transfer: European Review of Labour and Research*, vol. 1, nr. 2 (1995) 180-187.
- Debusscher, P., ‘Economische motieven en moedige vrouwen: de geschiedenis van gendergelijkheid in Europa’, *Historica*, vol. 34, nr. 2 (juni 2011) 3-8.
- Degryse C. en Tilly, P., ‘1974-2013 : 40 years of history of the European Trade Union Confederation’, *European Trade Union Confederation* (Brussel 2013).
- Dinan, D., ‘The European Community, 1978-1993’, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 531. The European Community: To Maastricht and Beyond (Jan. 1994) 10-24.
- Dølvik, J.E., en Visser, J., ‘ETUC and European Social Partnership: a Third Turning-Point?’, in: Hugh Compston en Justin Greenwood (red.), *Social Partnership in the European Union* (New York, 2001) 11-40.
- Drake, H., *Jacques Delors perspectives on a European Leader* (London 2000).
- Dyson, K. en Featherstone, K., *Jacques Delors and the relaunch of Economic and Monetary Union: A study of strategic calculation, brokerage and cognitive leadership* (1997).
- Falkner, G., ‘How intergovernmental are Intergovernmental Conferences? An example from the Maastricht Treaty reform’, *Journal of European Public Policy*, vol. 9, nr. 1 (2002) 98-119.
- Falkner, G., *EU Social Policy in the 1990s. Towards a corporatist policy community* (Londen 1998).
- Forster, A., *Britain and the Maastricht Negotiations* (Londen 1999).
- Gold, M., ‘Social partnership at the EU level. Initiatives, problems and implications for member states’, in: David Hine en Hussein Kassim (red.), *Beyond the Market. The EU and National Social Policy* (Londen 1998) 109-135.
- Goodhart, D., ‘Social dumping within the EU’, in: David Hine en Hussein Kassim (red.), *Beyond the Market. The EU and National Social Policy* (Londen 1998) 81-93.
- Guasconi, M.E., ‘Paving the Way for a European Social Dialogue. Italy, the Trade Unions and the Shaping of a European Social Policy after the Hague Conference of 1969’, *Journal of European Integration History*, vol.9, nr. 1 (2003) 87-110.
- Guasconi, M.E., ‘The unions and the relaunching of European social policy’, *European Journal: Vocational Training*, nr. 32 (2004) 55-62.
- Harst, J. van der, en Voerman, G., ‘Juncker: de eerste gekozen voorzitter van de Europese Commissie’, in: Gerrit Voerman en Jan van der Harst (red.), *De Commissie-Juncker: laatste*

kans voor Europa? Tussenbalans na een jaar, Montesquieu-reeks deel 6 (Den Haag 2015) 9-28.

- Hine, D. en Kassim, H., 'Conclusion: the European Union, member states and social policy', in: David Hine en Hussein Kassim (red.), *Beyond the Market. The EU and National Social Policy* (Londen 1998) 217-230.
- Johansson, K.M., 'Another Road to Maastricht: The Christian Democrat Coalition and the Quest for European Union', *Journal for Common Market Studies*, vol.40, nr.3 (2002) 871-893.
- Kim, H., 'Constructing European Collective Bargaining', *Economic and Industrial Democracy*, vol. 20 (1999) 293-426.
- Klein, M.H., 'The Single European Act and Social Dumping: A New Appeal for Multinational Collective Bargaining', *Journal of International Law*, vol. 12, nr. 3 (1991) 411-431.
- Lange, P., 'Maastricht and the Social Protocol: Why Did They Do It?', *Politics & Society*, vol.21, nr.1 (1993) 5-36.
- Lodge J. en Herman, V., 'The Economic and Social Committee in EEC Decision Making', *International Organisation*, vol. 34, nr. 2 (1980) 265-284.
- Ludlow, N.P., 'European integration in the 1980's: on the way to Maastricht?', *Journal of European integration history*, vol. 19 (2013) 11-22
- Ludlow, N.P., 'Jacques Delors (1985-1995): navigating the European stream at full flow', in: Jan van der Harst en Gerrit Voerman (red.), *An impossible job? The Presidents of the European Commission, 1958-2014* (Londen 2015) 173-196.
- Mazzucelli, C., *France and Germany at Maastricht: politics and negotiations to create the European Union* (New York 1997).
- Moravcsik, A., 'Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community', *International organization*, nr. 45, vol. 01 (1991) 19-56.
- Petrini, F., 'Demanding Democracy in the Workplace: The European Trade Union Confederation and the Struggle to Regulate Multinationals', in: Wolfram Kaiser en Jan-Henrik Meyer (red.), *Societal Actors in European Integration. Polity-Building and Policy-Making 1958-1992* (Basingstoke 2013) 151-172.
- Pierson, P., 'The Path to European Integration: A Historical Institutional Analysis', *Comparative Political Studies*, 29-2 (1996) 123-163.
- Rhodes, M., 'A Regulatory Conundrum: Industrial Relations and the Social Dimension', in: Stephan Leibfried en Paul Pierson (red.) *European social policy: between fragmentation and integration* (Washington 1995) 78-122.
- Rhodes, M., 'The Social Dimension of the Single European Market: National versus Transnational Regulation', *European Journal of Political Research*, vol. 19 (Maart 1991) 245-280.
- Ross, G., 'Assessing the Delors Era and Social Policy', in: Stephan Leibfried en Paul Pierson (red.) *European social policy: between fragmentation and integration* (Washington 1995) 357-388.
- Ross, G., 'Inside The Delors Cabinet', *Journal of Common Market Studies*, vol. 32, no. 4 (December 1994) 499-523.
- Ross, G., 'The European Community and Social Policy: Regional Blocs and a Humane Social Order', *Studies in Political Economy*, nr. 40 (lente 1993) 41-72.
- Ross, G., *Jacques Delors and European Integration* (Cambridge 1995).
- Sandholtz, W. en Zysman, J., '1992: recasting the European bargain.', *World politics*, nr. 42 vol. 01 (1989) 95-128.
- Scharpf, F.W., 'The joint-decision trap revisited', *Journal of Common Market Studies*, vol. 44, nr. 4 (2006) 845-864.
- Scharpf, F.W., 'The joint-decision trap: lessons from German federalism and European integration', *Public administration*, vol. 66, nr. 3 (1988) 239-278.

- Schirrmann S., en Tilly, P., 'Free movement of workers, social rights and social affairs', in: Éric Bussière, Vincent Dujardin, Michel Dumoulin, Piers Ludlow, Jan Willem Brouwer en Pierre Tilly (red.), *The European Commission 1973-86. History and memories of an institution* (Luxemburg 2014) 351-368.
- Schwabe, K., 'Gaston Thorn (1981-1985): a forgotten President', in: Jan van der Harst en Gerrit Voerman (red.), *An impossible job? The Presidents of the European Commission, 1958-2014* (Londen 2015) 151-172.
- Segers, M., *Reis naar het continent* (Amsterdam 2013).
- Silvia, S.J., 'The Social Charter of the European Community: A Defeat for European Labor', *Industrial and Labor Relations Review*, vol. 44, nr. 4 (juli 1991) 626-643.
- Streeck, W., 'European Social Policy after Maastricht: The 'Social Dialogue' and 'Subsidiarity'', *Economic and Industrial Democracy*, vol. 15 (1994) 151-177.
- Tömmel, I., 'The Presidents of the European Commission: Transactional or Transforming Leaders?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 51 no. 4 (2013) 789-805.
- Vandenbroucke, F., *Europa: de sociale uitdaging. Een breder en sociaal doel is geen luxe meer voor de Unie, maar noodzaak*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op de Den Uyl-leerstoel aan de Universiteit van Amsterdam op donderdag 7 juni 2012 (Amsterdam 2012).
- Varsori, A., 'The emergence of a social Europe', in: Michel Dumoulin (red.), *The European Commission 1958-72. History and memories of an institution* (Luxemburg 2014) 427-442.
- Varsori, A., 'The Relaunching of Europe in the Mind-1980s', in: Kiran Klaus Patel & Kenneth Weisbode (red.) *European Integration and the Atlantic Community in the 1980s* (Cambridge 2013) 226-242.
- Wendon, B., 'The Commission as image-venue entrepreneur in EU social policy', *Journal of European Public Policy*, vol. 5, no. 2 (1998) 339-353.
- Winterton, J., 'Social dialogue over vocational training in market-led systems', *International Journal of Training and Development*, vol. 4, nr. 1 (2000) 26-41.
- Ziltener, P., 'EC social policy: the defeat of the Delorist project', in: Volker Bornschier (red.), *State-building in Europe. The Revitalization of Western European Integration* (Cambridge 2000) 152-184.